acces la istorie

FRANȚA *în* REVOLUȚIE

Duncan Townson

ALL

France in Revolution
Duncan Townson

First published in English by Hodder & Stoughton.

Franța în revoluție
Duncan Townson

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale
TOWNSON, DUNCAN
Franța în revoluție/Duncan Townson; trad.: Andreea Mihail - București: Editura **ALL EDUCATIONAL**, 2000
192 p.; 21 cm (Acces la istorie)
Bibliogr.
Index
ISBN 973-684-157-X

I. Mihail, Andreea (trad.)

1. Franța

94(44)"1789"

Editura **ALL EDUCATIONAL** Bd Timișoara nr. 58, sector 6
București, cod 76548
☎ 402 26 00
Fax: 402 26 10

Departamentul difuzare ☎ 402 26 20
Fax: 402 26 30

Comenzi la: comenzi@all.ro
URL: http://www.all.ro

Redactor: Lia Decei
Ilustrația copertei: *La Liberté*, tablou de Nanine Vallain

Acces la istorie 21

FRANȚA ÎN REVOLUȚIE

Duncan Townson

Traducerea: Andreea Mihail

Cuprins

Cuvânt înainte

Către cititorul obișnuit

Seria „Acces la istorie” a fost inițiată mai ales la nivelul cerințelor studenților și elevilor care susțin examene legate de subiectele respective, dar oferă o mulțime de informații interesante și cititorului obișnuit. Partea principală a cărții (textul propriu-zis, mai puțin îndrumările de la sfârșitul capitolelor) reprezintă un studiu ușor de citit și incitant totodată, ce are coerența necesară unei cercetări istorice. Intenția autorilor a fost nu doar să ofere o prezentare clară și concisă a unor evenimente din trecut, ci să stimuleze cititorii (chiar și pe cei neinițiați) în a-și forma o opinie despre subiectul pus în discuție. Astfel, în loc să transmită o sumă de „adevăruri istorice” plate, lucrările din această colecție conțin puncte de vedere și interpretări diferite.

Către studenți și elevi

În funcție de subiectele care vă interesează și de timpul de studiu pe care îl aveți la dispoziție, puteți proceda în mod diferențiat atunci când folosiți această carte pentru pregătirea unui examen.

De exemplu, dacă doriți să vă formați o idee generală asupra subiectului, în cel mai scurt timp posibil, următoarele căi ar fi, probabil, cele mai eficiente:

- Citiți capitolul 1 în întregime.
- Pentru fiecare dintre capitolele următoarele, începeți cu secțiunea „Să luăm notițe” și, dacă subiectul vă interesează, citiți tot capitolul, oprindu-vă la fiecare subcapitol pentru a nota principalele probleme dezbătute.

Dacă doriți totuși să abordați întreaga tematică a cărții și dispuneți de timpul necesar, ar fi avantajos să folosiți pentru fiecare capitol următoarea procedură:

1. Citiți tot capitolul, de preferat într-o singură ședință.
2. Studiați schema de la sfârșitul capitolului, asigurându-vă că în linii mari l-ați înțeles.
3. Citiți secțiunea „Să luăm notițe" (și secțiunea „Să răspundem la întrebări-eseu") și decideți dacă mai aveți de lucrat la capitolul respectiv. În anumite secțiuni importante ale cărții, va trebui să citiți capitolul a doua oară și să vă opriți la fiecare titlu și paragraf ce începe cu * și să vă gândiți (să scrieți un rezumat) la ceea ce ați citit.
4. Abordați secțiunea „Întrebări bazate pe izvoare". Citiți întrebările și formulați-vă răspunsurile mintal sau în scris.

După ce ați citit întreaga lucrare, studiați secțiunea „Lecturi suplimentare" și alegeți acele titluri care v-ar putea completa informațiile.

Scopul nostru a fost să vă trezim interesul și să vă facem studiul cât mai agreabil. Sperăm că la încheierea lecturii veți aprecia că el a fost atins.

CAPITOLUL 1

Introducere – Franța în revoluție

1 Studierea Revoluției franceze

Revoluția franceză este una dintre cele mai captivante și mai studiate evenimente din istoria modernă a Europei, despre care s-a scris foarte mult. Dar poate părea și unul dintre cele mai complicate și derutante subiecte pentru un student. Atât de multe evenimente importante s-au aglomerat într-o perioadă de numai 13 ani (1787-1799) și atât de multe personaje principale au apărut numai pentru a fi rapid eclipsate (și adesea eliminate), încât dezorientarea poate interveni curând după o primă abordare a subiectului. Pentru a o evita, cea mai bună metodă este o disciplină rezonabilă pe parcursul studiului.

Calea cea mai simplă către această disciplină este stabilirea unui instrumentar strict necesar subiectului. El trebuie să conțină trei elemente:

(i) Un tabel cronologic cu etapele în care este împărțit în mod obișnuit subiectul. Acesta vă va oferi un plan cronologic al perioadei și vă va permite să plasați detaliile într-un context mai larg. Vă puteți alcătui tabelul cronologic conform datelor din a doua subdiviziune a acestui capitol și din rezumatul de la pagina 18. Veți putea alcătui tabele cronologice detaliate ale fiecărei etape, pe măsură ce veți parcurge cartea.

(ii) Un plan istoriografic pentru a consemna principalele abordări adoptate de istorici în cercetările lor asupra temei. Vă puteți întocmi acest plan pe baza trecerii în revistă din acest capitol. El

vă va folosi pentru a plasa relatările din capitolele ulterioare într-un context istoriografic.

(iii) O listă biografică, conținând numele tuturor celor care apar în carte. Pentru fiecare persoană va trebui să notați detalii suficiente pentru a vă reaminti *când* și de ce a fost importantă în Revoluția franceză. Cel mai simplu este să copiați numele de la index, în ordine alfabetică. Scrieți fiecare nume pe un rând separat, iar între ele lăsați trei rânduri libere. Astfel veți putea adăuga detaliile, pe măsură ce citiți cartea. Dacă rămâneți fără spațiu la vreunul dintre nume, puteți nota datele pe foi suplimentare, dar aceasta nu se va întâmpla dacă vă veți limita la informațiile esențiale.

Unii consideră că o asemenea modalitate disciplinată de studiu alterează bucuria descoperirii unui subiect nou. Dacă apreciați că v-ar face plăcere să descoperiți Revoluția franceză, fără să întrerupeți fluxul lecturii pentru a vă opri să luați notițe, vă recomand să citiți întreaga carte cât mai repede posibil, fără aplicarea vreuneia din procedurile de studiu sugerate, și apoi să o recitiți și să vă îndepliniți obligațiile care vi se par utile. Fără îndoială, o astfel de strategie vă va permite să vă bucurați de noutatea unui subiect de care se leagă foarte multe idei și evenimente incitante.

2 Interpretarea marxistă

O mare parte din acest secol a fost dominată de interpretarea marxistă a Revoluției franceze. Aceasta a fost cât se poate de limpede exprimată, cu aproximativ 60 de ani în urmă, de marele istoric francez Georges Lefebvre și apoi de discipolul său Albert Soboul. Lefebvre considera Revoluția franceză o revoluție burgheză. Burghezia comercială și cea industrială își sporiseră importanța în secolul al XVIII-lea și deveniseră economic mai puternice decât nobilimea. Dar puterea lor economică nu era reflectată de poziția lor în societate. Erau ținute departe de funcțiile importante de către nobilimea privilegiată și nu erau mulțumite de po-

ziția inferioară pe care o ocupau. S-a dezvoltat astfel o luptă de clasă între burghezia în ascensiune și aristocrația în declin, aristocrație ai cărei membri sărăciți se cramponau de privilegiile lor cu disperată tenacitate. Burghezia era capabilă să câștige această luptă, întrucât monarhia devenise falimentară din pricina costului războaielor pe care le purtase, mai ales al războiului american de independență.

La început, totuși, grupurile privilegiate, aristocrația și clerul, au fost cele care și-au unit forțele pentru a-i împiedica pe miniștrii regelui să facă vreo reformă care le-ar fi redus privilegiile. Ei au fost cei care au început prima din cele patru revoluții care au avut loc între 1787 și 1789. Revolta aristocraților a fost cea dintâi revoluție, a fost o tentativă de a asigura Franței o monarhie limitată, în care puterea reală să fie deținută de nobilime. La început, ea a avut sprijinul burgheziei, în încercarea de a limita puterea regelui și în convocarea unui organism reprezentativ, Stările Generale. Cea care a pus capăt opoziției unite față de rege a fost decizia din septembrie 1788 ca Stările Generale să se întrunească așa cum o făcuseră în 1614, ultima dată când fuseseră convocate. Aceasta ar fi însemnat ca nobilimea și clerul să aibă mai multe voturi decât starea a treia, care reprezenta restul populației, condusă de burghezie. Așa a început revoluția burgheză: o luptă de clasă împotriva aristocrației, în care burghezia urmărea să elimine privilegiile nobililor și ale bisericii înainte de toate, o luptă pentru drepturi egale. În acest conflict, burghezia a avut nevoie de sprijinul populației Parisului, întrucât regele a încercat să folosească forța pentru a înăbuși cea de-a doua revoluție. El a fost împiedicat de insurecția populară din Paris, în cursul căreia Bastilia a căzut, în iulie 1789. Aceasta a fost cea de-a treia revoluție. A mai avut loc și o a patra revoluție, a țăranilor, în bună măsură ca rezultat al recoltei slabe din 1788, și ea a dus la pierderea controlului monarhiei asupra zonelor rurale. Aceste revoluții au fost urmate de reforme cu largă răspândire, de la 1789 la 1791, când instituțiile Vechiului regim au fost abolite și înlocuite cu o nouă structură administrativă, în bună parte existentă și azi. Cu toate acestea, revoluția nu s-a sfârșit, pentru că regele și aristocrația nu au acceptat cele petrecute. Un punct de răscruce a fost acela în care s-a declarat război Austriei, în 1792. Regele și regina au fost acuzați de complot cu ina-

micul, ceea ce a dus la căderea monarhiei și la execuția regelui. Războiul a condus și la o triplă criză, căreia părea că revoluția nu-i va supraviețui. O criză economică a rezultat din tipărirea unui număr tot mai mare de bani de hârtie, pentru a acoperi costurile războiului. Aceasta a dus la inflație și la nemulțumirea populară. A fost decretată recrutarea obligatorie, căci era nevoie de soldați: rezistența la recrutare a provocat război civil în Vandeea. Cea de-a treia criză a intervenit când războiul mergea prost și armatele străine invadaseră Franța. Lefebvre a văzut în Teroare un răspuns la aceste crize. Erau necesare măsuri disperate și ele includeau executarea dușmanilor republicii. Sprijinul așa-numiților *sans-culottes* (muncitori parizieni) era necesar pentru succesul efortului de război, așa încât multe dintre cererile lor au fost îndeplinite. Totuși, interesele conducătorilor burghezi ai revoluției și cele ale sanculoților erau diferite. Cei dintâi credeau în *laissez-faire* – o piață liberă, fără intervenția guvernului – câtă vreme ceilalți voiau prețuri controlate. O ciocnire era deci inevitabilă, cu atât mai mult cu cât burghezia nu avea nici cea mai mică intenție de a permite sanculoților să preia conducerea revoluției. Robespierre a început să reducă puterea sanculoților și a executat o parte din liderii lor, dar abia după căderea lui interesele de clasă ale burgheziei au fost mai clar evidențiate. S-a renunțat complet la controlul asupra prețurilor. Ca rezultat, s-a produs o masivă inflație și, în *germinal* și *prairial* 1795, sanculoții flămânzi s-au răsculat, disperați. Aceste răscoale au fost înăbușite, marcând sfârșitul sanculoților ca forță politică în revoluție.

Amenințarea la adresa noului guvern al Directoratului venea acum dinspre monarhiști. Ei au pus la cale o revoltă în *vendémiaire* 1795, înfrântă de armată. Armata a fost din nou chemată în 1797, pentru a epura cele două consilii alese, după victoria electorală a monarhiștilor. Cum Directoratul a început să piardă țara de sub control și brigandajul luase proporții, burghezia s-a adresat unui puternic om din armată pentru a pune la adăpost cuceririle revoluției. Prin lovitura de stat din *brumaire* 1799, Napoleon a pus capăt revoluției.

Interpretarea marxistă a câștigat un plus de autoritate prin studierea istoriei de jos în sus. Înainte de anii 1950, aproape toți istoricii priviseră Revoluția franceză de sus în jos – din punctul de vedere al

celor care au dominat societatea, cum erau nobilii și burghezii. Oamenii de rând erau percepuți ca o masă nediferențiată, reacționând previzibil (răsculându-se) la lipsa de alimente și acceptând conducerea politică a claselor superioare. Ei nu erau percepuți ca având idei sau instituții proprii. În 1924, Lefebvre a fost primul care a demonstrat că țăranii nu erau un bloc monolitic, ci constituiau grupuri diferite, ale căror interese erau adesea opuse. De exemplu, țăranii fără pământ și dijmașii erau de obicei ostili marilor arendași, pe care îi numeau „burghezie rurală". Revoluția mai degrabă a accentuat decât a redus aceste diferențe.

Soboul a făcut pentru sanculoți ceea ce Lefebvre făcuse pentru țărani, în *Sanculoții din Parisul anului II* (1958). A fost curând urmat de George Rudé, cu *Mulțimea în Revoluția franceză* (1959), și de Richard Cobb, cu *Armatele poporului* (în două volume, 1961 și 1963). Acești istorici s-au aplecat asupra mișcării populare și au respins obișnuita ei descriere ca „gloată". Ei au remarcat că aceasta a avut propriile sale instituții, propriile sale idei și atitudini, diferite de cele ale conducătorilor burghezi ai revoluției. Soboul s-a ocupat de cluburile și comitetele revoluționare, explicând cum au radicalizat sanculoții revoluția și de ce au fost nimiciți de Teroare, la instalarea căreia contribuiseră atât de mult. Conform istoricului american Robert Darnton, analiza lui Soboul „rămâne și azi una dintre cele mai bune explicații ale apogeului revoluției". Rudé s-a ocupat de grupurile sociale care formau „mulțimea", în vreme ce Cobb (care nu este marxist) a adus în discuție armatele revoluționare ale mișcării populare. Toți acești istorici au demonstrat că sanculoții au fost o forță revoluționară vitală, mai ales în 1792 și 1794.

3 Interpretările revizioniste

Viziunea marxistă asupra revoluției a fost unanim acceptată până la atacul istoricilor „revizioniști" (antimarxiști) din anii 1960. În fruntea acestui atac s-a aflat istoricul englez Alfred Cobban. El a evidențiat faptul că burghezia revoluționară nu era formată din oameni de afaceri sau negustori (adică din capitaliști). ci din juriști, preoti. medici, ca și din

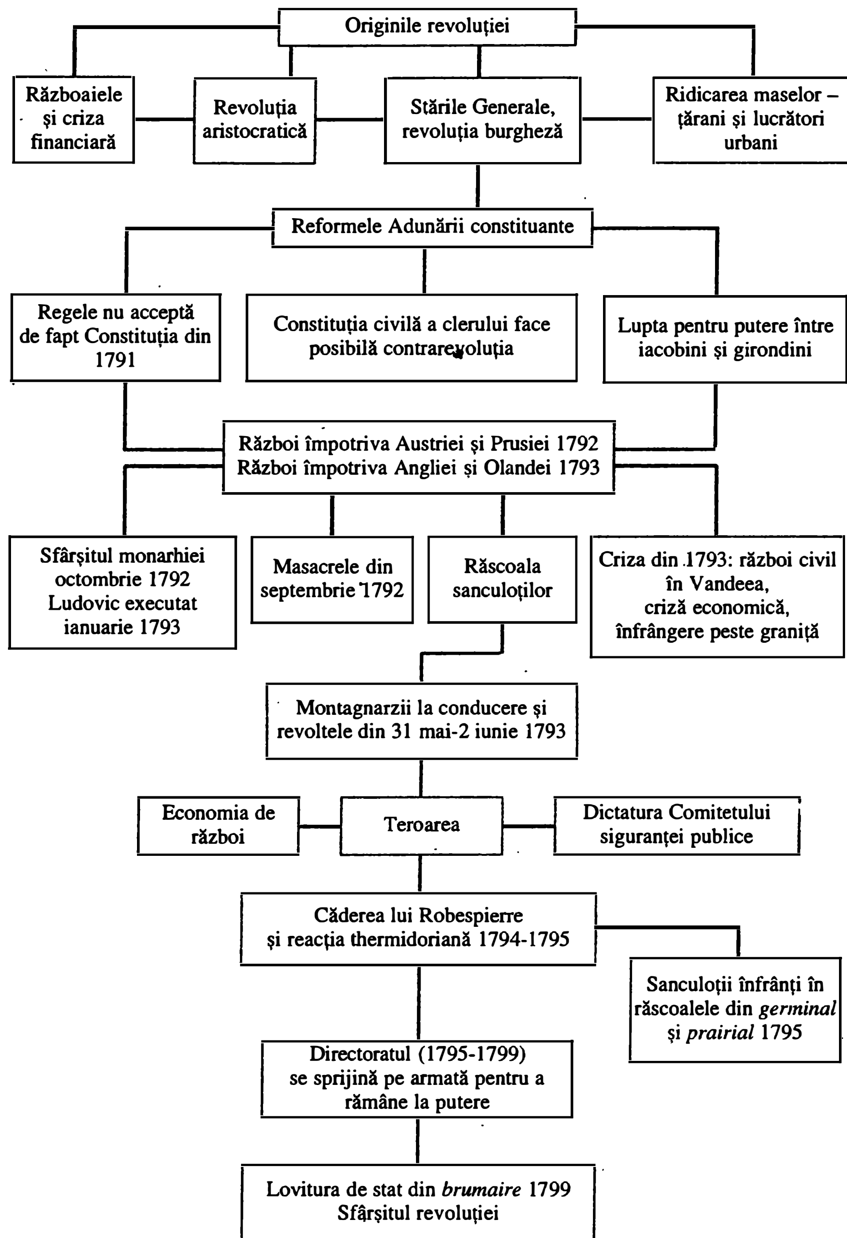
mulți funcționari. El a demonstrat că burghezia capitalistă nu a condus revoluția și a câștigat puțin de pe urma ei. Departe de a duce la victoria și extinderea capitalismului, revoluția a întârziat dezvoltarea acestuia în Franța timp de o generație. În 1799, industria se făcea încă pe scară mică și majoritatea țăranilor lucrau pământul doar cât să-și asigure subzistența, așa cum făcuseră înainte de revoluție.

Istoricul american George V. Taylor a negat faptul că ar fi existat un conflict de clasă între nobilime și burghezie. El a susținut că, înainte de revoluție, ambele grupuri își împărțeau aceleași bunuri și investeau în aceleași lucruri, cum erau pământul și funcțiile administrative, care puteau fi cumpărate. Alți istorici au dovedit că toți burghezii bogați își puteau cumpăra slujbe, dintre care multe confereau un titlu nobiliar, așa încât ceea ce își doreau ei era mai degrabă să se alăture nobilimii decât să se debaraseze de ea. Nobilii și burghezii bogați făceau parte din aceeași elită. Ideea că, în secolul al XVIII-lea, averile nobililor scădeau comparativ cu cele ale burgheziei a fost de asemenea atacată. Existau și nobili săraci, dar oamenii cei mai bogați din Franța la sfârșitul secolului al XVIII-lea, ca și la începutul său, erau nobilii.

Istoricii revizioniști susțin că abolirea statutului și privilegiilor nobiliare nu a schimbat în mod semnificativ natura elitei care conducea Franța. Originea nu mai avea importanță, dar averea da, așa încât, în 1799, Franța era condusă de *notables*, a căror bogăție consta în proprietăți funciare. Din această elită făceau parte atât foști nobili, cât și burghezi, exact ca înainte de revoluție. Unii istorici revizioniști s-au concentrat asupra contrarevoluției (opoziția la revoluție), care a luat câteodată forma revoltei fățișe. În acest fel, ei au schimbat modul în care vedem astăzi revoluția. Ei au arătat că această contrarevoluție a avut prea puțin de-a face cu spionii britanici sau cu comploturile aristocraților. A fost o mișcare populară de largă răspândire și de lungă durată, cuprinzând zone întinse ale Franței, între 1793 și 1797, și explicând în bună măsură cele petrecute pe parcursul acelor ani: represiunea, Teroarea, eșecul guvernului constituțional din 1794-1797 și necesitatea unui dictator în 1799.

4 Concluzie

Ce rămâne deci din interpretarea marxistă a revoluției? O bună parte, incluzând cvadrupla revoluție din anii 1787-1789, expunerea asupra căderii monarhiei și rolului jucat de sanculoți pe parcursul revoluției. Critica revizionistă se referă mai ales la originile revoluției și la rezultatele ei. Aici, mare parte din interpretarea marxistă a fost abandonată. Ideea că revoluția *a fost* un război de clasă al burgheziei împotriva aristocrației a trebuit părăsită, ca și ideea că revoluția a dus la supremația burgheziei capitaliste și la dezvoltarea capitalismului. Cu toate acestea, revoluția *a fost* o revoluție burgheză, prin aceea că toți conducătorii revoluționari (desigur după 1791) au fost burghezi, iar burghezia a fost principalul beneficiar al revoluției. Ea a fost cea care a cumpărat cea mai mare parte a pământurilor bisericii scoase la vânzare și care a profitat de pe urma condițiilor de afirmare profesională pe bază de merit, ce i-au permis să ocupe toate funcțiile importante în stat. Ea nu a fost singura care a avut de câștigat. Toți țăranii care aveau pământ au profitat de pe urma abolirii obligațiilor feudale – circa 4 milioane. Așa încât revoluția n-a fost „dezastrul" descris de unii istorici revizioniști. Cercetările referitoare la Revoluția franceză vor continua, ca și controversele asupra semnificației sale. Ceea ce încearcă această carte este să vă aducă la cunoștință o parte din rezultatele acestor cercetări. Nu trebuie să vă așteptați la certitudini, întrucât multe dintre pozițiile „revizioniste" expuse mai sus sunt astăzi, la rândul lor, criticate. Dezbaterea continuă și e puțin probabil să se sfârșească.

Rezumat – Franța în revoluție

CAPITOLUL 2

Vechiul regim

Vechiul regim (*l'Ancien régime*) era o expresie foarte folosită pe la 1790 pentru a desemna sistemul francez de guvernare, legile și instituțiile care au precedat revoluția de la 1789. O analiză a acestei societăți este necesară pentru a înțelege cum s-a ajuns la revoluție. De asemenea, este important să știm care era structura administrativă a Franței sub Vechiul regim, ca să putem aprecia amploarea schimbărilor aduse de Adunarea Constituantă în 1789-1791.

1 Regimul monarhic

Monarhia franceză era o monarhie absolută – puterea regilor nu era limitată de vreun organism reprezentativ, cum ar fi parlamentul. Ei erau răspunzători numai în fața lui Dumnezeu. Ludovic al XV-lea a exprimat acest punct de vedere, când s-a adresat Parlamentului din Paris, în 1766: „Numai în persoana mea sălășluiește puterea suverană... numai mie îmi aparține puterea legislativă, care nu depinde de altcineva și nu se împarte cu altcineva". Regele putea să trimită pe oricine la închisoare fără judecată, emițând o *lettre de cachet* (*cachet*-ul era un sigiliu imprimat în ceară). Totuși, monarhia franceză nu era una despotică. A fi despotic înseamnă a acționa în manieră arbitrară și ilegală. Regele Franței nu acționa în mod normal așa. El era împiedicat de legile și cutumele regatului său și existau multe organisme independente, cum era Adunarea clerului, care dețineau drepturi și privilegii în care regele nu putea interveni, întrucât erau garantate de lege. Regele emitea legi după ce își consulta consilierii, deși nu era obligat să le accepte opinia.

O putere considerabilă se afla în mâinile câtorva miniștri. Controlorul general (supraintendentul finanțelor) era cel mai important dintre ei, întrucât se ocupa de finanțele regelui. Nu exista un cabinet, în care principalii miniștri să se întâlnească pentru a lua decizii în comun. Nu exista nici prim-ministru, pentru că regele n-ar fi tolerat un ministru a cărui putere ar fi rivalizat cu a sa.

În provincii, puterea regală era reprezentată de intendenții „de poliție, justiție și finanțe". Ei erau numiți de rege și îi raportau direct regelui, care le acorda puteri considerabile în cele 34 de *généralités* (circumscripții financiare) în care era împărțită Franța. Ei supervizau perceperea impozitelor și practicarea cultului. De asemenea, ei asigurau legea și ordinea și răspundeau de lucrările publice, comunicații, comerț și industrie.

Principalul impozit direct era *la taille*, impozit pe pământ plătit de cei care nu erau nobili, a cărui povară cădea aproape în întregime asupra țăranilor, datorită scutirilor acordate orașelor și nobililor. De asemenea, *la capitation* (capitația, impozit pe cap de locuitor) și *la vingtième* (5% din toate veniturile). Totuși, nu exista uniformitate în incidența acestor taxe. Biserica nu le plătea deloc, iar nobilii nu plăteau *la taille.* Impozitele indirecte, aplicate mai curând bunurilor pe care oamenii le cumpărau decât veniturilor lor, puteau fi o povară mai mare decât impozitele directe și aduceau mai mulți bani coroanei. Ele includeau *la gabelle* (taxa pe sare), care diferea enorm de la o regiune a Franței la alta, *les aides* – pe alimente și băutură – și *l'octrois* – pe bunurile care intrau în orașe.

Monarhia franceză nu primea niciodată destui bani din impozite pentru a-și acoperi cheltuielile, așa încât trebuia adesea să facă împrumuturi. Împrumuturile erau deosebit de mari în timp de război, când cheltuielile statului creșteau foarte mult. În consecință, plata dobânzilor la datorii a devenit în secolul al XVIII-lea o componentă tot mai mare din cheltuielile statului.

Metoda haotică de colectare a impozitelor făcea ca administrația să nu primească nici pe departe întreaga sumă astfel obținută, fermierii generali ridicau impozitele indirecte, plăteau o sumă globală în avans guvernului și păstrau pentru ei tot ce puteau aduna peste această sumă.

Impozitele directe erau colectate de sute de slujbași, care foloseau adesea banii în scopuri personale. Ei își cumpăraseră slujbele și nu puteau fi demiși, slujbele fiind considerate ca o formă de proprietate privată. În plus, lipsa unei vistierii centrale, către care să fie plătite toate veniturile statului, făcea ca niciodată controlorul general să nu știe câți bani are de cheltuit în anul respectiv.

Existau câteva piedici în calea puterii regale. Cea mai importantă dintre ele o alcătuiau privilegiile unor corpuri constituite, cum erau stările provinciale și parlamentele *(parlements)*. Stările provinciale funcționau în zone de la periferia Franței (*pays d'états*), ca de pildă Bretania, care fuseseră ultimele teritorii independente alipite de monarhia franceză. Ele acopereau cam jumătate din regat și dețineau vechi drepturi și privilegii în materie de justiție și finanțe. De exemplu, erau scutite de plata unor impozite. Stările provinciale reprezentau în principal nobilimea și se cramponau cu tenacitate de privilegiile lor.

Parlamentele erau alte organisme privilegiate care limitau puterea regelui. Ele erau tribunale – curți de apel, instanțe ultime în zonele respective. Erau în număr de 13, dintre care Parlamentul din Paris era de departe cel mai important, întrucât sub jurisdicția sa intra o treime din teritoriul Franței. Cei 2 300 de magistrați ai acestor curți alcătuiau așa-numita *noblesse de robe* (după roba pe care o purtau funcționarii de stat), deoarece funcția lor le conferea titlu nobiliar. (Se numărau printre cei mai importanți oameni din Franța. Aproape toți intendenții și consilierii de stat, ca și majoritatea miniștrilor regelui proveneau din aceste parlamente.) Pentru că magistrații își cumpărau funcțiile, ei nu puteau fi demiși decât dacă regele le restituia suma cu care își plătiseră slujba.

Pe lângă atribuțiile sale judiciare, nobilimea de robă avea și un rol politic. Nici o lege nu putea fi aplicată până când nu era înregistrată de toate parlamentele. Înainte de a înregistra un edict, ele îl puteau critica într-un protest (*remontrance*) trimis regelui. Dacă voia, regele putea să ignore un protest și să insiste, prin ceea ce era cunoscut sub denumirea de *lit de justice*, ca parlamentul să înregistreze edictul său. Cum aceste parlamente s-au opus multor edicte regale care încercau să schimbe sistemul de impozitare, aproape toți istoricii de dinainte de

1960 le-au acuzat că își apărau propriile privilegii și interese egoiste, pretinzând că reprezintă națiunea și că se opun „despotismului ministerial". Ele erau privite ca principalul obstacol în calea reformării monarhiei. De curând, unii istorici au adoptat o optică mai înțelegătoare față de parlamente. Ei susțin că acestea apărau legea și drepturile oamenilor împotriva monarhiei autoritare.

Stările provinciale și parlamentele contribuiau la confuzia administrativă care domnea în Franța sub Vechiul regim. Pe măsură ce regii creau structuri noi, ei nu le desființau pe cele vechi, ci doar le adăugau acestora pe cele noi. În 1789, în Franța erau 35 de provincii, 135 de dioceze, 38 de regiuni militare și 34 de *généralités*, ca și 13 parlamente. Nici una din acest zone nu coincidea una cu cealaltă, toate se întretăiau. Funcționau sisteme juridice diferite: dreptul roman în sud, diversele legi locale în nord. Franța mai era împărțită și în zone vamale interne, astfel încât se plăteau taxe pentru transportul bunurilor dintr-o parte în alta. Existau mai multe sisteme de măsuri și greutăți. Nu exista deci un sistem administrativ uniform, care să cuprindă întreaga țară.

Unii istorici au considerat opoziția parlamentele ca principalul motiv pentru care regele nu a putut să reformeze sistemul fiscal. De fapt, nu parlamentele au împiedicat coroana să facă reforme, ci caracterul regelui. În Franța numai regele avea puterea necesară înfăptuirii reformelor, așa încât, dacă Vechiul regim nu le-a realizat, a fost vina regelui. Ludovic al XVI-lea era bine intenționat și dorea să facă ce e mai bine pentru Franța. Era evlavios și își lua în serios datoria, impusă de Dumnezeu, de a guverna în interesul supușilor săi. Din păcate, îi lipseau încrederea în sine și energia. „Slăbiciunea și indecizia regelui", scria contele de Provence, cel mai mare dintre cei doi frați ai săi, „sunt de nedescris." Faptul că avea nevoie de o persoană mai vârstnică pe care să se poată baza l-a făcut pe Ludovic, urcat pe tron la vârsta de 20 de ani, să-l ia pe Maurepas ca principal sfetnic. Maurepas avea 73 de ani, nu mai ocupase de 30 de ani nici o slujbă și voia să trăiască liniștit. El l-a convins pe Ludovic să se debaraseze de orice ministru care încerca să propună reforme sau să ridice obiecții. După moartea lui Maurepas în 1781, Ludovic nu a mai avut un consilier principal, dar a

rămas la fel de indecis ca întotdeauna. Cunoştea prea puţin ţara peste care domnea şi poporul său. O singură dată înainte de revoluţie a părăsit zona Paris-Versailles, pentru a inspecta un port nou la Cherbourg. În public, Ludovic era stângaci şi stânjenit. Nu inspira respect, deşi, până în 1789, majoritatea francezilor îl priveau cu afecţiune.

Nu acelaşi lucru se poate spune despre regină. Maria Antoaneta, fiica împărătesei Maria Tereza, era simbolul impopularei alianţe cu Austria, care dusese la înfrângerea Franţei în războiul de şapte ani (1756-1763). Ea avea fermitatea care-i lipsea lui Ludovic, dar era considerată frivolă şi arogantă. Într-un an, a acumulat datorii de o jumătate de milion de livre la jocuri de noroc, iar cumnatul ei, contele de Provence, o poreclise *Madame Déficit*. Aproape toată lumea o detesta.

2 Iluminismul

Reformele au fost împiedicate mai degrabă de pasivitatea regelui decât de forţa opoziţiei. Totuşi, a existat la sfârşitul secolului al XVIII-lea o mişcare ce a făcut ca reformele să pară nu numai dezirabile, ci şi necesare: Iluminismul. *Les philosophes*, mai mult scriitori decât filosofi, ca Voltaire, Montesquieu şi Rousseau, au scris despre problemele la ordinea zilei şi au atacat prejudecăţile şi superstiţiile pe care le observau în jurul lor. Mulţi dintre ei au contribuit la cea mai importantă operă a Iluminismului, *Enciclopedia* (primul volum a apărut în 1752, ultimul din cele 35 în 1780). Ţelul lor era aplicarea analizei raţionale în toate domeniile. Nu erau dispuşi să accepte tradiţia sau revelaţia ca raţiune suficientă pentru a întreprinde ceva. Ei pledau mai mult pentru libertate – a presei, a cuvântului, a comerţului, împotriva arestării arbitrare – decât pentru egalitate, deşi doreau egalitatea în faţa legii. Principalele ţinte ale atacului lor erau biserica şi guvernarea despotică. Nu acceptau interpretarea literală a *Bibliei* şi respingeau tot ce nu putea fi explicat de raţiune – miracolele, de exemplu – ca superstiţii. Condamnau biserica catolică pentru că era bogată, coruptă şi intolerantă şi au preluat exclamaţia lui Voltaire „*Ecrasez l'infâme!*" („Zdrobiţi-o pe infamă!", adică biserica).

Franța înainte de revoluție

Atacul împotriva despotismului a fost declanșat în principal de Montesquieu. Cartea sa, *Spiritul legilor*, una dintre cele mai influente în secolul al XVIII-lea, a apărut în 1748. Monarhia, spunea el, înseamnă guvernare de către un singur om conform legii, despotism înseamnă guvernare de către un singur om, neîngrădit de nici o lege, și este arbitrar. Într-un asemenea regim nimeni nu se poate simți în siguranță. Montesquieu fusese președintele Parlamentului din Bordeaux și considera că aceste instanțe, ca și stările provinciale, au un rol aparte ca intermediari între rege și supușii săi. Puterea lor îl împiedică pe rege să devină despot. Nu e de mirare că parlamentele erau entuziasmate de ideile lui, în vreme ce opinia publică, în majoritatea ei, le accepta ca apărătoare ale drepturilor oamenilor împotriva „despotismului ministerial".

Deși filosofii criticau unele instituții ale Vechiului regim, ei nu se opuneau regimului în sine și nu erau revoluționari. Mulți dintre ei, inclusiv Montesquieu, erau nobili, iar ceilalți, ca Voltaire și Rousseau, erau acceptați în înalta societate.

* Cât de importante au fost scrierile filosofilor în formarea unei opinii publice critice față de Vechiul regim? Au contribuit la pregătirea revoluției? Asupra unor astfel de subiecte istoricii au puncte de vedere extrem de diferite. Unii cred că, deși filosofii n-au fost revoluționari, efectul doctrinei învățăturii lor a fost, întrucât ei au atacat toate elementele pe care se baza Vechiul regim. Pe la 1780, o mare parte a Franței, la toate nivelurile sociale, era pregătită pentru ample schimbări și nerăbdătoare să le înfăptuiască. Contele de Ségur nota:

> Acordăm un sprijin entuziast doctrinelor filosofice profesate de scriitorași îndrăzneți și plini de spirit. Voltaire ne-a cucerit, Rousseau ne-a înduioșat și am simțit o plăcere secretă văzându-i cum atacă vechea structură, care ne apare barbară și ridicolă. Așa încât, indiferent de rangul nostru, de privilegiile noastre, cu rămășițele puterii noastre scăpându-ne printre degete, ne-a plăcut acest mic război. Neimplicați, am fost doar spectatori. Aceste bătălii... nu par să afecteze superioritatea lumească de care ne bucurăm și pe care posesiuni vechi de secole ne-au făcut să o considerăm indiscutabilă... Este o plăcere să te scufunzi câtă vreme știi că te poți ridica din nou dacă vrei.

Ideile lui Montesquieu se reflectau în protestele parlamentelor. Istoricul francez Chaussinand-Nogaret a constatat că, în 1789, așa-numitele *cahiers de doléances* (caiete de doleanțe) ale nobililor erau impregnate de ideile Iluminismului. Autorii lor erau profund ostili Vechiului regim și dornici să creeze un stat liberal și reprezentativ.

Pe de altă parte, istoricul american G.V. Taylor n-a descoperit prea multe influențe ale Iluminismului în caietele stării a treia, care erau foarte conservatoare. „Singura concluzie posibilă", scria el, „este că programul revoluționar și ideologia sa au fost concepute și definitivate după ce reprezentanții s-au întrunit în primăvara [lui 1789] și că majoritatea lor nu prevăzuseră și nici nu urmăriseră ceea ce avea să se întâmple." Alți istorici au adoptat această părere susținând că influența Iluminismului a intervenit după ce revoluția începuse și nu înainte. Numai după ce Vechiul regim a căzut și trebuiau să fie edificate noi instituții, ideile Iluminismului au produs o ideologie revoluționară. Joan McDonald pretinde că lucrarea *Contractul social* a lui Rousseau „nu a jucat un rol important în formarea opiniilor celor care au participat la evenimentele din 1789. Numai după 1789 a început să crească interesul pentru *Contractul social*".

3 Societatea franceză

În secolul al XVIII-lea, societatea franceză era împărțită în ordine sau stări. Clerul forma prima stare, nobilimea starea a doua, iar starea a treia cuprindea restul populației, format din burghezie, țărani și muncitori urbani.

a) Prima stare

Existau circa 130 000 de clerici. Dintre aceștia, 60 000 erau membri ai ordinelor monahale (călugări și călugărițe). Cei 70 000 de clerici seculari lucrau în parohii. Se obișnuia ca cei mai tineri fii ai marilor familii nobiliare să ocupe funcții înalte în biserică, pentru a putea profita de imensa ei bogăție. Arhiepiscopia de Strasbourg valora peste 400 000

de livre pe an (majoritatea preoților – *curés* – primeau între 7 000 și 1 000 de livre pe an). Numeroși episcopi dețineau mai mult de o singură episcopie și nu erau văzuți niciodată în vreuna din ele. Acesta a fost unul dintre marile scandaluri care au făcut biserica atât de impopulară.

Averea bisericii provenea din pământul pe care îl deținea și din dijme. Era cel mai mare proprietar funciar din Franța, deținând circa 10% din pământ, deși proporția diferea mult de la o zonă la alta. În nord, biserica deținea până la o treime din pământ, în Auvergne numai 3%. Dijma era o parte din recolta fiecărui an, plătită bisericii de către deținătorii de pământ. Nici aici nu exista uniformitate. În anumite zone din Dauphiné, ea nu constituia o povară prea mare, ridicându-se numai până la a 50-a parte din recoltă, dar în Bretania ea era de un sfert. Dijma era menită să asigure întreținerea preoților și localului bisericii, ca și ajutorarea săracilor, dar cea mai mare parte a ei ajungea la episcopi și abați. Constituia o contribuție considerabilă la venitul clerului superior. Aceasta stârnea mari nemulțumiri, atât în rândul clerului inferior, cât și al țăranilor, așa cum dovedeau caietele de doleanțe din 1789.

Clerul mai avea multe alte privilegii în afară de perceperea dijmei. Privilegiul cel mai important și care a contribuit la lipsa sa de popularitate a fost scutirea de impozite. În locul impozitelor, Adunarea clerului, dominată de episcopi, a convenit cu regele să plătească anual coroanei o sumă cunoscută sub numele de *don gratuit,* adică un „dar gratuit". El era întotdeauna mult mai mic decât ar fi trebuit să plătească în mod normal ca impozit și se situa sub 5% din venitul clericilor.

Catolicismul era religia de stat. Dar funcțiile bisericii se extindeau mult dincolo de practicarea religiei. Preoții aveau largi atribuții de cenzori, se ocupau de săraci, de spitale și școli și țineau locul oficiilor moderne de stare civilă, notând în registrele parohiale toate nașterile, căsătoriile și decesele. De asemenea, biserica acționa și ca un fel de minister al informației, întrucât singura modalitate prin care politica guvernului putea fi larg cunoscută era ca preoții să-și informeze congregațiile.

b) Starea a doua

Starea a doua era cea mai puternică. Estimările făcute asupra numărului nobililor și al familiilor lor diferă foarte mult, de la 110 000 la

350 000 – între 0,5% și 1,5% din populație. Chiar dacă luăm cifra cea mai mică, de 25 000 de familii, ea este de peste o sută de ori mai mare decât cea reprezentând aristocrația britanică (220 în 1790). Cei mai puternici erau cei 4 000 de nobili de la curte, categorie limitată teoretic la cei a căror ascendență nobiliară data de dinainte de 1400; practic, la toți cei care își puteau permite costul vieții la Versailles. Următoarea ca importanță practică era nobilimea de robă, nobilii care lucrau în administrație și justiție, în special magistrații din parlamente. Restul nobilimii, majoritatea, nu văzuse niciodată Versailles-ul și trăiau la țară. Cum legea îi obliga ca întreaga proprietate să fie moștenită de fiul cel mare, ceilalți fii, care moșteneau și ei statutul nobiliar, erau nevoiți să-și găsească slujbe în biserică, armată sau administrație. Dar funcțiile costau mult și circa un sfert din nobilime era prea săracă pentru a le putea cumpăra. Trebuiau, prin urmare, fie să se înroleze, fie să își muncească ei înșiși micile lor proprietăți.

Principala sursă de venit pentru starea a doua era pământul. Nobilimea deținea între un sfert și o treime din pământul Franței și între 15 și 25% din venitul bisericii îi revenea, întrucât toți episcopii erau nobili. Aproape toate funcțiile înalte din stat erau deținute de nobili. Ei erau miniștrii regelui, înalții săi magistrați, intendenții din provincii și ocupau toate funcțiile superioare în armată. În pamfletul său *„Ce este starea a treia?”*, abatele Sieyès scria în 1789:

„Într-un fel sau altul, toate ramurile executive au fost preluate de casta care monopolizează biserica, justiția și armata. Un spirit de fraternitate îi face pe nobili să se favorizeze unul pe celălalt în detrimentul restului națiunii. Uzurparea e totală; ei domnesc cu adevărat”.

Pe lângă faptul că dețineau toate slujbele de frunte, nobilii se bucurau de numeroase privilegii. Ei erau judecați în tribunale speciale și erau scutiți de serviciul militar, de *gabelle* și *corvée* (muncă obligatorie pentru întreținerea drumurilor). Ei erau beneficiarii obligațiilor datorate de țărani seniorului (vezi pagiuna 33), aveau drepturi exclusive la vânătoare și pescuit și, în multe zone, dreptul de monopol (numit

banalités) asupra morilor, cuptoarelor de pâine și teascurilor. Beneficiau de asemenea de scutiri de impozite. Până în 1695 nu au plătit deloc impozite directe. Apoi a fost introdusă *capitația*, iar în 1749 *la vingtième*, deși au făcut în așa fel încât să plătească mai puțin decât ar fi trebuit din aceste impozite. Erau exceptați în general de la plata celui mai oneros din toate, *la taille*. Nobilii de provincie erau foarte legați de aceste privilegii, întrucât pierderea drepturilor feudale puteau duce la o scădere a veniturilor lor cu până la 60%, în zone ca nordul Bretaniei (în alte zone, scăderea putea fi de numai 10%). Cei mai puțin bogați dintre nobili erau cei care realizau că, dacă și-ar pierde privilegiile fiscale și ar renunța la drepturile senioriale, ar fi ruinați. Ei se opuneau schimbării și se cramponau de privilegiile lor ca fiind singurele care îi distingeau de oamenii de rând.

* Până în 1960, istoricii vorbeau de o „reacție a aristocraților", prin care nobilii ar fi dorit să-i împiedice pe burghezi să devină nobili și să dobândească poziții înalte în stat. „Ordonanța Ségur" din 1781, care spunea că nu poate deveni ofițer în armată decât cel a cărui familie a fost înnobilată de cel puțin patru generații, e adusă ca dovadă în sprijinul acestei afirmații. Totuși, ordonanța era menită să ajute nobilimea săracă de provincie, pentru care armata era singura sursă de slujbe, împotriva bogaților *anoblis* (cei recent înnobilați) care ar fi putut să-și cumpere gradele militare. Era vorba de lupta dintre membrii bogați și cei săraci ai nobilimii.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, nu exista nici un semn că nobilimea ar fi devenit o castă închisă. Puteai deveni nobil fie printr-o favoare acordată direct de rege, fie cumpărând anumite slujbe. Existau în serviciul civil regal 50 000 de funcții venale, care puteau fi cumpărate, vândute și moștenite ca orice altă proprietate. 12 000 dintre acestea confereau un titlu nobiliar. În secolul al XVIII-lea, 2 200 de familii au fost înnobilate prin cumpărare de funcții, iar 4 300 prin favoarea acordată de rege. Astfel, între un sfert și o treime din numărul familiilor nobile din 1789 fuseseră recent înnobilate. Nobilimea era o elită deschisă. Turgot a recunoscut-o în 1776, când scria despre ușurința cu care nobilimea putea fi cumpărată:

> Nu există om bogat care să nu devină imediat nobil și, în consecință, corpul nobiliar include toți oamenii bogați, iar controversa asupra privilegiilor nu mai este o luptă a familiilor alese împotriva oamenilor de rând, ci a celor bogați împotriva celor săraci.

Această mobilitate ascensională este ilustrată de situația fermierilor generali, considerați în mod curent drept cea mai bogată ramură a burgheziei. Între 1726 și 1791, 90% dintre ei au devenit nobili. Această elită nu și-a pierdut deschiderea pe parcursul secolului al XVIII-lea. O parte din fiii celor mai vechi familii nobile erau bucuroși să se însoare cu fete de burghezi bogați, pentru a spori averea familiei. Un observator din epocă, Sénac de Meilhan, se referea la aceasta când scria:

> Tot mai multe alianțe între familiile de magistrați, de financiari și cele de mari nobili au creat legături care adună la un loc aceste clase... Copiii financiarilor s-au ridicat la înalte demnități judecătorești și au primit cele mai prestigioase funcții și uneori ministere. Averile financiarilor au devenit resurse pentru marile familii sărăcite și au proliferat căsătoriile între cele mai ilustre familii și cele mai opulente avantaje bănești.

Ideea unei „reacții a aristocraților" provine din convingerea că puterea economică a nobilimii era în declin, comparată cu cea a burgheziei, economic dominante. Cercetări recente au arătat că această convingere este falsă. Deși nobilii erau supuși discreditării (își pierdeau titlul de noblețe) dacă se ocupau de activități considerate apanajul oamenilor de rând, cum erau comerțul cu amănuntul sau munca manuală, prelucrarea fierului și mineritul nu intrau sub această interdicție. Nobilii s-au implicat serios în industrii ca metalurgia și mineritul și erau, de asemenea, investitori majori în companii comerciale (comerț cu ridicata) și bănci. Ca proprietari de pământ, ei au profitat de pe urma creșterii arenzilor la sfârșitul secolului al XVIII-lea, ca rezultat al presiunii demografice. Istoricul american Robert Forster a demonstrat că cei mai bogați oameni din Toulouse făceau parte din 20 de familii nobile care,

în a doua jumătate a secolului, își dublaseră veniturile provenite din terenuri. Alte studii locale au confirmat acest lucru. La Paris, în 1749, aproape toți cei cu un venit de peste o jumătate de milion de livre erau nobili. Chiar și în marile centre industriale ca Lyon, nobilii rămâneau categoria cea mai bogată. Numai în prosperele porturi de la Atlantic, ca Bordeaux, era burghezia mai bogată decât nobilimea locală și aici cei mai bogați intrau în rândul nobililor.

c) Starea a treia

Termenul de burghezie nu are un înțeles precis, dar este potrivit pentru a-i desemna pe cei care nu aveau titlu nobiliar și nu erau nici țărani, nici muncitori urbani. Burghezia nu era desigur o clasă, în sensul marxist, al unui grup care deține mijloace de producție și trăiește din exploatarea unui proletariat salariat. Unii burghezi implicați în industrie corespundeau acestei descrieri, dar majoritatea nu. Negustorii se numărau printre burghezii cei mai bogați, comerțul exterior fiind în Franța cel mai dinamic sector al economiei, cu o creștere a volumului schimburilor comerciale de 440% între 1715 și 1789. Alți burghezi erau financiari, latifundiari, membri ai profesiilor liberale (medici, scriitori), juriști și funcționari publici, dintre care mulți dețineau funcții ce puteau fi cumpărate. Burghezia ocupa 39 000 din cele 50 000 de slujbe venale. În 1789, existau circa 2,3 milioane de burghezi (puțin peste 8% din totalul populației). Adică triplu față de 1700.

Istoricii care considerau că averea nobililor era în declin vedeau burghezia ca fiind în ascensiune și nerăbdătoare să câștige putere politică. Cum privilegiile nobiliare îi stăteau în cale, ea era ostilă nobilimii. Această optică a fost în mare măsură discreditată. Burghezia se afla firește în creștere în secolul al XVIII-lea, nu numai ca număr, ci și ca bogăție. Finanțele, industria și sistemul bancar asigurau 20% din averile personale în Franța, la 1780, și o mare parte din acest procent aparținea burgheziei. Averi imense proveneau din comerțul colonial cu Indiile Occidentale, în porturile de la Atlantic: Bordeaux, La Rochelle și Nantes. Restul de 80% din averi proveneau, în bună măsură, din rente (dobânzi ale investițiilor în acțiuni ale statului) și veniturile

proprietăților funciare. Burghezia deținea cam un sfert din pământ în Franța și poseda adesea și drepturi senioriale, întrucât acestea erau o formă de proprietate care putea fi cumpărată de oricine. Studii locale indică faptul că circa 15% dintre seniori erau burghezi.

Deși burghezia era în ascensiune, ea nu se opunea nobilimii și nu contesta sistemul de privilegii, cel puțin până în 1788. Ea accepta valorile nobiliare ca pe ale sale și dorea să se bucure de sistemul de privilegii, prin dobândirea unui titlu nobiliar. Avocații din Nuits, în Burgundia, declarau în 1788:

1 Privilegiile nobililor sunt cu îndreptățire proprietatea lor. Le vom respecta cu atât mai mult cu cât nu suntem excluși de la ele și le putem dobândi la rândul nostru... De ce atunci... să vrem să distrugem sursa de emulație care ne orientează strădaniile?

Majoritatea funcțiilor care confereau titlu nobiliar cereau două-trei generații de deținători până la dobândirea nobleței ereditare. Totuși, această întârziere putea fi evitată de cei foarte bogați. Negustorul de sclavi, cultivatorul sau financiarul își puteau permite să plătească prețul mare al unui post ca acela de secretar al regelui, care conferea direct noblețea ereditară. Negustorii care făceau averi uriașe îi concurau pe nobili abandonând comerțul cât mai curând posibil și investind banii în terenuri, funcții sau rente, întrucât negoțul era considerat nedemn și dezonorant. Burghezia și nobilimea deveniseră membre ale unei elite unice, avute. Exista prea puțină ostilitate burgheză față de nobilime, înainte de 1788.

Dacă burghezia era de departe cea mai bogată componentă a stării a treia, țărănimea era de departe cea mai numeroasă. Circa 85% din populația Franței trăia la țară și majoritatea o formau țăranii. Estimările suprafeței de teren pe care o dețineau variază între 25 și 45% din total, deși aceste cifre ascund mari diferențe între regiuni. Exista un mic strat (probabil 600 000) de mari fermieri, care cultivau pentru a vinde, angajau alți țărani cu ziua și dădeau bani cu împrumut. Mai numeroși erau *les laboureurs*, țărani care cultivau atât cât să se hrănească și care, în anii buni, obțineau și un mic surplus. În cea mai

mare parte a secolului al XVIII-lea, ei și marii fermieri au dus-o bine, condițiile fiind înfloritoare până în anii 1770. Deși majoritatea țăranilor aveau ceva pământ, el nu ajungea pentru a trăi de pe urma lui. Pentru a supraviețui, ei lucrau cu ziua și țeseau în casă. Jumătate din țărani erau dijmași, care nu aveau capital și dădeau jumătate din recoltă proprietarilor pământului. Cam un sfert din totalul țăranilor erau lucrători fără pământ și nu dețineau decât casele și grădinile. Deși șerbia aproape dispăruse în Franța, existau încă un milion de șerbi în est, mai ales în Franche Comté. Copiii lor nu puteau moșteni nici măcar bunurile personale, fără să plătească stăpânului drepturi considerabile. Țăranul sărac nu avea nici o speranță de mai bine și trăia într-o stare de nesiguranță cronică. Vremea rea sau boala îl puteau aduce în rândul vagabonzilor, care trăiau din cerșit, furt și slujbe ocazionale.

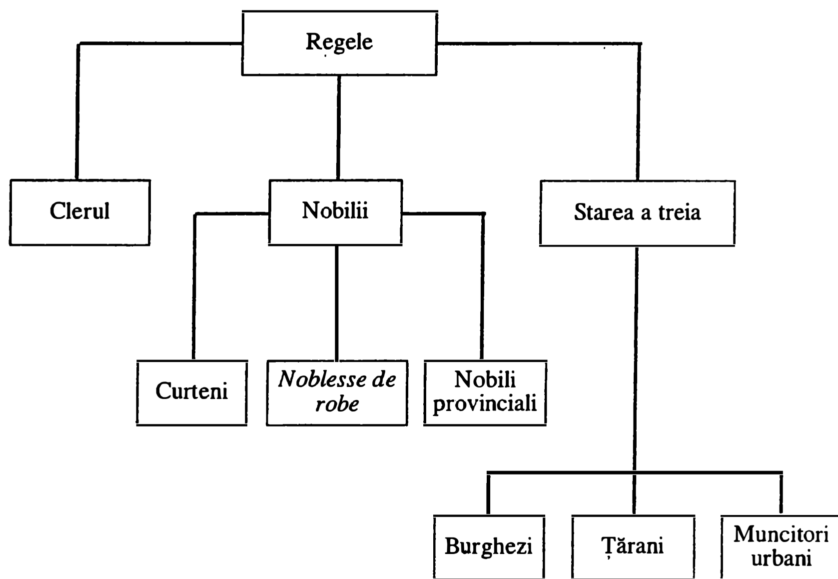
Toți țăranii erau obligați să plătească dijmă bisericii, impozite statului și drepturi feudale seniorului lor. În secolul al XVIII-lea, „feudalism" însemna, pe de o parte, drepturile și privilegiile de care se bucurau proprietarii de pământuri și, pe de altă parte, dările și obligațiile pe care țăranii le datorau acestora. Aproape toate terenurile erau supuse dărilor feudale. Ele includeau *la corvée, le champart* – părți din recoltă –, ca și *lods et ventes* – o taxă plătită seniorului când bunurile își schimbau proprietarul. Un alt motiv de nemulțumire era acela că țăranul putea fi judecat în tribunalul seniorial, unde stăpânul avea atât rolul judecătorului, cât și pe cel al juraților. Incidența tuturor acestor servituți diferea considerabil dintr-o parte a Franței în alta. Țăranii din Midi nu plăteau aproape deloc dări, câtă vreme în Bretania și Burgundia ele erau foarte mari.

Impozitele către stat includeau *la taille, la vingtième, la capitation* și *la gabelle*. Toate au crescut enorm între 1749 și 1780, pentru a acoperi costurile războaielor în care era implicată Franța. Impozitele reprezentau între 5 și 10% din venitul țăranilor.

Povara cea mai grea pentru țărani o constituiau adesea nu impozitele, dijma către biserică sau obligațiile feudale, ci arenzile. Acestea au crescut accentuat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ca urmare a creșterii populației de la 22,4 milioane în 1705 la 27,9 milioane în 1790.

Cea de-a treia componentă a stării a treia o formau muncitorii urbani. Majoritatea muncitorilor de la oraș trăiau în locuințe aglomerate și insalubre. Ei erau necalificați și săraci. Meșteșugarii erau organizați în bresle. La Paris, în 1776, ele numărau 100 000 de membri – o treime din populația masculină. Orele de muncă erau multe – 16 ore pe zi, 6 zile pe săptămână. Muncitorii nu aveau voie să se asocieze pentru a obține salarii mai mari sau condiții mai bune de muncă. Nivelul de trai al salariaților scăzuse lent în secolul al XVIII-lea, întrucât prețurile crescuseră în medie cu 65% între 1726 și 1789, iar salariile numai cu 22%.

Nu prea exista producție pe scară mare: numărul mediu de oameni într-un atelier din Paris în 1789 era de 16. Maiștrii și lucrătorii munceau și trăiau împreună și erau cu toții afectați de creșterea prețului pâinii după o recoltă proastă, întrucât pâinea constituia trei sferturi din hrana celor mai mulți muncitori. Când prețurile creșteau, ei încercau să obțină mai degrabă o scădere a costului pâinii decât o creștere a salariilor. Ca și țăranii, ei făceau provizii în perioadele de lipsă și le vindeau la un preț „bun".

Rezumat – Vechiul regim

Să luăm notițe despre „Vechiul regim"

Deși este puțin probabil să vi se pună întrebări directe despre Vechiul regim, cunoașterea lui este esențială atunci când vă referiți la originile Revoluției franceze sau la schimbările aduse de ea. Următoarele titluri și subtitluri au menirea să vă asigure că ați inclus principalele probleme:

1. Regimul monarhic
1.1. Atribuțiile regelui
1.2. Veniturile regale – impozite directe și indirecte; mijloace de percepere a lor; împrumuturi
1.3. Limitele puterii regale – *pays d'état,* parlamente

1.4. Ludovic al XVI-lea și Maria Antoaneta
2. Iluminismul. A contribuit acesta la declanșarea revoluției?
3. Societatea franceză
3.1. Starea întâi – clerul
3.2. Starea a doua – nobilimea
3.3. Starea a treia – burghezia, țăranii, muncitorii urbani. A existat un conflict între burghezie și nobilime?

Întrebări bazate pe izvoare despre „Vechiul regim”

1 Iluminismul

Citiți cu atenție relatarea contelui de Ségur de la pagina 25. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) De ce credeți că acordau „un sprijin entuziast doctrinelor filosofice”?
b) Există în ceea ce spune indicii că ar putea să regrete cândva acest „sprijin”?
c) Ce alte dovezi puteți găsi care să confirme sau să infirme spusele lui Ségur?

2 Nobilimea

Citiți cu atenție extrasele din Sieyès (pagina 28), Turgot (pagina 30), Sénac de Meilhan (pagina 30), și avocații din Nuits (pagina 32). Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Este adevărat că nobilii se favorizau „unul pe celălalt în detrimentul națiunii”, așa cum susține Sieyès?
b) În ce fel domneau ei cu adevărat?
c) Era nobilimea o castă închisă?
d) Ce dovezi există, în aceste extrase, care să ateste că burghezia nu era ostilă nobilimii?
e) Este acest lucru confirmat de ceea ce știți despre burghezie?

CAPITOLUL 3

Originile Revoluției franceze

1 Introducere

Georges Lefebvre a identificat în perioada 1787-1789 nu una, ci patru mișcări revoluționare. Cea dintâi a fost revoluția aristocrației, care dorea să-și apere privilegiile și chiar să și le extindă. Prin intermediul parlamentelor și Adunării notabililor, ea se opunea încercărilor coroanei de a-i retrage o parte din privilegiile fiscale. Aristocrația a fost cea care a cerut convocarea Stărilor Generale, care a dus la cea de-a doua revoluție, a burgheziei. Burghezia sprijinise aristocrația în rezistența opusă „despotismului ministerial" până în septembrie 1788, când Parlamentul din Paris a decis ca Stările Generale să fie constituite ca la ultima lor convocare în 1614. Aceasta însemna ca primele două ordine privilegiate să dispună de un număr mai mare de voturi decât starea a treia. Conducătorii burghezi ai stării a treia n-au acceptat așa ceva și lupta împotriva aristocrației a început. Ei voiau egalitate și asta implica desființarea privilegiilor nobilimii și clerului și instaurarea unui sistem în care promovarea în funcțiile superioare să se facă după merit și nu după origine, în care toată lumea să plătească impozite după aceleași norme și în care legea să fie aceeași pentru toți. Revoluția din 1789 a fost, înainte de toate, o luptă pentru drepturi egale.

În lupta sa împotriva regelui și a ordinelor privilegiate – pentru că aceștia se aliaseră ca să reziste atacului burghez – burghezia avea nevoie de sprijinul populației Parisului. În iulie, regele a încercat să folosească forța pentru a dizolva Adunarea Națională, dar a fost împiedicat de insurecția populației sărace (*le menu peuple*), meșteșugarii și muncitorii din Paris, insurecție care a culminat cu căderea Bastiliei.

Aceasta a salvat Adunarea Națională și a asigurat succesul revoluției. Această a treia revoluție, revoluția populară, a fost generată de criza economică, prețul pâinii atingând nivelul său maxim în ziua în care a căzut Bastilia, 14 iulie 1789. Între timp, avea loc o a patra revoluție, a țăranilor. Aceasta începuse în primăvara lui 1789 și urmărea abolirea obligațiilor feudale și a corvezilor. Ca și revolta populară, revoluția țăranilor a rezultat din criza economică și din recolta proastă a anului 1788. Adunarea Națională a încercat să-i pună capăt prin decretele din august. În acest capitol vom examina cum au izbucnit aceste patru revoluții, cum au evoluat și cum au interacționat.

2 Criza financiară și revolta aristocrației

La 20 august 1786, Calonne, controlorul general al finanțelor, i-a comunicat lui Ludovic al XVI-lea că guvernul se află în pragul falimentului. Veniturile pentru 1786 urmau să fie de 476 milioane livre, cheltuielile de 587 milioane livre, reprezentând un deficit de 112 milioane – aproape un sfert din venitul total.

De ce exista o criză financiară în Franța? Unul dintre motive este acela că între 1740 și 1783 Franța a fost în război timp de 20 de ani, mai întâi în războiul pentru succesiunea austriacă (1740-1748), apoi în războiul de șapte ani (1756-1763) și, în sfârșit, în războiul american pentru independență (1778-1783). Toate au fost extrem de costisitoare, mai ales ultimul, și au condus guvernul la creșterea datoriei naționale prin împrumuturi foarte mari. Totuși, aceasta nu duce neapărat la revoluție. Anglia era și ea serios îndatorată, iar povara impozitelor pe cap de locuitor era acolo de trei ori mai mare decât în Franța. Deosebirea era că, în Anglia, Parlamentul garanta împrumuturile, pe când în Franța nu exista un asemenea corp reprezentativ care să inspire încredere celor care acordau împrumuturi.

Toate acestea i-au determinat pe unii istorici să găsească principala cauză a crizei în structura sistemului financiar francez. O mare parte din banii percepuți ca impozite nu ajungeau la rege (vezi capitolul 2) și, fără o restabilire a controlului asupra finanțelor, nici o reformă fundamentală

nu putea fi înfăptuită. Privilegiile fiscale ale nobilimii și clerului constituiau și ele o problemă. Totuși, cum numărul lor era mic și mulți dintre ei erau săraci, faptul că ar fi plătit impozitele pe aceleași baze ca și restul populației nu ar fi redus în mod semnificativ acest deficit.

a) Tentative de reformă

În timpul războiului american, Jacques Necker, un bancher protestant din Geneva, a fost făcut director general al finanțelor, pentru cunoștințele sale în domeniul pieței financiare internaționale și pentru capacitatea sa de a obține împrumuturi cu care să acopere costurile războiului. Ceea ce a reușit, trebuind să plătească dobânzi foarte mari pentru a-i convinge pe financiari să împrumute. Necker a fost în trecut atacat de istorici. Se susținea că el a finanțat războiul american (Franța intrase de partea coloniștilor în 1778) împrumutând sume uriașe de bani. Aceasta a crescut enorm datoriile coroanei, încât 50% din venituri erau utilizate pentru plata dobânzilor. El a mai făcut și un alt deserviciu coroanei, s-a afirmat, publicând în 1781 *Compte rendu au roi* (Dare de seamă către rege), care indica un surplus, când în fapt exista un deficit. Aceasta urma să devină o piatră de moară de gâtul viitorilor controlori generali. Ei nu mai puteau să crească impozitele în timp de pace, pentru că Necker fusese în stare să facă față unui război costisitor fără asemenea majorări.

Această imagine a fost modificată de cercetările mai multor istorici, în special cele ale lui J.F. Bosher în *French Finances* (*Finanțele franceze), 1770-1795*. Bosher îl consideră pe Necker „cel mai hotărât dintre reformatori", întrucât a atacat energic problema în miezul ei, urmărind să câștige controlul asupra finanțelor regelui. El a vrut să-i înlocuiască pe financiarii independenți, cu funcții cumpărate, prin funcționari dependenți, salariați, pe care controlul general să-i poară numi și demite. A reușit să se debaraseze de 50 dintre cei mai puternici perceptori generali. De asemenea, a făcut demersuri pentru constituirea unei trezorerii centrale, către care să fie plătite toate impozitele și care să facă toate cheltuielile.

În 1781, el a redactat *Darea de seamă* pentru a-i asigura pe creditori că dobânzile la împrumuturile lor sunt garantate. Aceasta a fost prima declarație publică a finanțelor regale și a produs senzație. Se făcea o atentă distincție între cheltuielile obișnuite din timp de pace și costurile extraordinare din vreme de război. Când a încercat să preia controlul asupra celor mai mari consumatori de fonduri, miniștrii de război și al marinei, și a cerut un loc în consiliul regal, ceilalți miniștri au amenințat că-și dau demisia. Regele n-a reușit să-și susțină ministrul reformator și Necker a fost demis.

După Necker au urmat șase ani reacționari, între 1781 și 1787. Miniștrii de finanțe, mai ales Calonne, au anulat în bună parte tot ce făcuse el, readucându-i pe nobilii financiari venali în vechile lor funcții. Atât Joly de Fleury, cât și Calonne au făcut împrumuturi mult mai mari decât făcuse Necker. Calonne a trebuit să ofere 12-16% dobândă, pentru a atrage împrumuturi, dat fiind că, în anii 1780, Anglia, America și Rusia erau considerate mai sigure decât Franța în materie de investiții. Dar în 1786, când sursele de împrumut se epuizaseră, el a început o reformă a sistemului fiscal. În principal, Calonne propunea înlocuirea *capitației* și așa-numitei *vingtième* cu un impozit funciar unic, plătibil de către toată lumea, inclusiv de către nobili, cler și *pays d'états*. Aceasta n-ar fi rezolvat în nici un caz problema. S-a estimat că el va aduce numai 80 milioane livre, mult mai puțin decât deficitul prevăzut pentru 1786, deci alte împrumuturi ar fi fost încă necesare.

Calonne știa că parlamentele se vor opune probabil planurilor sale, așa că l-a convins pe rege să convoace pentru aprobarea reformei o Adunare a notabililor, care se întrunise ultima dată în 1626. Adunarea s-a întrunit în februarie 1787. Cum membrii ei fuseseră aleși de către rege, Calonne nu a prevăzut o opoziție serioasă. Totuși, alegerea făcută de rege depindea în mare măsură de precedenta – astfel, au fost selectați membri de frunte ai parlamentelor, prinți, mari nobili, episcopi importanți. Aceștia au atacat imediat propunerile lui Calonne. Clerul avea cel mai mult de pierdut, întrucât ar fi trebuit, pentru prima dată, să plătească impozitele pe baze egale cu toți ceilalți. Notabilii au cerut o declarație a veniturilor și a cheltuielilor coroanei, ca să poată aprecia ei înșiși situația financiară și s-au supărat când Calonne le-a

refuzat cererea. Ei nu agreau impozitul funciar pentru că, spre deosebire de *la vingtième,* pe care ar fi înlocuit-o, acesta se stabilea pe un număr indefinit de ani. Notabilii nu se opuneau oricărei schimbări și erau de acord că impozitarea trebuie să se facă pe baze egale, dar au susținut că pentru reformele lui Calonne este nevoie de acordul întregii națiuni și au cerut convocarea Stărilor Generale, care se întruniseră, ultima dată, în 1614. Până atunci, notabilii au respins propunerile lui Calonne, prefațând revolta ce avea să vină. Dându-și seama de forța opoziției față de Calonne, Ludovic l-a demis, în aprilie 1787.

Convocându-i pe notabili, regele a părut a recunoaște că era nevoie de asentimentul unei adunări naționale pentru reformele sale. Opinia publică i-a susținut pe notabili, care erau priviți ca opozanți ai despotismului regal. În această fază, toată lumea părea să fie împotriva regelui și a miniștrilor lui.

* Calonne a fost înlocuit de unul dintre notabili, Loménie de Brienne, arhiepiscop de Toulouse, în vreme ce un alt notabil, Lamoignon, președintele Parlamentului din Paris, a devenit ministru de justiție. Cum Adunarea notabililor n-a fost mai cooperantă cu Brienne decât fusese cu Calonne, sesiunea sa s-a închis la 25 mai. Brienne, ca și Necker, a fost aspru criticat de istorici ca fiind prea slab ca să înfăptuiască reformele necesare. Bosher a răsturnat însă această imagine și Brienne este văzut astăzi ca unul dintre cei mai mari miniștri reformatori ai secolului. El a păstrat de la Calonne impozitul funciar, dar a preluat și contribuția lui Necker și a început un amplu program de reforme. Urmau să dispară funcțiile financiare cumpărabile, să se înființeze o nouă vistierie centrală, să se codifice legi, să fie reformat sistemul educațional, să fie instituită toleranța religioasă și armata să devină mai eficientă și mai puțin costisitoare. Dar Brienne a trebuit să supună reformele sale Parlamentului din Paris pentru a fi înregistrate. Acesta a refuzat și a declarat că numai Stările Generale ar putea aproba noile impozite. Malesherbes, care făcea parte din guvern, spunea în iunie 1787:

1 Parlamentul din Paris nu este acum altceva decât ecoul opiniei publice din Paris și... opinia publică din Paris este cea a întregii națiuni.

Popularitatea monarhiei scădea rapid și scăderea s-a accentuat după ce regele a exilat Parlamentul la Troyes, la 15 august.

Opoziția parlamentelor din Paris și din provincie a paralizat guvernul, împiedicând coroana să obțină banii de care avea nevoie. În consecință, regele a cedat și, în septembrie, a permis Parlamentului să revină la Paris. Noul sistem de impozitare a fost abandonat și Brienne a acceptat să fie convocate Stările Generale, înainte de 1792. Arthur Young era pe deplin conștient de neliniștea și confuzia care dominau Parisul în octombrie 1787:

> Aceeași opinie domina întreaga societate, anume că se află în pragul unei mari revoluții – adică schimbări – în cadrul guvernului: că toate indiciile converg spre aceasta: confuzia din finanțe e mare; cu un deficit imposibil de acoperit fără convocarea Stărilor Generale din regat, dar fără vreo idee precisă asupra consecințelor întrunirii lor... o mare agitație printre toate categoriile de oameni, care sunt dornici de schimbare, fără să știe pe ce să se bizuie sau ce să spere; și un puternic ferment de libertate, crescând cu fiecare clipă de la revoluția americană încoace; ... e cu totul remarcabil că, deși nu se vorbește niciodată despre asta, falimentul e un subiect de actualitate: întrebarea care se pune este: va provoca falimentul un război civil și o completă răsturnare a guvernului?

La 3 mai 1788, Parlamentul a apărut ca susținător al drepturilor națiunii, proclamând „legile fundamentale" ale regatului. Acestea spuneau că dreptul de vot asupra impozitelor îl au numai Stările Generale, că francezii nu pot fi trimiși la închisoare fără judecată și că regele nu poate modifica privilegiile și cutumele provinciilor. Ca urmare, Lamoignon a decis să reducă drastic atribuțiile Parlamentului. La 8 mai 1788, parlamentele au fost deposedate de dreptul lor de a înregistra decretele regale și de a protesta împotriva lor. De acum, acest rol va fi îndeplinit de o nouă curte plenară, ai cărei membri vor fi numiți de rege. Atribuțiile judiciare ale Parlementului au fost de asemenea reduse, mare parte dintre acestea fiind transferate altor tribunale. Despotismul ministerial revenise.

b) Revolta aristocrației

Rezultatul acestei acțiuni de forță a fost revolta aristocrației: cea mai violentă împotrivire pe care o întâlnise vreodată guvernul. Au avut loc tulburări în câteva dintre capitalele provinciale în care se întruneau parlamentele, ca Rennes în Bretania și Grenoble în Dauphiné. În toate zonele țării, nobilii se întruneau în adunări neautorizate, pentru a stabili ce este de făcut în sprijinul parlamentelor. S-a alăturat, tot de partea parlamentelor, și o Adunare a clerului, rupând astfel o îndelungată tradiție de loialitate față de coroană. Ea a condamnat reformele și a votat un *don gratuit* de mai puțin de un sfert din cât ceruse coroana.

Cât de serioasă era toată această opoziție? S-a manifestat doar în câteva locuri, aflate departe de Paris și departe unul de celălalt. Acțiunile celor care protestau nu erau coordonate. La Paris, n-a existat sprijin popular pentru revolta nobililor. Dacă li s-ar fi dat timp, noile tribunale ar fi lucrat probabil eficient. E posibil ca tulburările să se fi stins, așa cum s-a întâmplat la începutul anilor 1770, când Parlamentul din Paris fusese exilat și se instituiseră noi tribunale.

Motivul pentru care nu s-a întâmplat așa a fost colapsul finanțelor guvernamentale. Financiarii nu prea mai voiau să împrumute bani guvernului, din pricina crizei economice și a edictelor lui Lamoignon din luna mai. La începutul lui august 1788, vistieria regală era goală. Brienne a fost de acord ca Stările Generale să se întrunească la 1 mai 1789 și a suspendat plățile din vistieria regelui – coroana dăduse faliment. El și-a dat seama că un singur om ar putea reface creditul guvernului și l-a convins pe rege, care ezita, să-l recheme pe Necker. Apoi Brienne a demisionat, ca și Lamoignon. Necker și-a reluat funcția și a declarat ferm că, în afară de împrumutule care să permită guvernului să funcționeze, nu va face nimic până când nu se vor întruni Stările Generale. A abandonat reformele lui Lamoignon și a rechemat Parlamentul. Regele a fost silit de criza financiară și de opoziția parlamentelor să abandoneze reformele miniștrilor săi și să accepte convocarea unui corp reprezentativ, Stările Generale. Era aproape sigur că un astfel de organism va urmări să diminueze puterea regelui.

3 Stările Generale

Când Parlamentul din Paris a revenit în septembrie și a declarat că Stările Generale trebuie să se întrunească așa cum au făcut-o în 1614, și-a pierdut peste noapte popularitatea. Până atunci, burghezia participase prea puțin la agitația politică, pe care o conduseseră clasele privilegiate – nobilii și clerul din Parlament și Adunarea notabililor. Acum, liderii burghezi ai stării a treia au început să bănuiască că ordinele privilegiate se opuseseră „despotismului ministerial" pentru că voiau puterea pentru ele și nu pentru că voiau dreptate pentru întreaga națiune. Ei au cerut dublă reprezentare pentru starea a treia (astfel încât să aibă tot atâția reprezentanți cât celelalte două ordine împreună) și vot individual în locul celui pe stări. Ei știau că în acest fel vor deține majoritatea, întrucât mulți reprezentanți ai stării întâi, preoți săraci, vor sprijini starea a treia. Surprinzător este că această agitație a fost organizată de un club politic, numit mai târziu Societatea celor treizeci, deși avea aproape 60 de membri. Acest club era format în mare parte din nobili liberali. Dintre membrii săi, numai cinci nu erau nobili. Propaganda lor a reușit atât de bine să stârnească indignare față de privilegii, încât un observator elvețian, Mallet du Pan, scria:

> 1 Dezbaterea publică a căpătat un alt caracter. Regele, despotismul și constituția au trecut pe planul doi. Acum se poartă război între starea a treia și celelalte două ordine.

Această ostilitate se reflecta într-un pamflet, *Ce este starea a treia?*, scris de abatele Sieyès și publicat în ianuarie 1789. El ataca primele două stări, nu despotismul regal. El spunea că, dacă ordinele privilegiate refuză să se alăture stării a treia într-o adunare comună, atunci toți cei care nu sunt nobili și care reprezintă majoritatea covârșitoare a națiunii trebuie să preia în mâinile lor conducerea treburilor națiunii.

În decembrie 1788, Consiliul regal a aprobat dublarea numărului de deputați ai stării a treia. Nu s-a pomenit nimic despre votul individual, ceea ce a dus la confuzie atunci când Stările Generale s-au întrunit, starea a treia considerând că se va vota individual (altfel,

dublarea numărului de reprezentanți n-ar fi folosit la nimic), în timp ce primele două stări nu erau de această părere.

Toți membrii adulți de sex masculin ai celor două ordine privilegiate aveau un vot pentru alegerea deputaților lor. Deputații stării a treia urmau să fie aleși printr-un complicat sistem de alegeri indirecte. Bărbații de peste 25 de ani puteau vota în adunarea de la nivelul parohiei sau breslei lor dacă plăteau impozite. Ei alegeau reprezentanți care, la rândul lor, alegeau deputații.

Înainte de întrunirea Stărilor Generale, electorii tuturor celor trei ordine au redactat așa-numitele *cahiers*, liste de doleanțe și sugestii de reformă. Cele aparținând stării întâi reflectau interesele clerului parohial. Se cerea ca episcopii să nu mai aibă mai mult de o singură dioceză și să poată deveni episcopi și cei care nu sunt nobili. În schimb, erau gata să renunțe la privilegiile fiscale ale bisericii. Nu erau însă dispuși să renunțe la poziția dominantă a bisericii: catolicismul trebuia să rămână religia oficială și să păstreze controlul asupra educației. Nu aveau intenția să tolereze protestantismul.

Caietele nobililor erau, surprinzător, liberale – 89% erau dispuși să renunțe la privilegiile fiscale și aproape 39% erau în favoarea votului individual, cel puțin în chestiuni de interes general. În loc să încerce să-și păstreze propriile privilegii, ei manifestau o dorință de schimbare și erau gata să admită că meritul, și nu originea ar trebui să decidă accesul la funcții înalte. Ei atacau guvernul pentru despotismul său, pentru ineficiența și injustiția sa. În multe privințe, erau mai liberali decât starea a treia.

Cahiers de doléances	**Procentul de nobili în favoarea**	**Procentul stării a treia în favoarea**
Egalitatea în fața legii	23	17
Abolirea așa-numitelor *lettres de cachet*	68	74
Pentru stabilirea unei constituții ca precondiție a oricărei aprobări de impozite	64	57

Cahiers de Doléances	**Procentul de nobili în favoarea**	**Procentul stării a treia în favoarea**
Împărțirea puterii legislative între rege și Stările Generale	52	36
Acordarea puterii legislative numai Stărilor Generale	14	20
Întruniri regulate ale Stărilor Generale	90	84
Controlul impozitării de către Stările Generale	81	82
Egalitatea fiscală	88	86
Acordarea de responsabilitate ministerială Stărilor Generale	73	74
Un regim constituțional în general	62	49
Libertatea presei	88	74
Comerț liber	35	42
Abolirea monopolurilor	59	72
Mai multă libertate economică în general	45	66
Abolirea drepturilor senioriale	14	64

Caietele parohiale ale stării a treia reflectau cu acuratețe doleanțele țăranilor, care voiau nu numai egalitate fiscală, ci și reglementarea comerțului cu cereale, desființarea dijmei și a drepturilor senioriale. Totuși când acestea au intrat în compoziția caietelor stării a treia, burghezia, care le-a întocmit, a preferat să nu includă cererile populare pe care nu le agrea. Ca și cele ale primelor două ordine, caietele stării a treia cereau întruniri regulate ale Stărilor Generale, se pronunțau în favoarea libertăților civile și a stărilor provinciale, pentru excluderea impozitării fără consimțământ și pentru echitate fiscală. De asemenea mai solicitau votul individual și promovarea după merit. În plus, ele erau mai pronunțat liberale decât caietele nobililor, în aspirația lor către o economie de piață.

Caietele celor trei stări avea foarte multe lucruri în comun. Toate erau împotriva unei puteri regale absolute și doreau un rege ale cărui

atribuţii să fie limitate de o adunare reprezentativă, care să aibă dreptul de a vota impozite şi legi. Un singur dezacord major despărţea starea a treia de celelalte două ordine – votul individual. El era cel care urma să provoace conflicte, atunci când Stările Generale se vor întruni.

* Guvernul nu a făcut nici o tentativă de a influenţa alegerile pentru Stările Generale şi nu a avut nici un candidat. Clerul a ales în majoritate parohi: numai 51 din 303 deputaţi erau episcopi. Majoritatea deputaţilor nobili proveneau din vechile familii din provincie, mulţi dintre ei săraci şi conservatori, dar 90 din 282 puteau fi consideraţi liberali şi aceştia aveau să joace un rol conducător în cadrul Stărilor Generale. Cei 610 deputaţi aleşi să reprezinte starea a treia erau instruiţi, capabili să se exprime şi aproape toţi bogaţi, în principal pentru că deputaţii erau obligaţi să-şi acopere singuri cheltuielile. Ceea ce nu-şi puteau permite ţăranii şi meşteşugarii. Nici măcar un singur ţăran sau muncitor urban nu a fost ales. Grupul cel mai numeros al stării a treia îl formau cei care deţineau slujbe venale (43%), urmaţi de avocaţi (25%), deşi două treimi din deputaţi aveau o oarecare calificare juridică. Numai 13% proveneau din comerţ şi industrie. Clasa industrială de mijloc nu a jucat un rol important în evenimentele care au condus la revoluţie şi nici în revoluţia propriu-zisă.

Când Stările Generale s-au întrunit la 5 mai 1789, guvernul ar fi putut să preia controlul asupra situaţiei. Deputaţii stării a treia, lipsiţi de experienţă şi de lideri recunoscuţi, l-ar fi sprijinit pe rege dacă acesta ar fi promis reforme, dar guvernul nu a luat nici o iniţiativă şi nu a propus nici un program. Necker a vorbit despre egalitatea fiscală, dar n-a menţionat nici o altă reformă. Nu s-a pomenit nimic despre constituţie, pe care toate caietele o ceruseră.

Deşi Stările Generale s-au întâlnit în trei grupuri separate, starea a treia a insistat ca mandatele celor care se declarau aleşi să fie verificate într-o şedinţă comună. Părea o chestiune minoră, dar ea a fost văzută de toţi drept cea care va decide dacă Stările Generale se vor întruni ca un corp unic (şi se va vota individual), când vor fi discutate toate celelalte probleme. Nobilii au respins cererile stării a treia şi s-au declarat un ordin distinct, cu 188 de voturi la 46, şi tot aşa a făcut şi clerul, dar cu o mai slabă minoritate, de numai 19 voturi. Starea a treia

a refuzat să facă ceva până când celelalte două ordine nu i s-ar fi alăturat, așa încât au urmat săptămâni de paralizie, în care guvernul nu a fost în stare să preia conducerea. În sfârșit, la 10 iunie, impasul a fost depășit, când starea a treia a votat o moțiune prin care verificările urmau să înceapă, chiar dacă celelalte două ordine nu acceptaseră invitația de a verifica mandatele în comun. Un mic grup de preoți s-a alăturat stării a treia în zilele următoare și, la 17 iunie, au votat cu 491 la 90 să se intituleze Adunarea Națională. Starea a treia pretindea acum că, întrucât reprezenta cea mai mare parte a națiunii, avea dreptul să-și rezolve propriile probleme și să hotărască în privința impozitării. Evenimentele au scăpat repede de sub controlul guvernului, mai ales după ce, la 19 iunie, clerul a votat să se alăture stării a treia.

* Toate acestea constituiau o provocare directă la adresa autorității regelui, care în cele din urmă a fost nevoit să reacționeze. El a decis să convoace la 23 iunie o ședință regală, la care să participe toate cele trei stări și la care el să propună o serie de reforme. La 20 iunie, deputații stării a treia au constatat că sala în care se întruneau fusese închisă pentru pregătirea ședinței regale. Ei nu fuseseră informați și s-au înfuriat. S-au întrunit atunci într-o sală din apropiere și au depus un jurământ, cunoscut ca Jurământul din sala Jocului cu mingea, prin care se angajau să nu se despartă până nu vor fi dat Franței o constituție, atestând astfel că regele nu avea dreptul să-i dizolve. A existat un singur vot împotriva acestei moțiuni; cu numai trei zile în urmă, 90 votaseră contra moțiunii prin care se intitulau Adunarea Națională, deci deputații se radicalizau rapid.

Ideea unei ședințe regale i-a aparținut lui Necker, care spera că regele va ignora evenimentele din 10-17 iunie și va accepta votarea în comun a tuturor hotărârilor importante. Sub presiunea reginei și a fraților lui, Ludovic a ignorat acest sfat și a intervenit foarte ferm în favoarea ordinelor privilegiate. El a declarat nule și neavenite deciziile luate de deputații stării a treia la 17 iunie. Nu va permite ca privilegiile nobilimii și clerului să fie discutate în comun. Era totuși gata să accepte considerabile restricții asupra propriei puteri. Nici un fel de impozite nu vor putea fi impuse „fără consimțământul reprezentanților națiunii", *les lettres de cachet* vor fi abolite și va fi inițiată libertatea presei. Urmau să fie

desființate barierele vamale interne, *la gabelle* și *la corvée*. Dacă aceste reforme ar fi fost propuse în luna mai, majoritatea stării a treia ar fi fost probabil satisfăcută, dar acum ele nu mai erau suficiente. Regele a sfârșit prin a ordona deputaților să se disperseze și să se întrunească separat.

În ziua următoare, 151 de clerici s-au alăturat stării a treia. După încă o zi, 47 de nobili, printre care un membru al familiei regale (ducele d'Orléans), au făcut același lucru. La Paris au avut loc demonstrații populare în favoarea Adunării. La 27 iunie, regele a cedat. El și-a revocat decizia din 23 iunie și a ordonat nobililor și clerului să se alăture stării a treia și să voteze individual. Arthur Young scria la 27 iunie: „Se pare că totul s-a rezolvat și revoluția s-a încheiat". Parisul exulta. În Adunare se părea că toate cele trei ordine sunt gata să lucreze armonios împreună și că Arthur Young avea dreptate. Totuși, el nu credea că cei de la curte vor „aștepta să li se lege mâinile la spate".

Era regele dispus să accepte cele petrecute sau pur și simplu încerca să câștige timp pentru a chema armata și a lichida Adunarea? El dăduse primele ordine pentru aducerea de trupe la Paris și Versailles la 22 iunie. Pe la sfârșitul lui iunie, aproape 4 000 de soldați, incluzând 2 600 din regimente străine, fuseseră masați în jurul Parisului. Aceasta a alarmat capitala. Declarațiile guvernului, că soldații se aflau acolo doar pentru a păstra ordinea, păruseră sincere – până în ultima săptămână din iunie. La 26 iunie, încă 4 800 de soldați au fost mobilizați în regiunea Parisului, iar la 1 iulie încă 11 500. În mai puțin de o săptămână, efectivele militare aduse spre Paris au crescut de la 4 000 la peste 20 000. Nu mai încăpea nici o îndoială că regele și sfătuitorii săi hotărâseră să dizolve Adunarea Națională, cu forța dacă va fi nevoie. În această situație disperată, Adunarea a fost salvată de revolta populației Parisului.

4 Criza economică

La sfârșitul anilor 1770, a început o criză economică ce a afectat întreaga economie, cu excepția comerțului colonial. Prețul vinului a scăzut brusc din cauza supraproducției. Aceasta a constituit un dezastru pentru mulți țărani, pentru care vinul era un important produs

Jurământul din sala Jocului cu mingea, tablou de Jacques-Louis David

vandabil. Recoltele slabe au fost mai frecvente în 1778-1779, 1781 1782 și 1785-1786. În 1788 recolta a fost deosebit de slabă, provocând un dezastru de proporții. O recoltă proastă într-o societate preindustrială duce întotdeauna la șomaj masiv, întrucât creșterea prețului la alimente determină o scădere a cererii de produse manufacturiere, într-un moment în care atât țăranii, cât și muncitorii urbani aveau nevoie de lucru mai mult ca oricând, pentru a face față prețurilor majoritare. Industria textilă, care acoperea jumătate din producția industrială, a fost deosebit de greu lovită. Ea fusese deja afectată de Tratatul de la Eden, din 1786, pus în aplicare din mai 1787, care permitea importul de produse englezești, inclusiv textile, cu taxe de import reduse. Producția și locurile de muncă în industria textilă au scăzut cu 50% în 1789.

În vremuri normale, un muncitor cheltuia până la 50% din venitul său pentru pâine. În august 1788, prețul pâinii a început să crească la Paris și, în februarie 1789, era mai mare cu peste 50%. În primăvara lui 1789, un muncitor putea cheltui până la 88% din salariu pe pâine. La 29 aprilie, casa și fabrica unui prosper manufacturier de tapet, Réveillon, au fost incendiate, pentru că se zvonise că vrea să reducă salariile. Dar această răzmeriță a fost mai mult un protest violent împotriva lipsei de pâine și a prețului ei, decât un protest legat de salarii. Cel puțin 50 de persoane au fost omorâte sau rănite de armată. Situația era așadar critică, în momentul în care s-au întrunit Stările Generale. Problemele economice (prețul pâinii și locurile de muncă) împingeau pentru prima dată Franța către revoluție și creaseră o nemulțumire care putea fi folosită de grupurile politice pentru a scoate mulțimea în stradă și a salva Adunarea Națională.

5 Revolta din Paris

La sfârșitul lui iunie, gazetarii și adepții ducelui d'Orléans și-au stabilit un cartier general permanent la Palais Royal. Aici se adunau în fiecare seară mii de oameni, pentru a-i asculta pe oratorii revoluționari. De la Palais Royal a fost dirijată mișcarea populară pariziană.

La 11 iulie, Ludovic avea circa 30 000 de soldați în jurul Parisului și Versailles-ului și s-a simțit suficient de tare pentru a-l demite pe Necker, care era în culmea popularității, considerat ca principal susținător al poporului în cadrul guvernului. Alarmați, deputații au crezut că Ludovic va dizolva Adunarea și-i va aresta pe cei mai importanți membri ai săi. Când vestea demiterii lui Necker a ajuns la Paris în ziua următoare, parizienii s-au adunat la Palais Royal, unde oratorii i-au îndemnat să se înarmeze. A început o căutare frenetică de muschete și muniție. În aceeași zi, parizienii săraci au atacat detestatele posturi vamale care înconjurau Parisul și percepeau taxe pentru bunurile care intrau în oraș, inclusiv pentru alimente. Din 54 de posturi, 40 au fost distruse. Această acțiune nu a fost plănuită, dar i-a înspăimântat pe cetățenii respectabili ai Parisului, care se temeau că vor urma atacuri asupra proprietăților lor și jafuri. Pentru a prelua controlul asupra situației și a preveni o înarmare fără discernământ a populației, electorii din Paris (reprezentanții celor 60 de districte electorale care-i aleseseră pe deputați pentru Stările Generale) au format un comitet, care să acționeze ca un guvern al orașului. Ei au constituit o Gardă națională sau miliție cetățenească, din care cea mai mare parte a muncitorilor era exclusă. Ea avea dublul scop de a proteja proprietatea de atacurile populației sărace și de a apăra Parisul împotriva oricărui posibil atac al trupelor regale. Acești electori împreună cu suporterii ducelui d'Orléans au fost cei care au transformat ceea ce începuse ca o revoltă spontană într-o insurecție generală.

a) Căderea Bastiliei

Parizienii aveau nevoie de arme, așa că s-au îndreptat către *Hôtel des Invalides*, un vechi azil pentru soldați, care era folosit și ca arsenal, de unde au luat peste 28 000 de muschete și 20 de tunuri. Dar tot nu le ajungeau praful de pușcă și cartușele, așa că au luat-o spre fortăreața Bastiliei. Guvernul ar fi putut să-și folosească trupele pentru a înăbuși răscoala, dar acestea s-au dovedit nesigure. Către sfârșitul lui iunie, mulți soldați din Garda franceză, care în timpul lor liber practicau diverse meserii în Paris și se amestecau cu populația, fuseseră influențați

de agitatorii de la Palais Royal. Disciplina s-a deteriorat rapid în această unitate de elită. Încă din 24 iunie, două companii refuzaseră să plece în misiune. La 14 iunie, 5 din 6 batalioane ale gărzii dezertaseră și o parte se alăturaseră parizienilor care asediau Bastilia. Mai erau 5 000 de soldați din alte trupe în apropiere, dar ofițerii i-au spus comandantului că nu pot conta pe oamenii lor. Armata a fost retrasă de pe străzile Parisului către Câmpul lui Marte (*Champ de Mars*), în suburbii, și nu a intervenit. Parizienii care asediau Bastilia nu aveau intenția să o ia cu asalt, dar când au reușit să pătrundă în curtea interioară, guvernatorul, de Launay, care refuzase să le dea praful de pușcă, a ordonat trupelor sale să tragă. 98 dintre asediatori au fost omorâți, până ce soldații din Garda franceză au intervenit, cu tunurile luate de dimineață de la *Hôtel des Invalides*. De Launay, forțat să se predea, a fost omorât și decapitat. Cei care participaseră la atacul asupra Bastiliei nu aparțineau păturii mijlocii bogate, ci erau sanculoții – meșteșugari, muncitori și salahori din cartierele muncitorești. În momentul culminant al rebeliunii, circa un sfert de milion de parizieni erau înarmați.

* Evenimentele din 14 iulie au avut ample consecințe. Regele pierduse controlul asupra Parisului, unde electorii au instituit o Comună care să conducă orașul și l-au numit pe La Fayette comandantul Gărzii naționale. Adunarea (care la 7 iulie își luase denumirea de Adunare Națională Constituantă) putea acum să elaboreze o constituție, fără a mai fi amenințată cu dizolvarea de către rege. Puterea efectivă trecuse din mâinile regelui în cele ale reprezentanților aleși ai poporului. Ludovic nu-și mai putea permite să dicteze Adunării, pentru că nu mai putea conta pe armată. Unii istorici consideră acest moment drept crucial pentru succesul revoluției. Din momentul în care regele pierduse controlul asupra forțelor sale armate, revoluția era în siguranță. Când vestea căderii Bastiliei s-a răspândit în țară, revolta țăranilor, care începuse deja, s-a extins și intensificat. Revolta din Paris a dus și la emigrarea unor nobili, în frunte cu fratele regelui, contele d'Artois: 20 000 au fugit în străinătate în decurs de două luni.

La 17 iulie, regele a venit la Paris, unde mulțimea l-a primit cu ostilitate. Ludovic a recunoscut noul consiliu revoluționar – Comuna – și Garda națională și a purtat la pălărie cocarda roșu-alb-albastru a re-

voluției (roșul și albastrul erau culorile Parisului, albul al Bourbonilor) Semnificația afrontului adus regelui n-a scăpat diplomaților străini. Ambasadorul britanic, ducele de Dorset, scria:

> cea mai mare revoluție din câte cunoaștem a fost înfăptuită cu... pierderea a foarte puține vieți omenești: din acest moment, putem considera Franța ca o țară liberală; regele un monarh cu puteri limitate și nobilimea adusă la același nivel cu restul națiunii.

Guvernatorul Morris, mai târziu ambasadorul Statelor Unite în Franța, îi spunea lui George Washington: „Revoluția poate fi considerată încheiată, de vreme ce autoritatea regelui și a nobililor a fost complet neutralizată".

b) Revoluția municipală

Una dintre urmările revoltei din Paris a devenit cunoscută sub denumirea de *revoluție municipală*. Autoritatea regelui s-a prăbușit în majoritatea orașelor franceze, ca și la Paris: acum, ordinele sale urmau să fie ascultate numai dacă fuseseră aprobate de Adunarea Constituantă. În mai multe orașe, ca de exemplu Marsilia, au fost formate miliții cetățenești înainte ca la Paris să ia naștere Garda națională, iar în alte orașe, revoluționarii au luat puterea înainte ca același lucru să se întâmple în capitală. Totuși, majoritatea orașelor de provincie au așteptat să afle ce s-a întâmplat la Paris, înainte de a acționa, și asta a durat până la două săptămâni. „Spiritul parizian de revoltă", scria Arthur Young din Strasbourg la 21 iulie, „se răspândește repede." Aproape peste tot a avut loc o revoluție municipală, în care burghezia a jucat un rol conducător. Aceste revoluții au îmbrăcat diferite forme. În unele orașe, vechiile consilii și-au lărgit doar componența și au continuat să funcționeze ca mai înainte. La Bordeaux, electorii stării a treia au preluat conducerea, urmând îndeaproape exemplul Parisului. În majoritatea orașelor, printre care Lille, Rouen și Lyon, vechile corporații municipale au fost răsturnate cu forța. În aproape fiecare oraș a fost formată

o gardă națională care, ca și la Paris, era menită totodată să țină sub control violența populației și să împiedice contrarevoluția. Aproape toți intendenții și-au părăsit posturile. Regele pierduse controlul asupra Parisului și orașelor de provincie. El avea să piardă în timpul revoluției țărănești și controlul asupra zonelor rurale.

6 Revoluția țărănească

a) Revolta rurală și Marea Spaimă

Până în primăvara lui 1789, țăranii n-au jucat nici un rol în evenimentele care au condus la revoluție. Consecințele recoltei proaste din 1788 sunt cele care le-au oferit un rol, din pricina marii sărăcii și suferinț de la țară. Majoritatea țăranilor nu aveau destul pământ pentru a-și acoperi necesitățile și erau nevoiți să-și cumpere pâinea. Au fost așadar puternic afectați de creșterea prețului pâinii, în primăvara și vara lui 1789. Mulți au suferit și de pe urma șomajului din industria textilă. întrucât se ocupau și cu țesutul, pentru a putea supraviețui. Din ianuarie 1789, convoaiele cu cereale și proprietățile celor suspectați că dețin stocuri au început să fie atacate. Această reacție era ceva normal în vreme de foamete și ar fi încetat, probabil, după ce în vară ar fi fost strânsă noua recoltă.

Dar evenimentele politice care aveau loc au făcut ca aceste manifestări ale lipsei de hrană să capete mai multă importanță decât de obicei. Convocarea Stările Generale a provocat o agitație generală printre țărani. Ei credeau că regele nu le-ar fi cerut să-și formuleze doleanțele în caiete, dacă n-ar fi avut intenția să facă ceva pentru rezolvarea lor. Locotenentul general al districtului Saumur comenta:

> Cu adevărat supărător este că aceste adunări [electorale]... s-au crezut de cele mai multe ori învestite cu cine știe ce autoritate supremă și, când ele au luat sfârșit, țăranii au plecat acasă cu ideea că, începând din acel moment, au scăpat de dijme, interdicții de vânătoare și plata obligațiilor către seniori.

Ei au crezut că, dacă anticipau ce ar face regele dând foc, de exemplu, acelor *terriers* în care erau trecute obligațiile țăranilor, nu făceau altceva decât să-i îndeplinească voința.

Căderea Bastiliei a avut și ea un efect nemaipomenit la țară. Au urmat imediat răscoale în Normandia și Franche Comté. Demonstrații și răscoale împotriva impozitelor, dijmei și obligațiilor feudale s-au extins în întreaga țară, încât părea că legea și ordinea se prăbușiseră pretutindeni.

Pe marile domenii ale bisericii și ale altor proprietari de pământ se aflau depozite de cereale, care fuseseră adunate ca arenzi, drepturi feudale și dijme. În primăvara și vara lui 1789, acestea erau singurele locuri în care grânele erau păstrate în cantitate mare. N-a fost nici o surpriză, așadar, că moșierii au fost considerați deținători de stocuri și castelele (*châteaux*) atacate. Au fost atacate și pentru că acolo erau ținute *les terriers*. În 28 iunie, președintele parlamentului din Grenoble scria:

> Se vorbește zilnic de atacuri asupra nobilimii, de incendierea castelelor cu scopul de a arde toate înscrisurile... în cantoanele în care agitația a fost mai puțin senzațională, locuitorii se întrunesc în fiecare zi pentru a vota rezoluții cum că nu vor mai plăti arendă sau alte drepturi feudale, ci vor fixa un preț moderat pentru răscumpărarea lor și vor reduce procentul pentru *lods*; interminabile planuri ostile izvorăsc din acest spirit de egalitate și independență care a pus stăpânire pe mințile oamenilor.

Sute de castele au fost prădate și multe incendiate, dar s-a făcut foarte puțină vărsare de sânge – moșierii sau oamenii lor au fost omorâți numai dacă au opus rezistență.

Atacul asupra castelelor, inspirat de evenimentele de la Paris, a fost inclus în ceea ce a devenit cunoscut sub numele de Marea Spaimă, care a durat din 20 iulie până la 6 august 1789. A plecat de la zvonul că bandele de tâlhari în slujba aristocrației vor distruge recolta. Țăranii au pus mâna pe arme pentru a-i aștepta pe bandiți și, când aceștia n-au apărut, și-au întors mânia asupra moșierilor. Marea Spaimă a răspândit răscoala țărănească în cea mai mare parte a Franței, cu excepția unor zone periferice ca Bretania, Alsacia și regiunea bască, pe care nu le-a afectat.

b) Decretele din august

Adunarea Națională se afla în dilemă. Nu putea să ceară trupelor regelui să înăbușe răscoala țărănească, pentru că după aceea ar fi putut fi întoarse împotriva ei. Dar nici nu putea lăsa să continue anarhia în zonele rurale. Aceasta putea fi stăvilită și sprijinul țăranilor câștigat pentru Adunare și revoluție, oferindu-li-se măcar o parte din ce doreau. La 3 august, conducătorii grupării „patrioților" au conceput un plan conform căruia nobilii liberali să propună demolarea sistemului feudal. În noaptea de 4 august, vicontele de Noailles, urmat de ducele d'Aiguillon, unul dintre cei mai bogați proprietari funciari din Franța, au propus ca obligațiile legate de servituțile personale să fie abolite fără compensație: acestea includeau șerbia și *la corvée.* Alte drepturi, ca *champart* și *lods et ventes,* erau considerate o formă de proprietate și trebuiau să fie răscumpărate (țăranii să plătească pentru ele). Dar acestea erau obligațiile care-i afectau cel mai tare pe țărani, așa încât s-au bucurat prea puțin de aceste reforme limitate. Propunerile au căpătat formă legală în decretele din 5-11 august, care începeau cu:

> Adunarea Națională desființează sistemul feudal în întregime. Ea decretează că, în ce privește drepturile feudale și obligațiile... cele legate... de servituți personale... sunt abolite fără despăgubire; toate celelalte sunt declarate răscumpărabile, iar prețul și modul de răscumpărare vor fi stabilite de Adunarea Națională. Drepturile mai sus menționate care nu sunt abolite de acest decret vor continua să fie percepute, până când proprietarii vor fi despăgubiți.
>
> Toate tribunalele senioriale sunt desființate fără nici o despăgubire.

În mijlocul entuziasmului general, exemplul dat de Noailles și Aiguillon a fost urmat de alți deputați nobili, care s-au înghesuit să renunțe la privilegiile lor, într-un spirit de fervoare patriotică. Schimbările propuse mergeau mult mai departe decât cele din *cahiers*:

Toate formele de dijmă... sunt abolite, cu condiția să se ia măsuri alternative pentru acoperirea cheltuielilor necesare serviciului divin, salariilor preoților, ajutorării săracilor etc... cărora le sunt în prezent alocate.

Venalitatea funcțiilor judecătorești și municipale este abolită cu aplicare imediată. Justiția va fi administrată gratuit.

Privilegiile financiare, în materie de impozitare, privind fie persoanele, fie terenurile, sunt abolite definitiv. Plata impozitelor se va face în același mod pentru toți cetățenii și pentru toate terenurile...

Întrucât constituția națională și libertatea publică sunt mai avantajoase pentru provincii decât privilegiile de care se bucurau unele dintre ele și care trebuie sacrificate în favoarea unificării strânse a tuturor părților componente ale imperiului, se declară că toate privilegiile speciale ale provinciilor, principatelor, așa-numitelor *pays*, cantoanelor, orașelor și comunelor sunt abolite definitiv și asimilate în drepturile comune tuturor francezilor.

Toți cetățenii, fără deosebire de origine, sunt eligibili în toate funcțiile și demnitățile, fie ele ecleziastice, civile sau militare.

Când Adunarea a ridicat ședința la ora două dimineața în ziua de 5 august, deputații plângeau de bucurie. „Ce națiune! Ce triumf! Cinste francezilor!”, exclama Duquesnoy. Bailly, primarul Parisului, vorbind despre această ședință, sublinia natura revoluționară a decretelor:

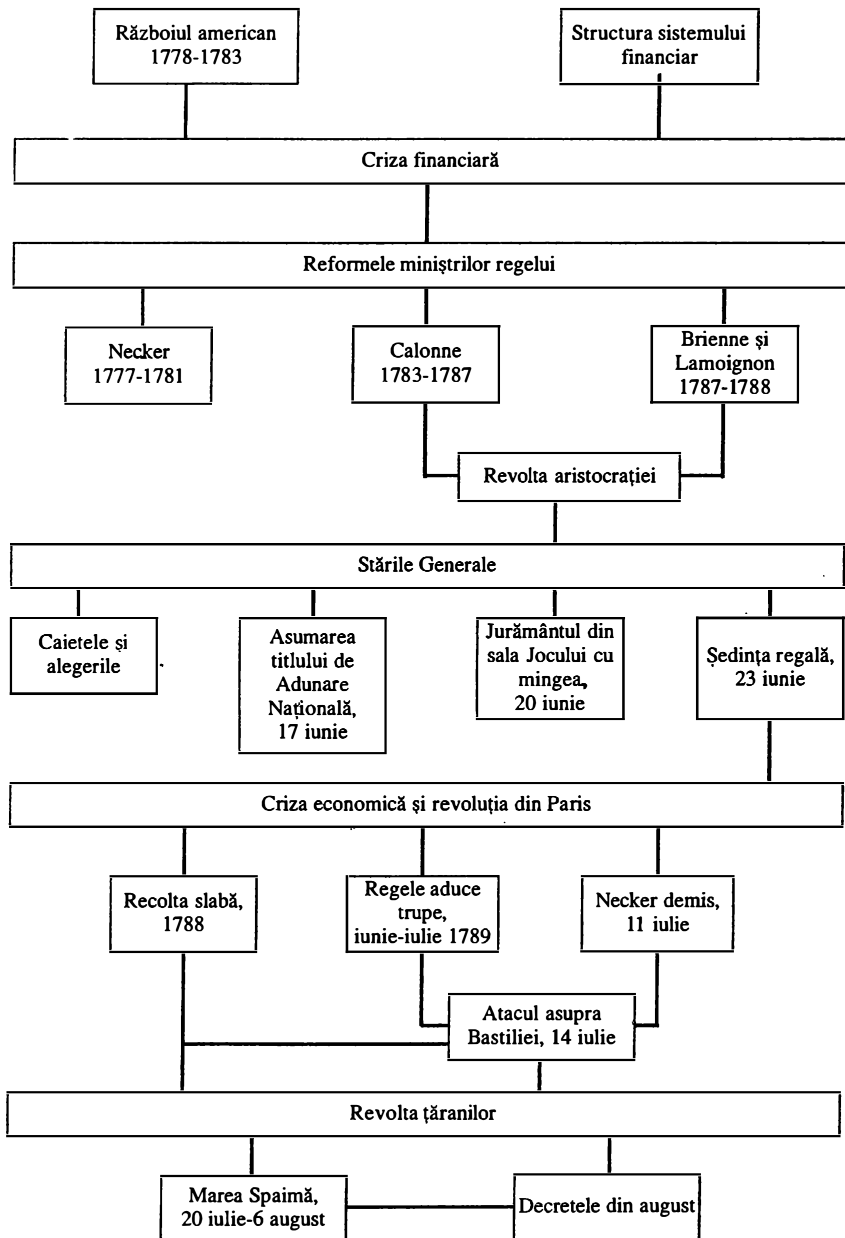
Niciodată până acum, atâtea organisme și atâția indivizi n-au votat atâtea sacrificii deodată, în termeni atât de generoși și cu o asemenea unanimitate. A fost o noapte a distrugerii și a fericirii generale. Putem privi acest moment ca pe zorii unei noi revoluții, în care toate poverile ce apăsau asupra poporului au fost abolite și Franța a renăscut cu adevărat. Regimul feudal care oprimase poporul timp de secole a fost demolat dintr-o lovitură

și într-o clipă. Adunarea Națională a reușit în câteva ore să facă pentru popor mai mult decât făcuseră cele mai înțelepte și mai luminate națiuni în multe secole.

* Cât de importante au fost deci decretele din august? Ele au marcat sfârșitul puterii nobilimii și al privilegiului înnăscut, instaurând o societate bazată pe egalitate civilă. Acum, toți francezii aveau aceleași drepturi și îndatoriri, aveau acces la orice profesie, în funcție de aptitudinile lor, și plăteau aceleași impozite. Firește, egalitatea în teorie nu era același lucru cu egalitatea în practică. De accesul la carieră profesională în funcție de talent beneficia burghezia mai degrabă decât țăranii sau muncitorii, care nu aveau pregătirea necesară pentru a profita de el. Totuși, societatea franceză nu va mai fi niciodată aceeași – vechea societate împărțită în stări dispăruse.

Un alt rezultat al decretelor din august a fost atașamentul țăranilor față de noul regim, cel puțin în măsura în care acesta suprima obligațiile feudale. Nu au agreat faptul că trebuiau să-și răscumpere o parte din drepturile feudale și mulți au încetat să le plătească, până când au fost în cele din urmă abolite, în 1793. În zone ca Bretania și Vandeea, aveau să devină opozanți activi ai revoluției (vezi capitolul 5), dar, pentru majoritatea dintre ei, revoluția a marcat sfârșitul sistemului feudal și se temeau că, dacă n-o vor sprijini, privilegiile feudale și dijma vor reveni și vor pierde tot ce câștigaseră.

Decretele din august desființaseră instituții cum erau stările provinciale și deschiseseră drum unui sistem administrativ național, uniform. Cum majoritatea instituțiilor fuseseră bazate pe privilegii, Adunarea a trebuit acum să treacă la realizarea unei sarcini laborioase și de durată, a cărei îndeplinire avea să dureze doi ani, de a le schimba pe cele legate de administrația locală, drept, finanțe, biserică (al cărei venit fusese redus la jumătate prin pierderea dijmei, așa încât nu mai putea suporta povara finanțării educației, spitalelor și ajutorării săracilor) și forțele armate. Totuși, mulți credeau că cei care pierduseră puterea vor încerca să o redobândească. Era foarte răspândită teama de un complot aristocratic și sentimentul că, fără o constantă vigilență, victoriile din iulie și august ar putea fi rapid anulate.

Rezumat – Originile Revoluţiei franceze

Să luăm notițe despre „Originile Revoluției franceze"

Notițele trebuie să vă ajute să înțelegeți de ce a avut loc o revoluție în Franța în 1789. În fiecare etapă a expunerii trebuie să vă puneți trei întrebări: De ce s-a produs acel eveniment? Care este semnificația lui? Cum se leagă de celelalte evenimente? Următoarele titluri și subtitluri vor oferi grila adecvată notițelor voastre.

1. Criza financiară și revolta aristocraților
1.1. Natura problemei: războiul și structura sistemului financiar
1.2. Tentative de reformă: Necker, Calonne, Brienne și Lamoignon
1.3. Revolta aristocraților
1.4. Regele cedează. Ce face el?
2. Stările Generale
2.1. Caietele clerului, nobilimii și ale stării a treia
2.2. Alegerile – cine a reprezentat fiecare stare?
2.3. Mai-iunie 1789. Notați ce s-a întâmplat și care a fost semnificația celor întâmplate la:
a) 17 iunie – Adunarea Națională
b) 20 iunie – Jurământul din sala Jocului cu mingea
c) 23 iunie – ședința regală
d) 27 iunie – regele ordonă tuturor stărilor să se întrunească împreună
3. Criza economică
3.1. Recolta slabă din 1788
3.2. Neliniște în Paris – revolta contra lui Réveillon
4. Revolta din Paris
4.1 Regele aduce trupe în jurul Parisului
4.2. 11 iulie – Necker este demis
4.3. 14 iulie – căderea Bastiliei: care au fost urmările ei?
4.4. Revoluția municipală
5. Revoluția țăranilor
5.1. Natura nemulțumirii țăranilor

5.2. Efectul evenimentelor politice asupra țăranilor – convocarea Stărilor Generale, caietele și căderea Bastiliei
5.3. Marea Spaimă
5.4. Decretele din august – cum și de ce merg ele mult mai departe decât solicitările din caiete?

Să răspundem la întrebări-eseu despre „Originile Revoluției franceze"

Examinatorii nu sunt interesați de o lucrare în care sunt înșirate în ordine cronologică o mulțime de fapte. Ei urmăresc gradul de înțelegere și vor să vadă dacă sunteți capabili să analizați evenimentele, să percepeți importanța și conexiunile. Întrebările sunt adesea de tipul „De ce?" sau pot avea forma unui citat, pe care vi se cere să-l comentați. Rețineți că nu este neapărat necesar să fiți de acord cu citatul. Întrebările privind cauzele revoluției tind să se înscrie în trei grupe:

1. Grupurile sau clasele sociale care doreau o revoluție.
2. Originile politice, economice sau financiare ale revoluției.
3. Rolul monarhiei în declanșarea revoluției.

Întrebările tipice sunt:

1. „A fost Revoluția franceză o revoluție a tuturor claselor din societate împotriva vechiului sistem de guvernare?"

Scrieți numele claselor. Împărțiți apoi fiecare clasă în diferitele sale grupuri (de exemplu, împărțiți-i pe nobili în curteni, *noblesse de robe* și nobilime provincială). Aveau ele aceleași interese? Faceți liste cu cele care sprijineau și cu cele care se opuneau „vechiului sistem de guvernare". Care era motivația lor?

2 „Revoluția franceză s-a datorat mai mult punctelor slabe ale conducerii politice decât dezastrului economic." Comentați.

„Politic” se referă la guvernare și strategie politică, deci „conducerea politică” este cea a regelui și a miniștrilor săi. Faceți o listă cu toate greșelile pe care le-au făcut regele și miniștrii. Scrieți apoi care au fost cauzele „dezastrului economic”. Ce grupuri sociale au fost afectate și cum? Trebuie apoi să hotărâți care dintre cele două cauze, „dezastrul economic” sau „conducerea politică”, a fost mai importantă în izbucnirea revoluției. Evitați să rămâneți neutri și ajungeți la o concluzie fermă.

3. „Ce a provocat revoluția de la 1789, puterea absolută a monarhiei franceze sau slăbiciunea ei?”

Pentru „puterea absolută a monarhiei franceze” va trebui să vă consultați notițele de la capitolul 2. În ce sens era absolută monarhia franceză? Puteți decide că nu era absolută și că limitele impuse puterii sale (de exemplu, privilegiile parlamentelor) au fost cele care au permis opoziției să se facă auzită și să ia amploare. În ce sens era „slabă” monarhia – structural sau pentru că Ludovic al XVI-lea era un rege nevolnic? Care dintre faptele sale îi dovedesc slăbiciunea? Au provocat ele revoluția?

Întrebări bazate pe izvoare despre „Originile Revoluției franceze”

1 Caietele

Studiați conținutul caietelor de la paginile 45-46 și răspundeți la următoarele întrebări:

a) În ce privință sunt caietele nobilimii mai liberale decât cele ale stării a treia?
b) La care dintre privilegiile lor erau nobilii dispuși să renunțe?
c) În ce privințe erau de acord cele două stări?

2 Jurământul din sala Jocului cu mingea

Tabloul pictat de David, reprodus la pagina 50, face propagandă cauzei revoluționare. Priviți-l cu atenție și răspundeți la următoarele întrebări:

a) De ce credeți că unul dintre deputați (în extrema dreaptă a tabloului, cu mâinile la piept) arată atât de mâhnit?
b) De ce majoritatea deputaților și a asistenței au brațele întinse?
c) Care credeți că este semnificația grupului celor trei aflați în centru, în prim-planul tabloului?
d) Ce credeți că simbolizează umbrela întoarsă pe dos și perdelele fluturând în interiorul camerei?

3 Decretele din august

Citiți cu atenție extrasele din decretele din august de la paginile 57-58 și relatarea lui Bailly de la paginile 58-59. Răspundeți la următoarele întrebări:
a) Este adevărat că Adunarea Națională „desființează sistemul feudal în întregime"?
b) Ce au câștigat țăranii prin decretele din august?
c) În ce privință ar fi putut fi ei nemulțumiți de acestea?
d) Ce alte schimbări au adus decretele din august? Cât de importante erau ele?

CAPITOLUL 4

Revoluția și monarhia, 1789-1792

1 Consolidarea revoluției

Decretele din august au deschis drum întocmirii unei constituții, dar deputații au decis ca mai întâi să stabilească principiile pe care să se bazeze aceasta. *Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului* din august 1789 condamna practicile Vechiului regim și exprima largul consens întâlnit în caietele celor trei ordine. Ea stabilea că:

1. Oamenii se nasc liberi și egali în drepturi.
2. Scopul oricărei asocieri politice este apărarea drepturilor naturale firești și inalienabile ale omului. Acestea sunt dreptul la libertate, la proprietate, siguranță și rezistență la opresiune.
3. Principiul întregii suveranități rezistă esențialmente în națiune.
4. Libertatea constă în a putea face tot ce nu dăunează altuia.
7. Nici un om nu poate fi acuzat, arestat sau reținut decât în cazuri determinate de lege.
10. Nimeni nu trebuie sancționat pentru opiniile sale, nici pentru convingerile sale religioase, dacă exprimarea lor nu tulbură ordinea publică în conformitate cu legea.
11. Libera exprimare a ideilor și opiniilor este unul dintre cele mai prețioase drepturi ale omului. Conform acestuia, fiecare cetățean poate să vorbească, să scrie și să publice liber.

13. Impozitarea generală este indispensabilă pentru întreținerea armatei și pentru cheltuielile administrative. Trebuie suportată în mod egal de toți cetățenii, proporțional cu veniturile lor.

14. Fiecare cetățean are dreptul ca, personal sau prin reprezentantul său, să stabilească necesitatea unui impozit, să consimtă liber la aceasta.

17. ... dreptul la proprietate este inviolabil și sacru.

Declarația avea să dureze mult mai mult decât constituția căreia i-a fost mai târziu atașată, și avea să fie o sursă de inspirație pentru liberalii din întreaga Europă, în secolul al XIX-lea (vezi capitolul 7).

Regele nu împărtășea entuziasmul general pentru schimbările care aveau loc și, la 5 august, îi scria arhiepiscopului din Arles: „Nu voi consimți niciodată la spolierea clerului și nobilimii mele. Nu voi ratifica decrete prin care ele sunt jefuite". El nu putea utiliza forța împotriva Adunării, întrucât nu putea conta pe armată, așa încât a adoptat o politică de necooperare și a refuzat să promulge decretele din august și *Declarația drepturilor*. Aceasta a obligat Adunarea să discute problema importantă a drepturilor pe care trebuie să le aibă regele. Va putea el să se opună sau să întârzie o lege votată de Adunare? Deputații au decis că regele va avea drept de veto suspensiv și va putea întârzia cu până la patru ani legile votate de Adunare.

S-a mai pus problema dacă Adunarea va avea o singură Cameră sau două, ca în Anglia și America. Mulți credeau că o a doua Cameră ar fi un mijloc prin care aristocrația și-ar putea recâștiga o parte din puterea pierdută, astfel că, în septembrie, Adunarea a votat majoritar împotriva ei. Nimeni nu s-a gândit la abolirea completă a monarhiei și instituirea unei republici. Se hotărâse că puterea legislativă revine Adunării Naționale și că nici un impozit sau împrumut nu poate fi ridicat fără aprobarea sa, dar că „Puterea executivă supremă se află exclusiv în mâinile regelui... Persoana regelui este inviolabilă și sacră".

Regele a refuzat să aprobe decretele Adunării, dar a fost forțat să o facă de o nouă manifestare revoluționară (*journée*). Aceasta a fost provocată de un banchet, prin care garda regelui sărbătorea la Versailles,

la 1 octombrie, sosirea regimentului din Flandra și în timpul căruia au avut loc demonstrații antirevoluționare. Ofițerii au călcat în picioare cocarda tricoloră și au înlocuit-o cu o cocardă albă a Bourbonilor. Când vestea despre cele întâmplate a ajuns la Paris, spiritele s-au înfierbântat și s-a cerut ca regele să fie adus înapoi în capitală.

Această cerere a coincis cu o lipsă de alimente în Paris. La 5 octombrie, o mulțime de femei au năvălit la *Hôtel de Ville*, sediul Comunei, cerând pâine. Ele au fost convinse să se ducă la Versailles și să-și spună plângerile regelui și Adunării. Șase-șapte mii dintre ele au pornit la un drum de cinci ore. Mai târziu, 20 000 de soldați din Garda națională, conduși de La Fayette, le-au urmat. Când femeile au ajuns la Versailles, au pătruns în sala în care avea loc Adunarea și au trimis o delegație la rege, care a consimțit să aprovizioneze Parisul cu cereale. A consimțit, de asemenea, să aprobe decretele din august și *Declarația drepturilor*. În 6 octombrie, la cererea mulțimii, regele și regina au apărut într-un balcon și au fost întâmpinați cu strigătul „La Paris". În aceeași după-amiază, familia regală a plecat de la Versailles spre Tuileries.

* „Zilele din octombrie" au constituit un moment de răscruce în revoluție. O dată ajuns la Paris, regele s-a considerat prizonier al gloatei pariziene și prin urmare dezlegat de tot ce fusese silit să accepte. Când parizienii se răsculaseră în iulie, ei consideraseră Adunarea ca pe un aliat. În octombrie, Adunarea fusese ignorată și umilită. Când deputații l-au urmat pe rege la Paris, unii dintre ei s-au simțit în aceeași măsură prizonieri ca și regele. Cei mai mulți deputați voiau să ajungă la un compromis cu Ludovic, ceea ce era mult mai greu de făcut la Paris, înconjurați de o populație care-și putea impune Adunării voința proprie printr-o răscoală. Mercy Argentau, ambasadorul austriac, înțelesese acest lucru la scurt timp după căderea Bastiliei, când scria:

> Oricât de incredibilă ar putea părea revoluția care tocmai a fost înfăptuită, este absolut sigur că, de acum înainte, orașul Paris și-a asumat rolul unui rege în Franța și că poate, dacă vrea, să trimită o armată de patruzeci sau cincizeci de mii de cetățeni să înconjoare Adunarea și să-i dicteze legi.

De acum înainte, majoritatea moderată a deputaților n-au mai avut încredere în populația Parisului, așa cum nu aveau încredere în rege, deși răscoalele populare au fost cele care le-au permis inițial să-l înfrângă pe Ludovic.

2 Reformele Adunării Constituante

După octombrie 1789, cei mai mulți francezi credeau că revoluția se terminase. În anul care a urmat, a existat un larg consens între diferitele grupări din Adunare, care s-au apucat să reorganizeze administrația financiară, legile, finanțele și economia. Au făcut-o încercând să aplice principiile *Declarației drepturilor* și să ofere Franței un sistem uniform, descentralizat, reprezentativ și umanitar. Deputații se considerau urmași ai Iluminismului și intenționau să pună capăt ostilității, cruzimii, superstiției și sărăciei. Deși aproape toată lumea dorea menținerea unei monarhii limitate, erau puțini cei care regretau dispariția Vechiului regim. „Lumea era atât de sătulă de curte", scria Ferrières, un deputat nobil, „întrucât majoritatea nobililor erau, așa cum s-au numit mai târziu, democrați." Franța era fundamental schimbată în multe privințe. Au prins rădăcini instituții și atitudini noi, care au supraviețuit până în prezent.

a) Administrația locală

Restructurând administrația locală, deputații voiau să se asigure că puterea va fi descentralizată, trecând de la guvernul central de la Paris la autoritățile locale. Aceasta i-ar fi făcut mult mai dificilă regelui recâștigarea puterii pe care o deținuse înainte de revoluție. De asemenea, ei voiau să se asigure că toți funcționarii publici vor fi aleși și vor răspunde în fața celor care i-au ales.

Prin decretele emise în decembrie 1789 și ianuarie 1790, Franța a fost împărțită în 83 de departamente (vezi harta de la pagina 87), care erau subdivizate în 547 de districte și 43 360 de comune (sau municipalități). Comunele erau grupate în cantoane, al căror unic scop era să funcționeze ca zone în care se formau adunările electorale primare și în

care își aveau tribunalele judecătorii de pace. Toate aceste subdiviziuni administrative, cu excepția cantoanelor, erau conduse de consilii alese prin vot. Toți cetățenii „activi”, care plăteau impozite, echivalând trei zile de muncă, îi votau pe funcționarii municipali. Cetățenii care nu plăteau impozite de această valoare nu aveau drept de vot și erau numiți cetățeni „pasivi”. Cetățenii „activi” votau și în adunările electorale primare când aveau loc alegeri generale. Dar nu puteau deveni funcționari publici decât dacă plăteau impozite echivalând 10 zile de muncă. Acest al doilea strat de cetățeni „activi” alegea membrii adunărilor districtuale și departamentele și puteau căpăta funcții la aceste niveluri. De asemenea, ei alegeau și deputații în Adunarea Națională. Și mai exista încă un strat de cetățeni „activi” – pentru a deveni deputat în Adunarea Națională, un cetățean „activ” trebuia să plătească un impozit direct de un *marc d'argent* (echivalentul a 50 de zile de muncă). Sistemul electoral era așadar pronunțat înclinat în favoarea celor bogați, deși 61% din francezi aveau dreptul să participe la o formă sau alta de alegeri (în Anglia, votau numai 4% din totalul bărbaților adulți). La nivelul municipal, cei mai mulți țărani aveau dreptul să voteze și îndeplineau condițiile pentru a candida la funcții. Aceasta echivala cu o revoluție administrativă. Înainte de 1789, administrația provincială era asigurată de funcționari guvernamentali: nu exista nici măcar un singur consiliu ales. În 1790, nu mai exista nici un funcționar guvernamental la nivel local: consiliile alese îi înlocuiseră pe toți.

Cine domina aceste consilii? În sud, ele erau dominate de burghezia proprietară de pământuri. În nord, burghezia era predominant urbană și a preluat funcțiile în orașe, lăsând comunele rurale în mâinile țăranilor bogați (*laboureurs*), ale micilor negustori și ale meșteșugarilor. Grupuri sociale care nu deținuseră niciodată funcții publice aveau acum posibilitatea să o facă. S-a estimat că în deceniul 1789-1799, circa un milion de oameni au fost aleși în consilii și au câștigat experiență în materie de administrație locală. Acestor consilii le fusese impus în decembrie 1789 un volum uriaș de muncă – mult mai mult decât ceruseră caietele de doleanțe. Ele aveau de stabilit și încasat impozitele directe, păstrau legalitatea și ordinea, se ocupau de executarea lucrărilor publice, supravegheau întreținerea bisericilor și verificau

Garda națională. Legi ulterioare le-au sporit responsabilitățile: trebuiau să asigure depunerea jurământului de loialitate pentru clerici; să înregistreze nașterile, căsătoriile și decesele; să rechiziționeze cereale și să supravegheze pe cei suspectați ca oponenți ai revoluției.

Cât de eficiente au fost consiliile în îndeplinirea numeroaselor lor îndatoriri? În orașe, exista îndeosebi o categorie adecvată de oameni cu carte, înzestrați, care asigurau o administrație competentă. În sate, era adesea imposibil ca din consiliu să facă parte oameni care să știe să scrie și să citească. Astfel, comunele rurale își îndeplineau adesea prost obligațiile. În zonele preponderent catolice, autoritățile nu agreau persecutarea preoților care refuzaseră să depună jurământul de loialitate. În consecință, mulți au demisionat și zonele respective au rămas fără o administrație locală eficientă.

b) Finanțele

După căderea administrației regale în 1789, au fost încasate puține impozite. Adunarea avea nevoie de bani, mai ales după ce a hotărât că cei care dețineau funcții venale trebuiau să fie despăgubiți pentru pierderea slujbelor lor. Totuși, un nou sistem de impozitare nu a putut fi stabilit imediat. S-a decis așadar ca sistemul existent de impozitare directă și indirectă să funcționeze în continuare, până în 1791. Această decizie a fost foarte impopulară. Oamenii voiau ca cererile formulate în caiete să fie îndeplinite imediat. După izbucniri de violență în Picardia, una dintre cele mai greu impozitate zone sub Vechiul regim, guvernul a cedat. *La gabelle* a fost abolită în martie 1790 și, până într-un an, au fost desființate aproape toate impozitele indirecte nepopulare, cu excepția taxelor vamale externe.

Pentru a procura banii necesari statului în perioada de dinainte ca noul sistem să opereze efectiv, Adunarea a votat, în noiembrie 1789, punerea proprietăților bisericii „la dispoziția națiunii". Pământurile bisericii urmau să fie vândute în beneficiul statului, care își asumau plata salariilor clerului, întrucât biserica își pierdea astfel majoritatea veniturilor sale (pierduse deja dijma). Această vânzare era considerată ca o asigurare a succesului revoluției: cei care cumpărau pământuri bise-

ricești aveau un interes legitim să o apere, deoarece o restaurare a Vechiului regim ar fi putut duce la recuperarea pământurilor de către biserică. Se spera totodată că clerul va sprijini noul regim, pentru că va depinde de el prin salarii. Guvernul urma să emită niște bonuri de tezaur, numite curând *assignats* (asignate), pe care publicul să le cumpere și să le folosească pentru achiziționarea pământurilor bisericești. În aprilie 1790, Adunarea a transformat aceste bunuri în bani de hârtie, asemenea bancnotelor, care puteau fi folosiți în toate tranzacțiile financiare.

Cine a cumpărat pământurile bisericești sau așa-numitele *bien nationaux* („bunuri naționale")? Principalul beneficiar a fost burghezia, care avea la dispoziție banii necesari, bunurile fiind vândute în loturi mari. Ea a cumpărat cea mai mare parte a terenurilor din preajma orașelor. Țăranilor le-a mers mai bine departe de orașe. Lefebvre a făcut un studiu aparte asupra departamentului din nord și a descoperit că, pe la 1799, 25% din pământul existent fusese vândut ca *biens nationaux*: din acesta, țăranii cumpăraseră 52%, burghezia 48%. Cam o treime dintre țărani posedau pentru prima dată pământ, deci terenurile n-au revenit numai înstăriților *laboureurs*. Chiar și acolo unde burghezia a cumpărat cea mai mare parte a pământului, adesea l-a revândut în loturi mici țăranilor, mai ales în est. S-a apreciat că numărul țăranilor mici proprietari de pământ a crescut cu un milion, între 1789 și 1810.

Noul sistem financiar a intrat în vigoare în ianuarie 1791. Cum impozitele indirecte fuseseră desființate, principalul impozit era cel asupra pământului, înlocuind *la taille* și *la vingtième*. Acesta era asemănător impozitului propus de Calonne în 1787 și urma să acopere 75% din totalul veniturilor. 20% urmau să provină dintr-un impozit pe avere, de care oamenii se plângeau că ar fi fost vechea capitație într-o formă nouă, iar restul din taxe vamale. Impozitele urmau să fie percepute de consiliile municipale. Sistemul ar fi putut funcționa bine dacă ar fi existat o evaluare sistematică a terenurilor, dar pentru asta era nevoie de un număr mare de funcționari publici. Adunarea nu-i putea oferi, deoarece ar fi costat prea mult. Ca urmare, expertiza asupra valorii terenurilor nu a început decât în 1807 și nu s-a terminat decât după 1830. Între timp, noile registre fiscale erau bazate pe cele ale Vechiului regim, astfel că marile variații regionale s-au păstrat. Populația din

departamentul Seine et Marne, de exemplu, plătea impozite de cinci ori mai mari decât cea din Arriège.

Era noul sistem mai bun decât cel vechi? Cei săraci au avut cu siguranță de câștigat, în măsura în care, prin desființarea impozitelor indirecte, povara impozitelor cădea pe producători mai degrabă decât pe consumatori. Era un sistem mai echitabil, întrucât toate proprietățile și veniturile erau impozitate pe aceleași baze. Noua structură financiară avea să dureze, în datele ei esențiale, pe tot parcursul secolului al XIX-lea.

c) Reformele economice

Toți deputații Adunării Constituante credeau în *laissez-faire*: comerțul și industria trebuie să fie libere de orice interferență guvernamentală. În august 1789, ei au constituit așadar comerțul liber cu cereale și au suprimat controlul prețurilor. Din 1790-1791, măsurile au fost extinse și la alte produse, deși nu asta dorea populația în ansamblul ei. Ea dorea ca prețurile și distribuirea tuturor alimentelor de bază să fie controlate, pentru a evita lipsa lor, prețurile mari și posibila foamete. În octombrie 1790, au fost desființate tarifele interne, creându-se pentru prima dată o piață națională. Aceasta a fost favorizată și de crearea unui sistem unic de măsuri și greutăți – sistemul zecimal – care au fost aplicate în întreaga Franță.

Deputații erau hotărâți să se debaraseze de orice corporație cu privilegii speciale. Breslele au fost astfel desființate în 1791, pentru că limitau accesul la anumite meserii. În iunie 1791, o alianță de 80 000 de muncitori parizieni amenința cu greva generală pentru a obține salarii mai mari, așa că Adunarea a votat legea *Le Chapelier*, după numele deputatului care a produs-o, ce interzicea sindicatele și organizațiile patronale. Negocierile colective, pichetarea și grevele au fost declarate ilegale. Aceasta a fost considerată o legislație „de clasă", întrucât a fost votată la cererea fabricanților și prejudicia interesele muncitorilor. Nimeni din Adunare nu a obiectat. Grevele au rămas ilegale până în 1864; interdicția asupra sindicatelor nu a fost ridicată decât în 1884.

Adunarea considera ajutorarea săracilor o îndatorire a statului. Puțina asistență pe care săracii o primiseră fusese oferită de biserică, dar ea n-a mai putut-o face după ce și-a pierdut principalele surse de venit. Era așadar urgent necesară o organizație națională, finanțată din impozite, care să preia această misiune. Adunarea a înființat un comitet care, în 1791, a demonstrat pentru prima dată cât de gravă era problema: el a ajuns la concluzia că aproape două milioane de oameni se puteau întreține numai cerșind. Când a venit momentul să ia măsuri concrete pentru ajutorarea săracilor, comitetul și-a dat seama că este neputincios: pur și simplu nu existau banii necesari pentru a o scoate la capăt cu o problemă atât de îngrozitoare, așa că nu s-a făcut nimic.

d) Justiția

Adunarea Constituantă a aplicat în sistemul juridic același principiu de uniformitate pe care-l aplicase administrației locale. În loc de legislații diferite în nord și sud și diferite tipuri de tribunale, urmau să existe aceleași legi și aceleași tribunale în întreaga Franță. *Les lettres de cachet* erau deja ilegale prin *Declarația drepturilor*. Între 1789 și 1792, toate vechile tribunale – parlamentele, tribunalele senioriale și ecleziastice – au fost înlăturate și înlocuite de un sistem nou, uniform, bazat pe subdiviziuni administrative și pe administrația locală reorganizată. În fiecare canton urma să existe un judecător de pace, care să se ocupe de multe dintre cazurile care înainte reveneau tribunalelor senioriale. Principala sa misiune era să convingă părțile să ajungă la o înțelegere, dar putea să judece și cauzele civile minore, fără apel. Cauzele civile mai importante reveneau tribunalului districtual. Urma să existe câte un tribunal penal în fiecare departament, unde procesele să aibă loc cu public, iar un juriu format din 12 cetățeni, aleși prin tragere la sorți, să decidă în materie de vinovăție sau nevinovăție. Ideea unui juriu, ca și cea a judecătorilor de pace au fost preluate din dreptul britanic. În vârful sistemului judiciar se afla o Curte de apel, ai cărei judecători erau aleși de adunările departamentale. Toți judecătorii erau aleși de cetățenii activi, dar numai cei care fuseseră avocați timp de cinci ani erau eligibili. Aceasta era o garanție că toți judecătorii erau calificați și responsabili.

Au mai fost și alte schimbări care au ameliorat calitatea justiției franceze. Codul penal a devenit mai uman: tortura și mutilarea au fost abolite. Cel arestat trebuia adus în fața unui tribunal în 24 de ore. Numărul crimelor pentru care era prevăzută pedeapsa cu moartea a fost mult redus și, din martie 1792, aceeași metodă rapidă de execuție (ghilotina) urma să fie folosită pentru toți condamnații la moarte.

Noul sistem judiciar a fost una dintre cele mai durabile reforme ale Adunării Constituante. Pentru prima dată, justiția devenea accesibilă, imparțială și necostisitoare și era, așadar, populară. Sistemul judiciar francez fusese unul dintre cele mai înapoiate, barbare și corupte din Europa. În doi ani, a devenit unul dintre cele mai luminate.

e) Religia

Adunarea Constituantă voia să creeze o biserică în care să nu mai existe abuzuri, eliberată de controlul străin (papal), o biserică democratică și legată de noul sistem de administrație locală. Deputații nu erau antireligioși sau anticatolici. Ei voiau pur și simplu să extindă asupra religiei principiile pe care le aplicau în celelalte domenii. Voiau, de asemenea, să lege biserica catolică din Franța de stat, mai strâns decât fusese sub Vechiul regim, consolidând astfel revoluția. Fără îndoială, nu aveau câtuși de puțin intenția să intre în conflict cu doctrinele bisericii sau cu funcțiile ei spirituale.

În august 1789, Adunarea a desființat dijma, *les annates* (sume plătite de catolici papei) și pluralismul (deținerea mai multor funcții clericale, ca de pildă episcopiile). A pus capăt, de asemenea, vechilor privilegii corporative ale bisericii, cum ar fi dreptul de a decide cât impozit să plătească. Majoritatea clericilor au sprijinit aceste măsuri. Au acceptat și punerea în vânzare a pământurilor bisericești, pentru că urmau să fie plătiți mai bine decât fuseseră plătiți sub Vechiul regim. În februarie 1790, un decret făceau distincție între ordinele monastice care nu activau în comunitatea din care făceau parte și cele care se ocupau de educație și caritate. Primele au fost suprimate, întrucât nu aveau nici o contribuție directă la binele obștesc. Celorlalte li s-a îngăduit să existe în continuare „pentru moment”, deși a fost interzisă călugărirea.

Aceste schimbări s-au produs fără a crea multă agitație în rândurile clerului, în ansamblul său. Mai puțin popular a fost decretul din decembrie 1789, care acorda drepturi civile protestanților. Aceleași drepturi au fost extinse și asupra evreilor, în septembrie 1791.

Nu a existat nici un conflict serios cu biserica, până la Constituția civilă a clerului, în iulie 1790. Aceasta adapta organizarea bisericii cadrului administrativ al conducerii politice locale. Diocezele urmau să coincidă cu departamentele. Aceasta însemna că numărul episcopiilor scădea de la 135 la 83. Urmau să fie nu numai mai puțini episcopi, ci și mai puțini clerici în general, întrucât toate funcțiile clericale, în afară de parohi și episcopi, încetau să existe. Încercarea de a extinde democrația asupra tuturor aspectelor guvernării a inclus și biserica. Clericii urmau să nu mai fie numiți, ci aleși: episcopii de către electorii departamentali, preoții de către cei districtuali. Una dintre legăturile cu papa a fost tăiată, acesta pierzându-și dreptul de a confirma noii episcopi. Toți clericii erau obligați să locuiască în dioceza sau parohia lor. Dar n-a existat câtuși de puțin intenția de a pune capăt condiției bisericii catolice de biserică de stat în Franța.

Cei mai mulți clerici s-au opus principiului electiv, dar chiar și așa, majoritatea (incluzând mulți episcopi) au fost în favoarea găsirii unei căi de acceptare a Constituției civile. Ei au cerut ca reformele să fie supuse unui sinod național al bisericii franceze. Acesta ar fi fost un compromis posibil, dar Adunarea Constituantă nu l-a acceptat, considerând că el ar fi făcut din nou din biserică o corporație privilegiată în stat și un ordin separat, ceea ce tocmai fusese abolit. Cum o adunare bisericească nu a fost lăsată să discute situația, clerul a așteptat ca papa să-și dea verdictul. El amâna să ia o decizie, deoarece era implicat în negocieri delicate cu francezii, în privința statutului Avignonului, teritoriul papal în Franța. Adunarea s-a săturat să aștepte și, în noiembrie 1790, a decretat că clerul trebuie să depună jurământ pe Constituție. Aceasta a dezbinat clerul. În Adunare, numai doi din cei 44 de episcopi și o treime din ceilalți clerici au depus jurământul. În întreaga Franță, șapte episcopi și 55% din cler au depus jurământul. Când, în cele din urmă, papa a condamnat Constituția civilă – în martie și aprilie 1791 – mulți dintre clericii care depuseseră jurământul au retractat.

* Constituția civilă a clerului a avut consecințe de moment. Deputații din Adunare au fost șocați când ea a fost respinsă de mulți clerici și de papă. În Franța, erau acum în vigoare două biserici catolice. Una, biserica constituțională, accepta revoluția și era respinsă de Roma. Cealaltă, cea care refuzase să depună jurământ (clericii din această categorie erau numiți „nejurați" sau „refractari"), era aprobată de papă, dar era considerată de patrioți ca fiind împotriva revoluției. Unul dintre efectele majore ale acestei schisme a fost faptul că, pentru prima dată, contrarevoluția, mișcarea care urmărea răsturnarea revoluției, a primit sprijin de masă. Anterior, fusese susținută numai de câțiva regaliști și emigranți. În zonele cele mai fervent catolice – vestul, nord-estul și sudul Masivului Central – puțini clerici au depus jurământul. Mulți săteni s-au plâns că Adunarea încearcă să le schimbe religia, mai ales atunci când preoții refractari au fost destituiți. Ei au avut sentimentul unei trădări care, combinat cu ostilitatea lor față de alte măsuri luate de Adunare, cum ar fi serviciul militar obligatoriu, avea să ducă la revoltă deschisă în 1793, în zone ca Vandeea (vezi pagina 103). Ostilitatea față de revoluție, care în cele din urmă se va transforma în război civil, a fost, așadar, una dintre consecințele Constituției civile a clerului. O altă consecință a fost tentativa regelui de a fugi din Franța, în iunie 1791 (vezi pagina 78), precipitând o serie de evenimente care aveau să provoace prăbușirea monarhiei.

3 Cluburile revoluționare și nemulțumirea populară

Cluburile politice începuseră să se formeze imediat după întrunirea Stărilor Generale, în mai 1789. Clubul iacobinilor a luat naștere din contactele deputaților radicali bretoni cu cei care împărtășeau puncte de vedere similare. După evenimentele din octombrie, când Adunarea s-a mutat la Paris, clubul se întrunea într-o clădire închiriată de la dominicani, supranumiți iacobini. Membrii săi dezbăteau acolo măsurile care urmau să fie supuse Adunării. Întrucât taxa de înscriere era mare, membrii săi – erau 1 200 în iulie 1790 – proveneau, mai ales, din straturile cele mai bogate ale societății. Până în vara lui 1791, în Clubul

iacobinilor au dominat reprezentanții monarhismului liberal constituțional. Robespierre era liderul unui grup minoritar de deputați iacobini radicali. Curând, s-a format o rețea națională de cluburi iacobine. În primăvara lui 1791, existau 900 de astfel de cluburi.

Clubul cordelierilor, fondat în aprilie 1790, era mai radical decât Clubul iacobinilor și accesul era aici liber. El nu era de acord cu distincția dintre cetățenii „activi" și cei „pasivi" și sprijinea măsurile susținute de sanculoți: democrație directă, rechemarea deputaților pentru a da socoteală de acțiunile lor și dreptul la insurecție. Clubul avea aderență în rândul clasei muncitoare, deși liderii săi erau burghezi. Danton și Desmoulins erau juriști. Hébert era un scriitor fără succes devenit ziarist, după ce fusese acordată libertatea presei. Brissot era și el ziarist, dar cel mai cunoscut scriitor era Marat, un doctor ratat. El îi ura pe toți cei care se bucuraseră de privilegii sub Vechiul regim și îi ataca violent în ziarul său, *L'Ami du Peuple*. El a devenit principalul purtător de cuvânt al mișcării populare.

În iarna 1790-1791, exemplul Clubului cordelierilor a dus la formarea multor societăți „populare" sau „fraterne", care puteau fi curând găsite în toate districtele Parisului și în numeroase orașe de provincie. În 1791, Clubul cordelierilor și societățile populare au format o federație și au ales un comitet central. Membrii societății populare proveneau, în principal, din profesiile liberale, dintre funcționari, meșteșugari și mici negustori. Muncitorii intrau rareori, deoarece nu aveau timp să facă politică.

Cum partide politice nu existau, cluburile au jucat un rol important în revoluție. Ele informau publicul asupra principalelor probleme la zi, sprijineau anumiți candidați în alegeri și acționau ca grupuri de presiune pentru a influența deputații în Adunare și pentru a promova acțiuni pe care deputații păreau că ezită să le întreprindă.

* Țăranii și sanculoții nu erau mulțumiți cu ce căpătaseră prin revoluție. În primăvara lui 1790, când țăranii și-au dat seama că dările lor nu fuseseră desființate cu totul, ci că trebuie răscumpărate, au fost profund deziluzionați. A început o revoluție rurală în Bretania, în centrul și sud-estul Franței, care a durat între 1790 și 1792. Țăranii fixau prețul cerealelor, cereau vinderea proprietăților, considerate bunuri

naționale, în loturi mici și atacau castelele. Răscoala din Midi (Languedoc, Provența și valea Ronului) din 1792 a fost la fel de importantă ca și cele din 1789, prin întindere și amploarea distrugerilor.

Sanculoții (numiți așa pentru că purtau pantaloni lungi și nu bufanți până la genunchi, ca membrii claselor superioare) erau muncitorii din orașe. Nu formau o clasă, întrucât printre ei se aflau meseriași și meșteșugari cu ateliere proprii, alături de muncitori salariați. Lor li se datora atacul victorios asupra Bastiliei și readucerea familiei regale la Paris în octombrie, totuși fuseseră puțin răsplătiți. Mulți dintre ei erau cetățeni „pasivi", care nu aveau drept de vot. Sufereau mult de pe urma inflației. Pentru a-și acoperi cheltuielile, guvernul tipărise din ce în ce mai multe asignate, a căror valoare scăzuse. La începutul lui 1791, a avut loc un val de greve, în care muncitorii protestau împotriva scăderii valorii salariilor. Prețul cerealelor a crescut cu până la 50%, după recolta slabă din 1791. Aceasta a provocat revolte, în care mulțimea obliga negustorii să reducă prețurile. Nemulțumirea muncitorilor a putut fi folosită de societățile populare, care legau protestele economice de necesitatea politică a unei republici democratice, și de grupurile din Adunare care voiau să ajungă la putere. Aceasta a radicalizat revoluția în direcții pe care liderii burghezi din 1789 nu le intenționaseră și nici nu le doriseră.

4 Nașterea unei mișcări republicane

a) Fuga la Varenne

Mirabeau era eminentul politician și orator al Adunării Constituante. Fusese membru în Comitetul celor treizeci și, deși era nobil, fusese ales să reprezinte *starea a treia* în Stările Generale. Era monarhist, dar înțelegea că monarhia va trebui să se schimbe pentru a supraviețui. Dorea o monarhie limitată, cu un guvern care să răspundă în fața Adunării. Era singurul care ar fi putut asigura o conducere eficace, dar nu a reușit pentru că nu i s-a acordat încredere. Din mai 1790, el avea strânse legături cu cei de la curte, care-i achitaseră datoriile și îi plăteau

o pensie. În schimb, el îl sfătuia pe rege prin corespondență și apăra, atât cât putea, interesele regale în Adunare. Ceilalți deputați considerau aceasta ca o trădare și îl suspectau pe rege că vrea să reinstaureze despotismul regal.

Când Mirabeau a murit în aprilie 1791, moderații câștigau influență în Adunare. Ei se temeau de noile cluburi și de apariția unei mișcări muncitorești organizate. Voiau să pună capăt revoluției, dar pentru asta era nevoie de un compromis cu regele. Lucru dificil, pentru că cei suspectați că negociază cu regele erau acuzați de trădare. De asemenea, nu se putea ști dacă regele era sincer dispus să coopereze cu moderații. Ludovic a zădărnicit toate speranțele acestora încercând să fugă.

Ludovic al XVI-lea era un om pios și regreta profund că acceptase Constituția civilă a clerului, care îi leza conștiința. El a decis să fugă la Montmédy, în Lorena, la granița cu Luxemburgul, și să se pună sub protecția comandantului militar din regiune. Acolo, ar fi putut să renegocieze de pe poziții de forță cu Adunarea Constituantă acele părți din Constituție pe care nu le agrea. Se spera că o acțiune militară nu va fi necesară, deși regele era conștient că fuga sa ar putea provoca un război civil.

Ludovic a părăsit împreună cu familia sa Parisul, la 20 iunie 1791. Când a ajuns la Varennes, la aproximativ 48 km distanță de ținta sa, a fost recunoscut și oprit. A fost adus înapoi la Paris, în mijlocul unei tăceri glaciale. Fratele mai mic al lui Ludovic, contele de Provence, a avut mai mult noroc. Și el a fugit din Paris împreună cu soția lui, la 20 iunie, dar a ajuns cu bine la Bruxelles, a doua zi.

O primă consecință a acestei tentative de fugă a fost aceea că regele și-a pierdut și ce-i rămăsese din popularitate, ce se bazase pe faptul că el era considerat ca sprijinind revoluția. Numele de străzi și firme cu însemne regale au dispărut din tot Parisul. Fuga sa i-a convins pe mulți dintre cei care până atunci îl susținuseră că nu se mai poate avea încredere în el. Lumea a început să vorbească deschis despre înlocuirea monarhiei cu o republică. În această situație deputații din Adunare au acționat cu calm. Ei nu doreau republică, se temeau că declararea unei republici ar fi condus la război civil în Franța și la război cu monarhii europeni. Nici nu voiau să recunoască victoria radicalilor, care doreau o

politică mai democratică. „Avem de gând să terminăm revoluția sau să o reîncepem?”, întreba un deputat Adunarea. La 16 iulie, Adunarea a votat să-l suspende pe rege, până când Constituția va fi terminată. El va fi repus în drepturi numai după ce va fi jurat să o respecte. Pentru unii deputați, asta era prea mult – 290 dintre ei au hotărât ca pe viitor să se abțină de la vot, în semn de protest. Pentru alții suspendarea nu era destul.

b) Câmpul lui Marte

Radicalii au fost consternați că regele n-a fost detronat sau trimis în judecată. Furia lor a fost îndreptată împotriva Adunării, spunând că ea nu mai reprezintă poporul. Cordelierii s-au așezat în fruntea societăților populare și i-au convins pe iacobini să li se alăture în susținerea unei petiții pentru detronarea regelui. Aceasta a scindat Clubul iacobinilor. Cei care nu doreau detronarea regelui – și aici intrau aproape toți membrii care erau deputați – au părăsit clubul. Robespierre a rămas să-i prezideze pe radicalii rămași. Părea că iacobinii se autonimiciseră, dar numai 72 dintre cluburile iacobinilor din Franța s-au dizolvat și cele mai multe s-au întrunit din nou, în lunile următoare. Între timp, disidenții parizieni au format un nou club, *feuillanții*, care, pentru moment, domina Adunarea.

La 17 iulie 1791, 50 000 de oameni s-au adunat pe Câmpul lui Marte (*Champ de Mars*), un câmp uriaș, unde, cu trei zile în urmă, avusese loc Sărbătoarea Federației, celebrând căderea Bastiliei. Ei au venit să semneze o petiție republicană pe „altarul patriei”. Era o demonstrație politică a celor mai sărace straturi ale populației Parisului. Comuna, sub presiunea Adunării, a declarat legea marțială. L-a trimis pe La Fayette cu Garda națională pe Câmpul lui Marte, unde garda a tras în mulțimea pașnică și neînarmată. În jur de 50 de oameni au fost omorâți.

Aceasta a fost prima ciocnire sângeroasă dintre diferitele grupări din starea a treia și a fost salutată cu încântare în Adunare. Din provincii, abundau mesaje de sprijin pentru Adunare. Legea marțială a rămas în vigoare timp de o lună, în decursul căreia au fost arestați câțiva lideri populari. Alții, ca Hébert, Marat și Danton, au fugit ori s-au ascuns. Moderații învinseseră – a fost nevoie de aproape un an pentru

ca mișcarea populară să se restabilească – și puteau acum să încerce un compromis cu regele, fără a avea de înfruntat violența mulțimii.

Feuillanții erau mai implicați ca oricând în stabilirea unui acord cu regele. Nu aveau încredere în el, dar pierduseră sprijinul popular. Ei aveau pentru moment controlul asupra Parisului și Adunării, dar victoria lor pe termen lung depindea de cooperarea cu Ludovic, care era departe de a fi sigură.

c) Constituția din 1791

Unul dintre țelurile principale ale Adunării Constituante fusese elaborarea unei Constituții, care să înlocuiască o monarhie absolută cu una limitată. Puterea reală urma să fie transferată unei adunări alese prin vot. O bună parte din Constituție – faptul că regele va avea drept de veto suspensiv și că va exista o adunare aleasă – se stabilise în 1789, dar restul nu a fost votat definitiv decât în septembrie 1791. Regele avea dreptul să-și numească miniștrii (deși ei nu puteau fi membri ai Adunării) și comandanții militari. Dreptul său de veto suspensiv nu putea fi aplicat chestiunilor financiare sau constituționale. El depindea de Adunarea pentru politica externă, întrucât avea nevoie de asentimentul ei pentru a putea declara război. Regele, a cărui funcție era ereditară, era subordonat Adunării, deoarece ea vota legi pe care regele trebuia să le respecte. „În Franța nu există nici o autoritate superioară legii... regele domnește numai prin intermediul legii." În septembrie, regele a fost silit, de voie de nevoie, să accepte Constituția. Punctul de vedere al Mariei Antoaneta a fost că aceasta era „atât de monstruoasă că nu poate supraviețui multă vreme". Era hotărâtă să o înlăture cu prima ocazie.

d) Adunarea Legislativă

După ce regele a acceptat Constituția în septembrie 1791, Adunarea Constituantă a fost dizolvată. La acea dată, suspiciunea și ura dintre deputați luaseră locul euforiei din 1789. Această schimbare apăruse din cauza rezistenței opuse de rege la acceptarea măsurilor pe care nu le agrea și din teama de comploturi contrarevoluționare. Pentru a-i

împiedica pe opozanții săi să domine viitoarea Adunare, Robespierre a propus o ordonanță de autorecuzare, care a fost votată, conform căreia nici un membru al Adunării Constituante nu va putea face parte din viitoarea Adunare Legislativă.

În alegerile care au urmat, au votat mai puțin de un sfert din cetățenii „activi". Ei au ales o Adunare aproape în întregime burgheză. Erau câțiva nobili, dintre care cei mai mulți s-au retras pe domeniile lor, sperând în vremuri mai bune. Numai 23 de clerici au fost aleși; nu existau țărani sau meșteșugari, puțini oameni de afaceri. La început, 264 de deputați erau membri ai Clubului feuillanților, care considerau că revoluția s-a încheiat, și 136 de deputați erau membri ai Clubului iacobinilor. Cam 350 de deputați nu aparțineau nici feuillanților, nici iacobinilor.

Pe deputați îi îngrijorau clericii care refuzaseră jurământul civic și emigranții, al căror număr crescuse mult după fuga la Varennes. Aproape toți episcopii Vechiului regim și multe dintre marile familii de la curte și parlamentare emigraseră. Ce alarma cel mai tare Adunarea era dezertarea ofițerilor din armată. La începutul lui 1791, 1 200 de ofițeri nobili se alăturaseră emigranților, deși majoritatea ofițerilor de dinainte de revoluție au rămas la posturile lor. După Varenne, totul s-a schimbat. La sfârșitul lui 1791, emigraseră 6 000 de ofițeri, adică 60% din total. Ca urmare, Adunarea a votat în noiembrie două legi. Una îi declara suspecți pe toți preoții care refuzaseră jurământul. Cealaltă spunea că toți emigranții care nu se întorc în Franța până la 1 ianuarie 1792 își pierd proprietățile și sunt considerați trădători. Când regele și-a folosit dreptul de veto împotriva acestor legi, lipsa lui de popularitate a crescut: părea că subminează revoluția.

Totuși, în ciuda neîncrederii regelui, părea probabil că această Constituție din 1791 va supraviețui. Nu s-a întâmplat așa din cauza războiului cu Austria, care a început în aprilie 1792. Acest eveniment a avut consecințe mai ample și mai decisive decât oricare altul de pe parcursul întregii revoluții. Aproape tot ce s-a întâmplat în Franța, începând din acel moment, a fost provocat sau afectat de război. El a distrus în cele din urmă consensul din 1789. A dus direct la prăbușirea monarhiei, la război civil și la Teroare.

e) Apropierea războiului

Marile puteri nu se arătaseră interesate să intervină în primii doi ani ai Revoluției franceze. Împăratul Leopold al II-lea de Habsburg aproba multe din reformele liberale ale revoluției și nu dorea o reîntoarcere la absolutism în Franța. Ca și alți suverani, el era mulțumit de prăbușirea puterii în Franța, pe care n-o mai considera un rival serios. În price caz, Rusia, Austria și Prusia erau preocupate de altceva. Din 1787, Rusia și Austria erau în război cu Imperiul otoman. Leopold a abandonat lupta în iulie 1790, pentru a se concentra asupra posesiunilor austriece din Țările de Jos (Belgia), unde avea loc o revoltă. A înăbușit-o în iarna lui 1790 și și-a îndreptat apoi atenția spre Polonia, unde Rusia și Prusia voiau să câștige teritorii. Toate cele trei puteri erau mai interesate de ce se întâmpla în Polonia decât de cele ce se petreceau în Franța.

După fuga la Varenne, austriecii au simțit că trebuie să facă un gest în sprijinul lui Ludovic. Astfel, în august 1791, ei au semnat împreună cu Prusia Declarația de la Pillnitz. Aceasta spunea că ei erau gata ca, împreună cu ceilalți suverani ai Europei, să-l readucă pe regele Franței la o poziție, de pe care el să poată consolida temeliile guvernării monarhice. Părea o amenințare cu amestecul în treburile interne ale Franței, dar în realitate nu era nici un fel de amenințare. Austriecii știau că celelalte puteri, Anglia de exemplu, nu li se vor alătura și că deci declarația nu va duce la nici o intervenție. În Franța, declarația nu a făcut multă vâlvă. Adunarea nu a dezbătut-o și cele mai multe ziare au ignorat-o. Când Constituția a fost votată în septembrie, Leopold a salutat-o călduros, astfel că posibilitatea unei intervenții austriece devenea și mai improbabilă.

Între timp, în Franța erau câțiva care, din motive foarte diferite, ajunseseră la convingerea că războiul era în interesul lor sau în cel al Franței. Maria Antoaneta („singurul bărbat din familie", cum îi spunea Mirabeau) i-a scris fratelui său Leopold, în septembrie 1791: „Concilierea este în afara oricărei discuții acum. Forța armată a distrus totul și numai forța armată poate pune lucrurile la locul lor". Ea spera într-un război în care Franța să fie învinsă, dându-i posibilitatea lui Ludovic să își recapete vechea putere. Regele era de acord cu ea că Franța ar fi

învinsă. „Condiția fizică și moralul Franței", scria el, „nu-i vor permite să susțină nici jumătate de campanie." În timp ce el jura să apere Constituția, regina îi scria ambasadorului austriac: „Cel mai sigur mod de a anihila rapid noile idei este să dai impresia că le adopți". Deputații nu s-au lăsat păcăliți. Circulau zvonuri că politica externă a țării e condusă de un „comitet austriac", prezidat de Maria Antoaneta, și că erau trimiși agenți secreți la Koblenz (statul major al emigranților) și Viena pentru a pune la cale contrarevoluția. Zvonurile erau bine întemeiate.

Comandanții militari, ca La Fayette și Dumouriez, voiau, de asemenea, război. La Fayette, primul comandant al Gărzii naționale, îl adusese pe rege de la Versailles la Paris în timpul evenimentelor din octombrie și era răspunzător pentru „masacrul" de pe Câmpul lui Marte. Era dezamăgit de faptul că revoluția nu reușise să producă stabilitate politică și dorea ca autoritatea regelui să fie consolidată. Aceasta se putea realiza iscând un scurt și victorios război cu Austria, care i-ar fi mărit și prestigiul de general. I-ar fi permis să dicteze propriile sale condiții atât regelui, cât și Adunării.

Interesul față de război a dus la cooperarea lui La Fayette și a adepților lui cu *brissotinii*, care voiau și ei război. Brissotinii nu erau un partid, ci un grup de deputați care au luat numele liderului lor, Jacques Brissot. Ei s-au unit cu câțiva deputați din Gironde, departament din sud-vestul Franței, așa că mai erau cunoscuți și sub numele de *girondini*. Brissot era unul dintre primii susținători ai unei republici și, după fuga lui Varenne, dorea abolirea monarhiei și judecarea lui Ludovic al XVI-lea. El a înțeles că regele nu acceptase cu adevărat Constituția, că la curte se uneltea împotriva revoluției și că se dorea intervenția armată a puterilor europene. Un război l-ar fi forțat pe rege să se dea de gol, întrucât i-ar fi demascat pe trădători și pe cei care se opuneau revoluției.

Erau cam 130 de girondini în Adunare, așa că, pentru a obține o majoritate, aveau nevoie de sprijinul lui La Fayette și al adepților lui, ca și al celor neorganizați, aflați la centru. Brissot a obținut această majoritate exploatându-le speranțele și temerile, într-o campanie în favoarea războiului, începută în octombrie 1791. El susținea că un război victorios ar face să crească entuziasmul față de revoluție și ar demon-

stra durabilitatea noului regim. Într-un război, atracția exercitată de idealurile revoluționare peste hotare ar fi irezistibilă și armatele franceze ar avea sprijinul activ al supușilor oprimați din țările inamice. Brissot credea că situația internațională este promițătoare pentru Franța. Puterile europene nu se vor uni împotriva ei, pentru că Anglia nu se va amesteca, Rusia era ocupată cu Polonia, iar Prusia ar lupta mai degrabă pentru Franța decât împotriva ei.

Majoritatea deputaților au fost cuceriți de aceste argumente, dar o serie de politicieni din afara Adunării, Robespierre mai ales, nu. El nu era membru al Adunării din cauza ordonanței de autorecuzare, așa că și-a făcut cunoscută vehementa împotrivire față de un război la Clubul iacobinilor. Cei care se opun fățiș revoluției, spunea el, sunt prea discreditați pentru a constitui un pericol, în afara cazului în care s-ar adăposti în spatele monarhiștilor constituționali. Adevărata amenințare vine așadar din partea militarilor ca La Fayette, care erau încă destul de populari pentru a induce în eroare opinia publică. Ei erau agenți secreți ai curții, astfel că războiul ar fi fost „numai un mijloc de a înlătura Constituția, ultima fază a unui plan amplu de nimicire a libertății". „Voi vreți să acordați puterea supremă celor care vă doresc mai mult decât orice pieirea", spunea el. „Singura cale de a salva statul și de a asigura libertatea este să ducem război în direcția bună, împotriva dușmanilor noștri din interior, în loc să pornim sub comanda lor împotriva aliaților lor de peste graniță." Singurii care ar profita de pe urma războiului ar fi generalii, speculanții, curtea și nobilii conjurați. El a înțeles că puterile europene urmăreau să intimideze Franța, nu să o invadeze. Războiul urma să fie mult mai greu decât spera Brissot, pentru că străinii nu s-ar ridica în sprijinul invadatorilor francezi: „Nimeni nu iubește misionarii înarmați". Robespierre a rămas izolat și nepopular, convins că cei care-l acuzau de lipsă de patriotism erau de connivență cu cei de la curte și trădau deliberat revoluția. Relațiile lui cu Brissot erau înveninate de certuri personale înverșunate și de suspiciunea asupra motivelor reciproce care constituiau substratul acestor conflicte.

Girondinii insistau foarte mult în favoarea războiului, dar este îndoielnic dacă ar fi reușit să câștige sprijinul majorității deputaților

fără gafa Austriei și Prusiei. La 7 februarie 1792, Prusia și Austria s-au aliat și au crezut că îi pot intimida pe francezi amenințând cu războiul. Aveau mare încredere în armatele lor. În 1789, o mică armată prusacă cucerise Provinciile Unite în mai puțin de o lună. În 1790, o mică armată austriacă a ocupat Belgia în mai puțin de două săptămâni. Ei considerau că Franța este slăbită de războiul civil și de răzvrătirile din armată și în același timp falimentară. Ea n-ar avea nici voința și nici capacitatea de a rezista presiunii austriece.

* Amenințările austriecilor și atacurile girondinilor la adresa comitetului austriac de la curte l-au silit pe rege să demită miniștrii feuillanți în martie 1792 și să numească un guvern mai radical, incluzând câțiva miniștri girondini. Această schimbare a fost decisivă. Vechii miniștri îndepliniseră dorințele regelui: cei noi se supuneau Adunării. Acum doreau război atât Adunarea, cât și guvernul, mai ales noul ministru de externe, generalul Dumouriez. El ura Austria, dar avea scopuri similare celor ale lui La Fayette: un scurt război victorios, care să-i sporească puterea personală, ca și pe cea a coroanei. În Austria, pașnicul Leopold murise la 1 martie și fusese înlocuit de tânărul și impetuosul Francisc al II-lea. Austria a decis fără tragere de inimă războiul, când au apărut zvonuri că Maria Antoaneta va fi judecată. Dar francezii au fost cei care au declarat realmente război, la 20 aprilie 1792. Numai șapte deputați au votat împotrivă. Francezii sperau să se bată numai cu Austria, dar o lună mai târziu, Prusia a declarat război Franței și a preluat conducerea campaniei, cu ducele de Braunschweig în calitate de comandant suprem.

5 Căderea monarhiei

Războiul a demonstrat slăbiciunea armatelor franceze. Propaganda revoluționară și emigrarea ofițerilor ruinaseră disciplina armatei regulate, iar voluntarii nu erau nici instruiți, nici echipați pentru luptă, Înaintarea franceză în Țările de Jos a fost oprită la 29 aprilie. Trupele au intrat în panică și s-au retras val-vârtej spre Lille, unde și-au ucis comandantul. Unități întregi au dezertat. La sfârșitul lui mai, toți cei

Franța, 1789-1795

trei comandanți de armată recomandau încheierea unei păci imediate. Armatele aliate au început să invadeze Franța. Trădarea și trădătorii erau acuzați pentru înfrângerile francezilor și nu fără oarecare justificare: Maria Antoaneta trimisese austriecilor detalii ale planurilor militare franceze.

Guvernul mai avea de rezolvat și alte probleme, cum erau opoziția preoților refractari și cea a contrarevoluționarilor. Girondinii au fost nevoiți să satisfacă vehementele solicitări populare de a se acționa împotriva „trădătorilor". La 27 mai, Adunarea a votat legea de deportare a preoților refractari. O altă lege trimitea la vatră Garda regală și o a treia revedea constituirea unei tabere de 20 000 de soldați ai gărzilor naționale din provincii (aceștia erau numiți federați – *fédérés* – pentru că sosirea lor urma să coincidă cu sărbătoarea Federației din 14 iulie). Ei erau meniți să apere Parisul de invazia străină și guvernul de o lovitură de stat din partea generalilor, mai ales a lui La Fayette. Ludovic a refuzat să aprobe aceste legi. Când Roland, ministrul girondin de interne, a protestat, Ludovic l-a demis împreună cu alți miniștri girondini la 13 iunie. Curând după aceea, Dumouriez a demisionat. La 19 iunie, Ludovic și-a folosit dreptul de veto împotriva legilor privind preoții refractari și tabăra federaților.

Lumea se aștepta la o lovitură de stat când, la 18 iunie, a fost citită în Adunare o scrisoare a lui La Fayette. El îi acuza pe iacobini că instauraseră un stat în stat și cerea Adunării să pună capăt domniei cluburilor. Napoleon Bonaparte, aflat la acea dată în Paris, explica în ce mod era divizată opinia publică în Franța. El remarca:

> Dl de La Fayette a scris Adunării Naționale, denunțându-i pe iacobini. Scrisoarea lui era foarte dur formulată... Dl de La Fayette, majoritatea ofițerilor din armată, toți oamenii integri, miniștrii și administrația pariziană sunt de o parte; de cealaltă, se află cea mai mare parte a Adunării, iacobinii și poporul.

Șefii de secțiuni (Parisul fusese împărțit în 48 de secțiuni, pentru a înlocui cele 60 de districte electorale din 1789) au reacționat la aceste evenimente organizând o demonstrație armată la 20 iunie, aniversarea

jurământului din sala Jocului cu mingea și a fugii la Varenne. Liderii lor proveneau din Clubul cordelierilor. Iacobinii s-au ținut deoparte, așa cum făcuseră și în vremea petiției de pe Câmpul lui Marte. Vreo 8 000 de demonstranți, mulți dintre ei membri ai Gărzii naționale, au năvălit la Tuileries. La Clubul iacobinilor, un participant a descris cele întâmplate:

> Tocmai am sosit de la Tuileries, unde l-am văzut la o fereastră pe rege purtând o bonetă roșie... Stătea pe un scaun nu prea înalt, cu trei sau patru membri ai Gărzii naționale și câțiva deputați lângă el. În încăpere intrase multă lume care striga: „Jos cu vetoul! Ratifică decretele! Trăiască națiunea!". Regele purta pe cap boneta libertății și bea, dintr-o sticlă, în sănătatea națiunii. Nu era în stare să se facă auzit și de câteva ori a sunat dintr-un clopoțel pentru a-i determina să-l asculte. Când în cele din urmă a reușit să le atragă atenția, le-a spus că era de acord cu Constituția și a jurat să o susțină.
>
> Lumea striga că nu e adevărat, că el i-a mai înșelat și altă dată și o s-o facă din nou, după care au continuat: „Aduceți-i înapoi pe miniștrii patrioți!

Ludovic s-a purtat cu multă demnitate. N-a fost intimidat și calmul său i-a salvat probabil viața. Revolta nu și-a atins scopul dorit: regele nu și-a retras vetoul și nici nu i-a rechemat pe miniștrii girondini. Totuși, ea a demonstrat foarte limpede slăbiciunea regelui și a Adunării și puterea secțiunilor.

* Curând, Adunarea a luat măsuri prin care era recunoscută importanța crescândă a sanculoților, dar care măreau totodată probabilitatea unei răscoale. La 11 iulie, ea a declarat stare de urgență, emițând un decret, „*La patrie en danger*" (patria în pericol), care chema pe toți francezii la luptă. Acesta a înclinat balanța puterii în favoarea democraților. Cum puteai să-i ceri unui om să lupte, fără să-i dai drept de vot? Secțiunile, ale căror adunări aveau voie să se întrunească în sesiune permanentă, și federații au cerut admiterea cetățenilor „pasivi" în adunările secțiunilor și în Garda națională, cereri care au fost satisfăcute

până la sfârșitul lunii. Astfel, conducerea burgheză a revoluției de la 1789 s-a prăbușit și democrația populară a sanculoților a câștigat teren.

Tensiunea din Paris a fost agravată de sosirea federaților din provincii și de manifestul lui Braunschweig. Federații erau revoluționari și republicani militanți, spre deosebire de soldații Gărzii naționale pariziene, ai căror ofițeri erau conservatori sau regaliști. Patriotismul lor era exprimat în *Cântecul de război pentru armata Rinului*, compus la Strasbourg de Rouget de Lisle. El a căpătat numele de *La Marseillaise* pentru că a fost cântat de federații din Marsilia, în marșul lor spre capitală. În iulie, numărul lor total la Paris n-a trecut niciodată de 5 000, dar ei formau un puternic grup de presiune în secțiunile radicale, cerând îndepărtarea regelui.

Manifestul lui Braunschweig, redactat de comandantul suprem al armatelor austro-prusace, a fost publicat la Paris la 1 august. El amenința că toți membrii Gărzii naționale care vor fi prinși luptând vor fi pedepsiți ca „rebeli față de regele lor". Parizienii erau făcuți cu toții răspunzători de siguranța familiei regale. Dacă acesteia i se va întâmpla ceva, aliații se vor „răzbuna exemplar... dând pradă orașul Paris unei execuții militare". Manifestul intenționa să-l ajute pe rege, dar a avut efectul contrar. Francezii s-au înfuriat și mulți dintre cei care sprijiniseră monarhia s-au întors acum împotriva ei.

Cum radicalii și federații pregăteau de la mijlocul lui iulie o nouă insurecție, girondinii și-au schimbat atitudinea lor de opoziție față de rege și au încercat să prevină răscoala. Ei l-au avertizat pe rege că este probabil să aibă loc o răzvrătire mult mai violentă decât cea din 20 iunie și că el ar putea fi, în cel mai bun caz, detronat. S-au oferit să facă tot ce pot pentru a evita o astfel de răscoală, cu condiția ca el să-i recheme pe miniștrii demiși la 13 iunie. Ludovic le-a respins oferta cu trufie. Între timp, liderul iacobin Robespierre coopera cu comitetul central al federaților și, la 29 iulie, într-un discurs la Clubul iacobinilor, și-a anunțat propunerile. El a renunțat la sprijinul acordat anterior Constituției din 1791 și a reclamat răsturnarea monarhiei. Dorea, de asemenea, o Convenție Națională, aleasă prin sufragiu masculin universal, care să înlocuiască Adunarea Legislativă, și o epurare a conducerii departamentale, care includea mulți regaliști. O parte din aceste idei fuseseră anterior exprimate de cordelieri, de secțiuni și de Comună,

dar ele n-au devenit temeiul acceptat al unei revolte decât după ce au fost enunțate de Robespierre. Până atunci, el îi avertizase pe federați și pe cei din secțiuni de pericolul unei acțiuni pripite, care ar fi putut duce la o derapare în favoarea regelui. Acum, simțea că a sosit momentul să lovească. Ploua cu petiții din partea federaților, cluburilor și provinciilor, pentru îndepărtarea regelui. La 3 august, Pétion, primarul Parisului, a venit la Adunarea Legislativă și a cerut în numele a 47 din 48 de secțiuni abolirea monarhiei. Totuși, Adunarea a refuzat să-l detroneze pe rege și a respins o moțiune care cerea judecarea lui La Fayette. Aceasta i-a convins în cele din urmă pe mulți că o insurecție era necesară.

* În noaptea de 9 august, sanculoții au preluat *Hôtel de Ville*, au înlăturat fosta municipalitate și au instaurat o Comună revoluționară. Conducătorii ei erau oameni ca Hébert, care participase la acțiunile cordelierilor din ultimul an și avea strânse legături cu secțiunile și cu federații. În dimineața următoare, câteva mii de membri ai Gărzii naționale, deschisă acum și cetățenilor „pasivi", și 2 000 de federați, conduși de cei din Marsilia, au mărșăluit spre Tuileries. Palatul era apărat de 3 000 de soldați, dintre care 2 000 de membri ai Gărzii naționale. Ceilalți erau mercenari elvețieni, care era sigur că vor rezista. În timpul dimineții, regele a cerut adăpost Adunării, pentru a-și proteja familia. Garda națională care apăra palatul s-a alăturat insurgenților care au pătruns în curte. Credeau că atacul se terminase, când elvețienii au început să tragă. Marsiliezii au replicat cu mitralii și părea că e pe cale să aibă loc o violentă bătălie. În acest moment, regele a ordonat gărzilor elvețiene să înceteze focul. Acestea au rămas fără apărare în fața răzbunării atacatorilor: 600 de elvețieni au fost masacrați. Dintre insurgenți, 90 de federați și 300 de parizieni (negustori, meșteșugari, muncitori) au fost omorâți sau răniți. A fost cea mai sângeroasă *journée* a revoluției.

Insurecția a fost în egală măsură o dezavuare a Adunării, ca și a regelui. Insurgenții au năvălit în Adunare și au obligat-o să recunoască noua Comună revoluționară, care ordonase atacul asupra palatului. Deputații au fost nevoiți să-l predea pe rege Comunei, care l-a închis în Temple. Au fost de asemenea siliți să accepte alegerea, prin vot masculin universal, a unei Convenții Naționale, care să elaboreze o

nouă constituție democratică. Comuna stăpânea acum Parisul, deși în restul Franței era recunoscută numai autoritatea Adunării.

Monarhiștii constituționali, cam două treimi din deputați, nu se simțeau în siguranță, așa că nu mai veneau la Adunare și se ascundeau. Astfel, girondinii au rămas stăpâni, beneficiari ai unei revoluții pe care încercase să o evite. Cei 300 de deputați rămași în Adunare au numit noi miniștri, incluzându-i pe cei trei care fuseseră anterior demiși. O numire neașteptată a fost cea a lui Danton. Se remarcase în Clubul cordelierilor și în secțiunile pariziene, și a fost numit acum ministru de justiție, pentru a se da satisfacție sanculoților. În ultimele sale șase săptămâni, Adunarea a făcut tot ce a vrut Comuna. A votat câteva măsuri radicale, printre care deportarea preoților refractari. Sprijinul țăranilor a fost mai necesar ca oricând după 10 august, deoarece acest ultim atac asupra monarhiei a nemulțumit multe provincii. Adunarea a decretat că obligațiile feudale răscumpărabile erau desființate fără despăgubire, dacă seniorul nu posedă titlu de proprietate. Aceasta a pus efectiv capăt regimului feudal, ceea ce țăranii încercaseră fără succes să facă, încă de la decretele din august 1789. De asemenea, Adunarea a dispus ca pământurile emigranților să fie vândute în loturi mici. Regele a fost suspendat: a rămas să decidă Convenția dacă el va fi sau nu detronat.

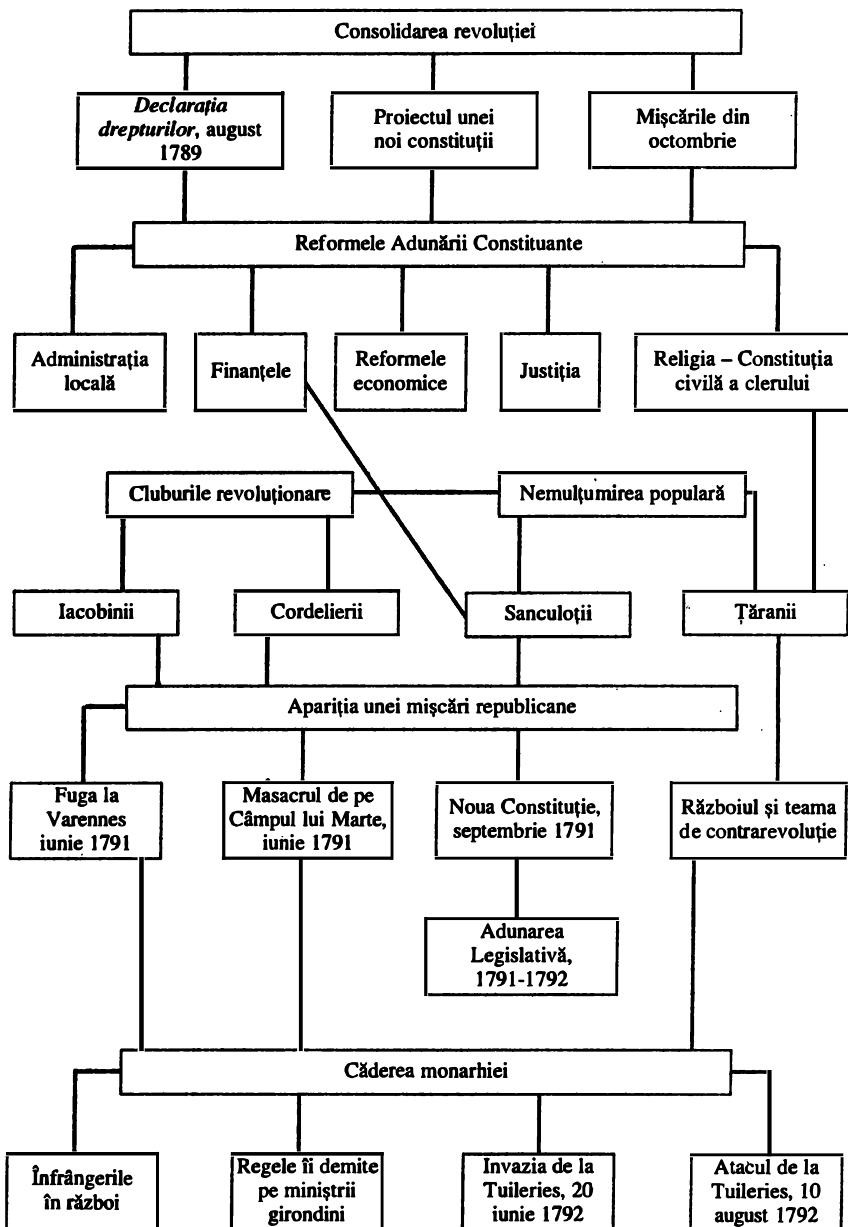
Convenția s-a întrunit pentru prima dată la 20 septembrie 1792. A doua zi a abolit monarhia.

Să luăm notițe despre „Revoluția și monarhia, 1789-1792"

Notițele pentru această perioadă trebuie să vă ajute să înțelegeți natura și semnificația reformelor Adunării Constituante, de ce a izbucnit războiul și care au fost cauzele prăbușirii monarhiei. Următoarele titluri și subtitluri vă vor asigura că ați inclus principalele aspecte:

1. Consolidarea revoluției
1.1. *Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului*
1.2. Proiectul unei noi constituții
1.3. „Zilele din octombrie"

Rezumat – Revoluția și monarhia, 1780-1792

2. Reformele Adunării Constituante
2.1 Administrația locală
2.2. Finanțele
2.3. Reformele economice
2.4. Justiția
2.5. Religia, mai ales Constituția civilă a clerului. Care au fost consecințele sale de amploare?
3. Cluburile revoluționare și nemulțumirea populară
3.1. Iacobinii
3.2. Cordelierii
3.3. Nemulțumirea populară – țărani și sanculoți
4. Apariția mișcării republicane
4.1. Fuga la Varennes
4.2. Masacrul de pe Câmpul lui Marte
4.3. Constituția din 1791
4.4. Adunarea Legislativă
4.5. Războiul – ce l-a provocat?
5. Căderea monarhiei
5.1. Războiul merge prost
5.2. Regele demite miniștrii girondini
5.3. Invazia de la Tuileries, 20 iunie 1792
5.4. Radicalii preiau conducerea: cetățenii „pasivi" intră în Garda națională – federații – manifestul lui Braunschweig – formarea unei Comune revoluționare
5.5. Atacul de la Tuileries, 10 august 1792.

***Să răspundem la întrebări-eseu despre** „Revoluția și monarhia, 1789-1792"*

Veți avea nevoie de unele informații din acest capitol pentru a răspunde la întrebările cu caracter general referitoare la perioada 1789-1799. Există o discuție asupra acestor întrebări la paginile 178-179.

Întrebările asupra perioadei 1789-1792 se referă de obicei la Adunarea Constituantă sau la căderea monarhiei. Exemple:

1. „Comentați importanța Adunării Constituante în istoria Revoluției franceze".

Răspunzând la o întrebare ca aceasta, trebuie firește ca, mai întâi, să stabiliți perioada în care a funcționat Adunarea Constituantă (7 iulie 1789-30 septembrie 1791). O parte din informațiile de care aveți nevoie pentru a răspunde la această întrebare se află așadar în capitolul 3. Această întrebare este mai amplă decât pare și va implica referiri la capitolele ulterioare, întrucât va trebui să comparați semnificația celor înfăptuite de Adunarea Constituantă cu ce s-a întâmplat mai târziu în revoluție.

2. „De ce au eșuat tentativele de a crea o monarhie limitată în Franța între 1789 și 1792?"

Întocmiți o listă a motivelor (cauzelor) căderii monarhiei. Acestea pot include: caracterul acțiunilor regelui; scindări în interiorul Adunării; teama de contrarevoluție; acțiunile cluburilor; nemulțumirea sanculoților; accesul cetățenilor „pasivi" în Garda națională; războiul și primele înfrângeri. După ce ați făcut lista, nu tratați toate cauzele ca având aceeași importanță. Încercați să realizați o ierarhie a cauzelor. A existat o anume cauză care, mai mult decât toate celelalte, a condus la prăbușirea monarhiei?

***Întrebări bazate pe izvoare despre** „Revoluția și monarhia, 1789-1792"*

1 Declarația drepturilor

Citiți cu atenție extrasele din declarație de la paginile 65-66 și răspundeți apoi la următoarele întrebări:

a) Care dintre practicile Vechiului regim sunt condamnate de declarație?

b) Cum a întărit declarația decretele din august?
c) În ce mod reflecta declarația interesele și convingerile burgheziei?
d) Ce se înțelege prin „legea este expresia voinței generale”?

2 Declarația de război

Citiți cu atenție opiniile Mariei Antoaneta de la paginile 83-84 și cele ale lui Robespierre de la pagina 85. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Ce voia să spună Maria Antoaneta prin: „Cel mai sigur mod de a anihila rapid noile idei este să dai impresia că le adopți”?
b) Redați în cuvinte proprii rațiunile lui Robespierre de a se opune războiului.
c) De ce majoritatea avea o părere opusă celei exprimate de Robespierre?

3 Invazia de la Tuileries, 20 iunie 1792

Citiți cu atenție observațiile lui Napoleon de la pagina 88 și cele aparținând unui membru al Clubului iacobinilor de la pagina 89. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Prin ce trădează observațiile lui Napoleon de partea cui se află el însuși?
b) Ce este „boneta roșie”?
c) La ce decrete se referea mulțimea când striga „Ratifică decretele!”?
d) Cine erau „miniștrii patrioți” și de ce fuseseră demiși?

CAPITOLUL 5

Guvernul revoluționar și Teroarea

Simbolul Terorii este ghilotina și aceasta este imaginea pe care cei mai mulți oameni o au în minte când se gândesc la Revoluția franceză. Epurări sângeroase, cetățeni înspăimântați, dictatură și suprimare a libertăților atât de triumfător anunțate în *Declarația drepturilor* din 1789: toate sunt asociate cu Teroarea. Cu toate acestea, Teroarea a influențat mai puțin formarea Franței moderne decât marile reforme ale Adunării Constituante dintre 1789 și 1791. Istoricii francezi Furet și Richet au considerat perioada dintre august 1791 și iulie 1794 un derapaj al revoluției, provocat de militanții sanculoți. Ei au silit conducerea țării să adopte politici contrare reformelor liberale ale Adunării Constituante. Sprijinul lor a fost necesar pentru a salva revoluția, dar ei nu au obținut beneficii permanente sau schimbări de durată în favoarea lor. După căderea lui Robespierre, susțin Furet și Richet, revoluția și-a reluat cursul inițial.

Au existat două perioade de Teroare, ambele legate de războiul de dincolo de granițe. Prima a început cu atacul de la Tuileries din 10 august 1792, a inclus masacrele din septembrie și s-a încheiat cu bătălia de la Valmy, unde invazia aliaților a fost oprită și apoi respinsă. A doua perioadă a început cu mișcările din 31 mai – 2 iunie 1793, când au fost arestați o serie de deputați girondini, și s-a încheiat cu execuția lui Robespierre și a susținătorilor lui, în iulie 1794. Această a doua Teroare a început când armatele franceze sufereau înfrângeri și Franța era din nou amenințată cu invazia. Sfârșitul ei a intervenit puțin după victoria de la Fleurus, din iunie 1794, care a asigurat frontierele Franței.

1 Lupta pentru putere: girondinii și iacobinii

a) Convenția

Toți bărbații de peste 21 de ani au putut vota în alegerile pentru Convenție, ținute la sfârșitul lui august și începutul lui septembrie 1792, dar rezultatul a fost denaturat de teamă și intimidare. La Paris, a fost retras dreptul de vot tuturor celor care arătaseră simpatii regaliste. Astfel, toți cei 24 de membri care reprezentau Parisul erau iacobini, republicani și susținători ai Comunei. Robespierre a avut cel mai mare număr de voturi în capitală. La început au fost cam 200 de girondini și 100 de iacobini în Convenție. Majoritatea nu aparținea nici uneia dintre cele două grupuri și era cunoscută sub denumirea de „câmpia" sau „mlaștina", întrucât ocupa parterul din mijlocul sălii în care lucra Adunarea. Cum o treime din deputați erau juriști. Procentul reprezentându-i pe oamenii de afaceri și pe comercianți scăzuse la 9% (față de 13% din Adunarea Constituantă).

Până la 2 iunie 1793, istoria Convenției este cea a luptei dintre girondini și iacobini. Cei din urmă ajunseseră să fie cunoscuți ca montagnarzi sau „muntele", sau pur și simplu stânga, pentru că stăteau pe locurile din partea de sus a Adunării, la stânga președintelui. Acest nume e mai potrivit decât cel de iacobini, pentru că girondinii erau și ei membri ai Clubului iacobinilor, unde cele două grupuri se certau între ele cu îndârjire. Nici unul dintre ele nu era un partid, care să fi avut un program prestabilit sau să fi adoptat un regulament comun. Poporul nu vedea cu ochi buni partidele, pe care le considera ca urmărind interesele egoiste ale membrilor săi și nu binele general, semănând cu corporațiile și breslele din Vechiul regim. Este deci foarte greu de spus câți deputați aparțineau fiecărui grup la un moment sau altul.

Girondinii și montagnarzii erau burghezi cu toții și erau de acord în majoritatea chestiunilor politice. Cu toții credeau cu tărie în revoluție și republică, detestau privilegiile, erau anticlericali și în favoarea unei politici economice liberale. Cu toții doreau o Franță mai luminată și mai umană. Se separau prin sursele de sprijin și prin profundele suspiciuni pe care le aveau unii față de ceilalți. Girondinii aveau cea

mai mare parte a presei pariziene de partea lor și erau bine sprijiniți de provincie, deși trebuie amintit că și majoritatea deputaților montagnarzi proveneau din provincii. Totuși, opoziția multor girondini față de mișcările din 10 august i-a făcut să piardă sprijinul militanților parizieni. Montagnarzii, mai slabi pe poziții în provincii decât girondinii, dispuneau de sprijinul solid al cluburilor și secțiilor din Paris. Ei au apărut astfel ca principalii campioni ai Parisului, văzut ca centru al revoluției. Girondinii, în schimb, sprijineau federalismul: dreptul provinciilor de a-și rezolva singurele probleme, fără intervenția Parisului. Această politică era foarte asemănătoare cu cea a Adunării Constituante, între 1789 și 1791. Atât girondinii, cât și montagnarzii se implicau în câștigarea războiului, dar cei din urmă abordau lucrurile cu mai multă flexibilitate. Ei au înțeles că pentru o victorie militară este necesar sprijinul populației și că, prin urmare, o parte din cererile ei ar fi trebuit să fie îndeplinite. Girondinii credeau că Robespierre dorea o dictatură sângeroasă: montagnarzii erau convinși că girondinii ar fi în stare de compromis cu forțele conservatoare, chiar regaliste, pentru a rămâne la putere. Îi acuzau așadar că sprijină contrarevoluția.

Cum nici una din părți nu aveau o majoritate în Adunare, fiecare avea nevoie de sprijinul „câmpiei". Și cei de acolo erau burghezi, credeau în liberalismul economic și se temeau foarte tare de mișcările populare. La început, ei i-au sprijinit pe girondini, din rândul cărora proveneau cei mai mulți miniștri și care dominau majoritatea comisiilor Adunării.

b) Masacrele din septembrie

În august, situația armatelor franceze la frontiere era disperată. La Fayette a fugit la austrieci la 17 august. În cine se mai putea avea încredere, când un general de frunte dezerta? Panica și frica bântuiau țara. Situația s-a agravat când prusacii au trecut frontiera franceză și au cucerit Longwy. La începutul lui septembrie, Verdun, ultima mare fortăreață pe drumul spre Paris, era pe cale să se predea.

Comuna i-a chemat pe toți patrioții sub arme: mii de voluntari s-au oferit să apere capitala și revoluția. Dar o dată aceștia plecați pe

front, a apărut îngrijorarea în legătură cu închisorile supraaglomerate, unde se găseau mulți preoți și nobili, suspecți contrarevoluționari. A apărut zvonul că ei plănuiau să evadeze, să ucidă populația lipsită de apărare și să predea orașul prusacilor. Marat, personaj influent în Comună, a cerut să fie omorâți conspiratorii. Masacrul prizonierilor a început la 2 septembrie și a continuat timp de cinci zile. Între 1 100 și 1 400 dintre cei 2 600 de prizonieri aflați în închisorile Parisului au fost asasinați. Numai un sfert dintre ei erau preoți sau nobili: restul erau deținuți de drept comun. Ucigașii erau sanculoți din secțiunile pariziene. Nici Comuna, nici celelalte autorități n-au făcut vreo tentativă de a-i opri. Ar fi însemnat să mobilizeze Garda națională și să riște un al doilea Câmp al lui Marte.

Masacrul a aruncat o umbră asupra primei întruniri a Convenției. Cei mai mulți deputați din provincii au fost șocați de asasinate și s-au raliat girondinilor. Ura girondinilor față de iacobini și față de susținătorii lor sanculoți a crescut. Din acel moment, moderații și străinătatea i-au considerat pe montagnarzi și sanculoții sălbatici însetați de sânge – *buveurs de sang* (băutori de sânge).

Dacă soarta războiului provocase masacrele din septembrie, tot ea a pus capăt acestei perioade a Terorii. La 20 septembrie, la Valmy, o armată de 52 000 de francezi a învins 34 000 de prusaci. Această victorie a avut o mare însemnătate. Dacă prusacii ar fi câștigat, aproape sigur Parisul ar fi căzut. Ceea ce ar fi însemnat probabil sfârșitul revoluției.

Braunschweig, comandantul suprem al armatelor prusace, s-a retras spre frontieră și armata franceză și-a reluat ofensiva. Într-o lună, a ocupat o bună parte din malul stâng al Rinului. În noiembrie, Dumouriez i-a înfrânt pe austrieci la Jemmapes și a ocupat cea mai mare parte a Belgiei. În sud, Nisa și Savoia au fost cucerite.

Acum, francezii au început să vorbească de frontierele naturale – Rinul, Alpii și Pirineii –, ceea ce însemna anexare de teritorii. Aceasta contravenea politicii stabilite de Adunarea Constituantă, în mai 1790: „Națiunea franceză repudiază implicarea în orice război purtat cu scopul de a ocupa teritorii". Avignon, teritoriu papal în Franța de la 1273, fusese anexat în 1791. Acum Savoia (noiembrie 1792) și Nisa (ianuarie 1793) au fost adăugate teritoriului francez. În țările cucerite, a fost

instalată o administrație revoluționară. Armatele franceze trebuiau să fie plătite și hrănite pe cheltuiala populației locale. Pământurile bisericii și ale dușmanilor noului regim au fost confiscate. Dijmele și obligațiile feudale au fost desființate. Aceste măsuri au nemulțumit o mare parte a populației, confirmând prezicerea lui Robespierre că armatele franceze nu vor fi bine primite peste hotare.

c) Procesul lui Ludovic al XVI-lea

Iacobinii au insistat ca regele să fie judecat, pentru a consolida republica. Ei depindeau tot mai mult de sanculoți, care voiau ca regele să fie judecat și executat, considerându-l răspunzător pentru vărsarea de sânge de la Tuileries, din august 1792. Girondinii au încercat să evite procesul și, nereușind, au făcut două tentative de a salva viața lui Ludovic. Ei au propus organizarea unui referendum pentru a decide soarta regelui. Când regele a fost găsit vinovat și condamnat la moarte, ei au propus amânarea execuției.

Soarta regelui a fost pecetluită de propunerea lui Marat ca decizia să fie luată prin „apel nominal" (fiecare deputat să-și anunțe public decizia), „astfel încât trădătorii din această adunare să poată fi cunoscuți". Dintr-o adunare de 721 de deputați, nici unul nu a votat pentru nevinovăția regelui; 693 au votat pentru vinovăția lui. În ce privește pedeapsa, 361 au votat necondiționat pentru pedeapsa cu moartea, 319 pentru închisoare. Convenția a votat împotriva unei amânări a execuției cu 387 de voturi la 334.

Regele a fost executat în 21 ianuarie 1793. Așa cum spunea Saint-Just, un fruntaș iacobin, a fost executat nu pentru ceea ce fusese, ci pentru ceea ce reprezenta: o amenințare la adresa republicii. A fost prima victorie iacobină în Convenție și ea a dus la accentuarea ostilității dintre facțiuni. Deși mai mult de jumătate dintre liderii girondini, inclusiv Brissot, votaseră în favoarea pedepsei cu moartea, ei erau taxați de montagnarzi ca regaliști și contrarevoluționari. Prin execuția lui Ludovic, montagnarzii au câștigat în Convenție un ascendent pe care rareori după aceea l-au pierdut. Brissot aproape că n-a mai luat cuvântul după proces.

d) Extinderea războiului

Convenția aruncase mănușa monarhilor europeni când, în noiembrie 1792, a decretat fraternitate și asistență tuturor popoarelor care vor să își recâștige libertatea. În ianuarie 1793, ea a votat un decret pretinzând pentru Franța frontierele naturale ale Rinului, Alpilor și Pirineilor. Marile puteri s-au alarmat la anexarea Nisei și Savoiei, iar Anglia era în mod deosebit afectată de transformarea Rinului în frontieră naturală a Franței. Aceasta ar fi implicat anexarea unei mari părți din Provinciile Unite, ca și a Belgiei în întregime. William Pitt, premierul britanic, era hotărât să împiedice căderea acestora în mâinile francezilor. Ele erau considerate ca esențiale pentru securitatea britanică, nu numai în Canalul Mânecii, ci și pe drumurile spre India (olandezii posedau Capul Bunei Speranțe și Ceylonul). Englezii nu agreau nici deschiderea pentru navigație, de către francezi, a fluviului Escaut (închiderea sa în 1648 dusese la declinul portului Anvers, rival al Londrei).

Francezii au înțeles greșit situația din Anglia. Ei nu și-au dat seama că mișcarea reformistă de acolo nu era revoluționară. Ei au greșit crezând că va fi revoluție în Anglia. Au mai crezut și că, într-un război, Anglia se va prăbuși, cum făcuseră Prusia și Austria la Valmy și Jemmapes. La rândul lor, englezii credeau că Franța era falimentară și în prag de război civil. Ambele părți au crezut că războiul va fi scurt și facil, așa că au intrat în el cu ușurință. Convenția a declarat în unanimitate război Angliei și Olandei în februarie 1793 și Spaniei în martie.

Spre surprinderea francezilor, războiul a mers prost. Dumouriez a fost înfrânt de austrieci la Neerwinden, în martie. El a decis, în consecință, să se îndrepte spre Paris, să dizolve Convenția și să reinstaureze Constituția din 1791 și monarhia. Când armata sa a refuzat să-l urmeze, el a dezertat la austrieci împreună cu ducele de Chartres – viitorul rege Ludovic Filip și fiu al ducelui d'Orléans (cunoscut acum sub numele de Philippe Egalité). Dezertarea lui Dumouriez, care se bucurase de sprijinul entuziast al girondinilor, a slăbit și mai tare poziția acestora în Convenție și în cluburile din Paris. Între timp, Franța pierduse Belgia și malul stâng al Rinului, așa că se lupta din nou pe sol francez. Tot atunci, Vandeea era în război civil.

e) Urmările războiului

În iarna 1792-1793, contrarevoluția în Franța, practic, eșuase. Ea a fost realimentată de extinderea războiului și de recrutări. Guvernul a ordonat înrolarea a 30 000 de soldați în februarie 1793. Aceasta a condus la o mare răscoală în patru departamente de la sud de Loara, zonă care a devenit cunoscută sub numele de *„Vendée militaire"* sau Vandeea.

Tulburările din Vandeea începuseră mult înainte de 1793 și de recrutare. Țăranii de acolo plăteau impozite funciare mai mari decât cele pe care le plătiseră sub Vechiul regim, așa încât nu agreau guvernul revoluționar. Această antipatie s-a transformat în ură, la impunerea Constituției civile a clerului (vezi paginile 74-76). Ea a întâmpinat o puternică opoziție în zonă, unde au existat mulți preoți refractari. Vânzarea pământurilor bisericești a fost, de asemenea, nepopulară, pentru majoritatea au fost răscumpărate de burghezia din orașe, care, deseori, a mărit arenzile. Cei care n-au reușit, au devenit ostili regimului. Țăranii îi priveau pe nobili ca pe conducătorii lor firești. Mulți dintre aceștia erau monarhiști, astfel că răscoala s-a încadrat în contrarevoluție. Noile autorități locale, preoții constituționali și membrii Gărzii naționale au fost masacrați. Situația era atât de gravă, încât, în mai, guvernul a trebuit să retragă de pe front 30 000 de soldați pentru a stăvili răscoala. Totuși, rebelii n-au constituit niciodată o amenințare serioasă pentru administrația de la Paris. Erau nedisciplinați – mai buni în războiul de gherilă decât în bătălii elaborate – și nu erau dispuși să se îndepărteze de casă.

Problemele economice, pentru care războiul era în mare măsură răspunzător, au sporit dificultățile guvernului. Pentru a acoperi cheltuielile de război, au fost tipărite din ce în ce mai multe asignate, care, în februarie 1793, scăzuseră la jumătate față de valoarea nominală. Aceasta a dus la creșterea prețurilor. Recolta din 1792 a fost bună, dar pâinea nu se găsea. Saint-Just a arătat de ce, într-un discurs din noiembrie 1792: „Țăranul nu vrea să păstreze bani de hârtie și de aceea ezită să-și vândă grânele". Consecințele prețurilor mari și ale lipsei de alimente au fost, ca de obicei, răscoale extinse și solicitări de prețuri controlate și rechiziționări din partea sanculoților.

Sprijinul poporului era necesar pentru a face față războiului, așa că era clar că o parte din cererile lor vor trebui satisfăcute. Montagnazii au fost primii care au înțeles asta. Și, în timp ce montagnarzii se apropiau de sanculoți, „câmpia" se apropia de montagnarzi. Membrii acesteia împărtășeau ura girondinilor față de Robespierre și Marat, dar îi considerau pe girondini răspunzători de înfrângerile din război (Dumouriez avusese legături cu ei), de răscoala din Vandeea și de criza economică. În definitiv, mulți miniștri erau girondini. Prin urmare, „câmpia" s-a alăturat montagnarzilor în favoarea măsurilor respective. Barre, unul dintre liderii „câmpiei", a spus Convenției că ar trebui să recunoască trei lucruri: într-o stare de necesitate nici un guvern nu poate conduce prin metodele obișnuite; burghezia n-ar trebui să se izoleze de popor, ale cărui cereri ar trebui satisfăcute; burghezia trebuie să păstreze controlul asupra acestei alianțe și pentru asta Convenția trebuie să preia inițiativa și să propună măsurile necesare.

* Aceste măsuri au fost votate de Convenție între 10 martie și 20 mai 1793. Ele aveau trei obiective: să supravegheze și să pedepsească suspecții, să confere mai multă eficiență guvernului și să satisfacă măcar o parte dintre cererile sanculoților. La 10 martie, la Paris a fost înființat un Tribunal revoluționar care să-i judece pe suspecții contrarevoluționari și care avea menirea să preîntâmpine masacre ca acelea din septembrie 1792. „Să fim noi cei care întruchipează Teroarea", spunea Danton în timpul discuțiilor asupra decretelor, „împiedicând poporul să o facă". Acest tribunal avea să devină unul dintre principalele instrumente ale Terorii.

Ca urmare a împotrivirii la înrolare și a suspiciunii cu care erau priviți generalii după dezertarea lui Dumouriez, au fost trimiși în provincii reprezentanți în misiune. Ei aveau puteri practic nelimitate asupra administrațiilor departamentale și asupra armatei. Erau deputați ai Convenției, mai ales montagnarzi, a căror misiune era să urgenteze înrolarea și să supravegheze comportarea generalilor, pe care îi puteau aresta. Aceasta a fost prima etapă în reafirmarea puterii centrale asupra provinciilor, putere pe care reformele administrației locale o înlăturaseră.

Răscoalele din Vandeea au fost puse pe seama unor comploturi, așa încât au fost înființate în toate comunele și în toate secțiunile din

orașele mari așa-numitele *comités de surveillance* (comitete de supraveghere, cunoscute uneori sub denumirea de comitete revoluționare). Ele erau menite să țină sub observație pe străini și pe cei suspecți de trădare și au furnizat multe victime Tribunalului revoluționar. Erau prevăzute măsuri severe împotriva răzvrătiților. Decretul privind execuția sumară prevedea judecarea și executarea rebelilor înarmați în decurs de 24 de ore de la prinderea lor. Aceste procese se țineau fără jurați și nu exista recurs. Ele au condamnat mai multe victime decât chiar Tribunalul revoluționar. Au fost votate, de asemenea, legi draconice împotriva emigranților. Proprietățile lor au fost confiscate și erau executați dacă se întorceau în Franța.

* Poate cea mai importantă dintre aceste măsuri a fost înființarea, la 6 aprilie, a Comitetului salvării publice, care dirija și accelera activitatea miniștrilor, preluându-le autoritatea. Comitetul nu era o formă de dictatură: el depindea de sprijinul Convenției, care îi reînnoia lunar atribuțiile. Cine urma să facă parte din noul comitet? Danton, susținut de „câmpie", dorea un comitet fără extremiști. Astfel, dintre cei nouă membri aleși în aprilie, șapte, inclusiv Barère, erau din „câmpie". Erau numai doi montagnarzi, dintre care unul era Danton, și nici un girondin. Danton și Robespierre vorbeau despre necesitatea de a câștiga sprijinul poporului pentru republică. Aceasta se putea face prin concesii economice. La 4 mai a fost fixat un preț maximal pentru cereale, la care girondinii s-au opus, iar ulterior, în aceeași lună, a fost impus celor bogați un împrumut obligatoriu.

Toate aceste măsuri – tribunalele revoluționare, reprezentanții în misiune, comitetele de supraveghere, Comitetul salvării publice și decretul asupra execuțiilor sumare – aveau să devină ingrediente vitale ale Terorii. La început, ele au fost aplicate numai parțial sau deloc în afara Vandeei.

f) Căderea girondinilor

Danton și alți montagnarzi le ceruseră girondinilor să nu-i mai atace pe sanculoți, tratându-i drept *buveurs de sang*, dar totul fusese în zadar. La 26 mai, Robespierre a trecut de partea sanculoților, chemând „poporul să

se răscoale împotriva deputaților [girondini] corupți". La 31 mai, a început o răscoală care s-a răspândit rapid, după ce vestea înfrângerii iacobinilor la Lyon a ajuns la Paris la 1 iunie. La 2 iunie, 80 000 membri ai Gărzii naționale au înconjurat Convenția și și-au îndreptat tunurile spre ea. Cereau expulzarea girondinilor din Adunare și fixarea unui preț maximal la toate produsele de bază. Când deputații au încercat să plece, au fost forțați să se întoarcă. Pentru prima dată se folosea forța armată împotriva unui parlament ales. Pentru a evita un masacru sau preluarea puterii de către Comuna revoluționară, Convenția a fost nevoită să consimtă arestarea a 29 de deputați și a doi miniștri girondini.

g) Noul Comitet al salvării publice

După 2 iunie, cei mai mulți deputați și-au pierdut încrederea în montagnarzi și se temeau de ei. Totuși, nu doreau să asiste la răsturnarea republicii de către dușmani interni sau externi, așa încât, în următoarele 14 luni, ei au fost, de nevoie, complici ai minorității iacobine. Când s-a format un nou Comitet al salvării publice, între iulie și septembrie 1793, toți cei 12 membri erau fie montagnarzi, fie deputați ai „câmpiei" care li se alăturaseră. Toți aparțineau clasei mijlocii, cu excepția lui Hérault de Séchelles, fost nobil. Vârsta medie era de numai 30 de ani. Nu exista președinte: toți membrii răspundeau împreună pentru acțiunile Comitetului.

Noul Comitet avea să devină primul guvern puternic de la începutul revoluției. Barère a devenit purtător de cuvânt al comitetului în Convenție. Carnot, inginer de profesie, și-a consacrat remarcabila sa energie și talentul organizatoric armatei, ceea ce l-a făcut pe Napoleon să-l numească „organizatorul victoriei". În septembrie, sub presiunea exercitată de sanculoți, doi membri ai Clubului cordelierilor, Collot d'Herbois și Billaud-Varenne, au intrat în comitet. Cei mai apropiați aliați ai lui Robespierre în comitet erau Couthon, paralizat și țintuit într-un scaun pe rotile, și Saint-Just. Mândru și curajos, Saint-Just avea să fie un susținător de frunte al Terorii. Toți membrii au fost realeși în comitet de către Convenție în fiecare lună, din septembrie 1793 până în iulie 1794, cu excepția lui Hérault. El s-a retras din comitet în decembrie 1793 și a

fost executat o dată cu Danton în aprilie 1794. Membrii comitetului nu împărtășeau aceleași opinii, dar erau gata să uite aceste diferențe pentru a face față problemelor urgente cu care se confrunta Franța.

Maximilien Robespierre a intrat în comitet la 27 iulie. Datorită influenței sale în Clubul iacobinilor și în Comună, rolul său era să facă legătura între iacobinii burghezi și sanculoți. Nu a avut niciodată prea mult sprijin în Convenție, unde mulți nu suportau mărginita sa automulțumire. Oelsner, un german, membru al Clubului iacobinilor, scria despre el: „Nu mai cunosc pe nimeni atât de nesuferit, de arogant, de taciturn, de plicticos”. Pétion, primarul Parisului, rezuma ceea ce mulți gândeau:

> Robespierre este extrem de sensibil și suspicios; vede comploturi, trădare... pretutindeni... Este autoritar în opiniile sale, ascultându-se numai pe sine, nesuportând să fie contrazis, neiertându-i niciodată pe cei care i-au rănit amorul propriu, nerecunoscându-și niciodată greșelile.

Totuși, i se spunea „Incoruptibilul”, pentru că nu voia putere sau bogăție pentru sine și era consecvent în a așeza binele țării deasupra oricăror alte considerații. Unii îl descriau ca pe „un fanatic al moralei”, pentru că dragostea sa pentru virtute înlătura toate simțămintele umane, ca atunci când scria:

> Spiritul republicii este virtutea, cu alte cuvinte dragostea de țară, acel devotament generos care topește toate interesele particulare în interesul general.

Pentru el principiile însemnau totul, omul nimic. Toți cei care nu puneau virtutea mai presus de orice trebuiau sacrificați:

> Teroarea nu este altceva decât justiție, promptă și inflexibilă; este așadar o emanație a virtuții... Zdrobiți dușmanii libertății prin teroare și veți fi confirmați ca fondatori ai republicii.

Puternicul său atașament față de anumite principii nu l-a împiedicat pe Robespierre să fie un politician extrem de abil. Acționa de obicei cu prudență, așteptând momentul potrivit și dând dovadă de un remarcabil fler în alegerea lui. După Varennes el s-a pronunțat împotriva demonstrațiilor republicane, pentru că acestea ar fi oferit autorităților un pretext pentru a-i distruge pe radicali. S-a implicat în insurecțiile din 10 august 1792 și 2 iunie 1793 numai în ultima clipă, când a fost sigur că ele vor fi victorioase. Urma să dovedească aceeași sensibilitate în cadrul guvernului revoluționar, izolându-și rivalii de simpatizanții lor, înainte de a-i distruge.

Dibăcia sa tactică a fost cea care l-a făcut pe Robespierre să se alieze cu sanculoții. El a înțeles că montagnarzii trebuie să se alieze cu poporul pentru ca revoluția să supraviețuiască. În timpul mișcărilor din 31 mai – 2 iunie, el scria în jurnalul său:

1 Este nevoie de o singură voință... În Franța, pericolul vine dinspre clasele burgheze de mijloc și pentru a le înfrânge trebuie să ne alăturăm poporului.

Acțiunea sa în favoarea poporului nu începea aici, ci data din vremea când era avocat la Arras, înainte de revoluție. El își extrăsese din Rousseau credința în suveranitatea poporului și idealul unei republici de mici proprietari. Era cunoscut ca apărător al săracilor, atunci când a fost ales în 1789 pentru Stările Generale, unde s-a distins repede ca liberal și susținător al drepturilor omului. El s-a opus împărțirii cetățenilor în „activi" și „pasivi" și legilor care-i lipseau de drepturi civile pe negrii din Indiile Occidentale. Ideile sale economice erau similare cu cele ale sanculoților. Ca și ei, el dezaproba bogăția excesivă și spunea Convenției în aprilie 1793 că „extrema disparitate dintre bogați și săraci stă la baza multora dintre neregulile și crimele din societatea noastră". Idealul comun al lui Robespierre și al sanculoților era cel al micilor producători independenți, țărani și meșteșugari, proprietari ai pământului sau atelierului. Acest ideal venea în conflict cu principiul capitalist al concentrării industriale. Robespierre nu credea în distribuirea proprietății în mod egal, dar considera că statul are obligația „să asigure

supraviețuirea tuturor membrilor săi, fie dându-le de lucru, fie oferind mijloace de subzistență celor incapabili de muncă".

Pentru că avea multe idei în comun cu sanculoții, Robespierre era foarte popular în rândul oamenilor simpli din Paris, dar el n-a fost niciodată unul de-al lor. Purta ciorapii de mătase, pantalonii bufanți până la genunchi și peruca pudrată a Vechiului regim. N-a participat niciodată la demonstrații și n-a fost niciodată purtat pe umeri de mulțime, ca Marat. Robespierre era mai degrabă o figură distantă, care trăia confortabil, deși nu în mod ostentativ, în locuința mic-burgheză a ebenistului Duplay.

h) Revolta federalistă

Comitetul salvării publice s-a trezit cu probleme mari. Una dintre cele mai serioase a fost revolta în provincii. Multe departamente au fost nemulțumite de influența Parisului și a Comunei asupra Convenției și au avut loc mișcări antiiacobine la Bordeaux, Lyon și Marsilia, înainte de 2 iunie 1793. Evenimentele din acea zi au dus la o considerabilă extindere a revoltei: 60 de departamente au protestat împotriva expulzării girondinilor, deși numai în opt dintre ele a existat o opoziție serioasă față de Convenție. Montagnarzii au numit „federalism" aceste revolte și au spus că ele erau comploturi regaliste menite să distrugă unitatea republicii. De fapt, ambele părți credeau în unitatea republicii și, inițial, revoltele n-au avut nimic de-a face cu regaliștii sau contrarevoluția. Însă revolta din Toulon a mers mai departe decât se intenționase, pentru că guvernul a întrerupt aprovizionarea cu hrană a orașului. Pentru a obține hrană, autoritățile orașului au negociat cu englezii, care au insistat să fie proclamată monarhia. Trupele britanice au intrat în oraș la 28 august. Întrucât jumătate din flota franceză se afla în largul coastei la Toulon, această lovitură adusă republicii a fost deosebit de serioasă.

După ce Marsilia, Lyon și Toulon au dezavuat Convenția, multe orașe mai mici de pe valea Ronului și din Provența le-au urmat exemplul. Federalismul s-a dovedit o amenințare serioasă la adresa guvernului, care avea de înfruntat opoziția clerului și ostilitatea față de

recrutare, în ciuda faptului că forțele „federale" erau jalnic de neînsemnate. Marsilia n-a fost în stare să adune mai mult de 3 500 de oameni, Bordeaux, 400 și nici unul dintre ei nu voia să se îndepărteze de casă. Cooperarea între centrele revoltei era foarte slabă. Fiecare din ele era preocupat numai de propriile probleme locale, indiferent la ce se petrecea în alte părți. Această lipsă de cooperare a permis guvernului să atace zonele rebele una câte una.

O altă problemă cu care se confrunta guvernul era aceea că războiul cu forțele aliate continua să meargă prost în vara lui 1793. Austriecii au intrat în Franța. Spaniolii au invadat Roussillon, în sud. Aliații aveau 160 000 de oameni la granița Țărilor de Jos cu Franța, unde li se opunea o armată franceză mai puțin numeroasă. Dacă York și Coburg, comandanții forțelor aliate, și-ar fi unit forțele și s-ar fi îndreptat spre Paris, pe francezi i-ar fi așteptat dezastrul. Din fericire pentru ei, aliații nu și-au coordonat planurile. Pitt i-a ordonat ducelui de York să cucerească Dunkerque ca bază navală, așa că acesta s-a îndreptat spre est, și armata aliaților s-a rupt în două. Această enormă greșeală a salvat Franța.

Lipsa de unitate a aliaților în acest moment a fost un factor important în supraviețuirea Franței. Prusia și Austria se certau pentru Polonia: a doua împărțire a acesteia a avut loc în 1793; Austria n-a câștigat nimic. Temându-se că Rusia și Polonia vor mai lua și alte teritorii din Polonia, Austria nu era dispusă să se angajeze în întregime în vest. Și-a îndreptat atenția asupra părții austriece a Țărilor de Jos, pe care voia să o cedeze în schimbul Bavariei, pentru a-și asigura un teritoriu mai compact. Prusia se temea de o atare consolidare a puterii Austriei, așa încât a ordonat generalilor săi să nu atace Franța.

2 Dominația sanculoților

Puterea sanculoților a fost unul dintre efectele războiului. În 1789, ei au jucat un rol important în revoluție, atacând Bastilia și aducându-l pe rege la Paris în octombrie, dar după aceea, Garda națională burgheză a fost folosită pentru a-i ține sub control, așa cum s-a întâmplat pe

Câmpul lui Marte. Prima ocazie favorabilă pentru militanții sanculoți a constituit-o accesul cetățenilor „pasivi" în Garda națională, începând din iulie 1792. Ei au răsturnat monarhia și, din vara lui 1792 până în primăvara lui 1794, nimeni nu a putut deține puterea la Paris fără să obțină sprijinul lor. Ei au fost autorii mișcărilor din 31 mai - 2 iunie 1793, care i-au adus pe iacobini la putere.

a) Ideile lor și modul de organizare

Sanculoții detestau aristocrația și pe toți posesorii de mari averi și aveau un neclintit devotament față de egalitate. Ei nu spuneau „domnule", ci „cetățene" și foloseau familiarul „tu" în locul politicosului „dumneavoastră". Bonetele lor roșii, amintind la origine de sclavii eliberați, simbolizau egalitatea tuturor cetățenilor. Oricine arbora o atitudine trufașă sau disprețuitoare era etichetat ca „aristocrat". Erau pătimaș anticlericali, pentru că preoții se asociaseră cu aristocrații în acapararea bogățiilor create de oamenii de rând. Dorința lor de egalitate era însoțită de încrederea în democrația directă. Pentru sanculoți suveranitatea poporului nu putea fi delegată unor reprezentanți. Poporul avea dreptul să-și verifice și să-și schimbe oricând reprezentantul ales, iar dacă era trădat, avea dreptul la insurecție. Viața politică trebuia să se desfășoare la vedere: patriotul nu avea nici un motiv să-și ascundă opiniile. Întrunirile Adunării trebuiau așadar să fie deschise accesului public, iar deputații trebuiau să voteze cu voce tare.

Majoritatea sanculoților erau salariați, în mare parte, dar ei nu dețineau puterea în cadrul secțiunilor. Fiecare secțiune era condusă de un mic număr de militanți, de obicei membri mai înstăriți, pentru că ei aveau timp pe care să-l dedice treburilor secțiunii. Din cei 454 de membri ai comitetelor revoluționare din Paris, în 1793-1794, 65% erau proprietari de prăvălii, patroni de mici ateliere și meșteșugari independenți; 26% erau rentieri, funcționari publici și membri ai profesiilor liberale; numai 8% erau muncitori salariați. Ei își exercitau puterea prin intermediul propriilor lor instituții, care nu depindeau de administrația centrală. Comuna și secțiunile erau unitățile administrative locale ale Parisului, cu funcționari și comitete alese. Aveau propria poliție și

propriile forțe înarmate, de vreme ce controlau Garda națională. De asemenea, dominau societățile populare. Acestea erau încurajate de guvern, câtă vreme existau pericole venite din partea dușmanilor interni și externi, pentru că sprijineau efortul de război, supravegheau suspecții și îi ajutau pe reprezentanții în misiune să epureze autoritățile locale. În 1793 ele au fost adesea mai importante decât municipalitățile, întrucât eliberau „certificate de cetățenie" fără de care nimeni nu putea fi angajat într-o slujbă.

Sanculoții parizieni aveau forța necesară pentru a prelua puterea, dar au preferat să convingă sau să intimideze Convenția și nu să îi ia locul. Ei au sprijinit din toată inima guvernul în direcțiile importante, cum ar fi ura față de aristocrație și hotărârea de a câștiga războiul.

b) Concesii făcute sanculoților

Sanculoții îi aduseseră pe iacobini la putere, așa încât o nouă Constituție, în care se regăseau multe din aspirațiile lor, a fost trecută rapid prin Adunare în iunie 1793. Ea a fost precedată de o *Declarație a drepturilor*, care mergea mult mai departe decât cea din 1789 și atesta drepturile oamenilor la muncă, la asistență în caz de necesitate și la educație. A fost proclamat dreptul la insurecție, una dintre convingerile cele mai dragi sanculoților. Toți bărbații adulți aveau drept de vot, iar alegerile urmau să fie directe.

Era nevoie de noi soldați pentru război, așa că secțiunile au cerut și recrutări. Această *levée en masse* a avut loc în august 1793. Sarcina care revenea Comitetului salvării publice era imensă. Prima categorie de recruți, bărbați necăsătoriți între 18 și 25 de ani, număra aproape jumătate de milion de oameni. Ei trebuiau hrăniți, înarmați și instruiți, astfel că toate resursele umane și materiale ale națiunii au fost puse la dispoziția guvernului. Fabricile de stat au fost adaptate să producă arme și muniție. Materiile prime au fost preluate: clopotele bisericilor erau topite pentru tunuri și odoarele bisericești pentru monede. Guvernul a luat în stăpânire și comerțul exterior și navigația. Posibilitatea unei planificări economice nu exista cu adevărat, totuși economia controlată a

canalizat energiile naţiunii într-o măsură fără precedent. A fost deosebit de reuşită pe termen scurt: fără ea, victoria ar fi fost imposibilă.

c) Mişcările din 4-5 septembrie 1793

Situaţia economică a continuat să se deterioreze pe parcursul verii. La jumătatea lui august, asignatul era sub o treime din valoarea nominală, iar seceta a redus cu trei sferturi intrările de cereale în Paris. *Les enragés* (turbaţii) erau o grupare care cerea măsuri forte pentru combaterea lipsei de alimente, iar purtătorul lor de cuvânt era Jacques Roux. Ca preot într-unul dintre cele mai sărace cartiere din Paris, Roux era şocat de ce vedea: oameni suferind de foame în mansarde aglomerate; şomeri, care munciseră în domenii în care se produceau înainte obiecte de lux, cu familii numeroase şi fără nici un sprijin. Aceştia erau oameni pentru care revoluţia nu făcuse nimic. Partizanii săi nu erau proprietari sau militanţi sanculoţi, ci muncitori salariaţi, lucrători ocazionali, săracii şi şomerii. El dorea să determine Convenţia să facă ceva pentru a combate foametea şi sărăcia şi, cum aceasta nu făcea nimic, el o acuza public. Programul său era Teroarea economică, executarea celor care stocau cereale pentru a le ridica preţul şi epurarea foştilor nobili din armată. Robespierre îl ura şi voia să-l distrugă, pentru că ameninţa Comuna şi Convenţia prin acţiuni directe de stradă. Roux a fost arestat şi a murit în închisoare în februarie 1794.

La 4 septembrie, mulţimea s-a adunat la *Hôtel de Ville* să ceară pâine şi salarii mai mari, iar la 5 septembrie s-a îndreptat spre Convenţie. S-ar fi putut termina cu o lovitură ca aceea din 2 iunie, când au fost arestaţi deputaţii girondini. Convenţia a evitat aceasta acceptând o serie de măsuri radicale. Secţiunile au impus Convenţiei să proclame „Teroarea la ordinea zilei".

Unul dintre instrumentele Terorii pe care Convenţia l-a autorizat imediat a fost crearea unei „armate revoluţionare" pariziene. Ulterior, 56 de alte armate, neautorizate, au fost înfiinţate în provincie între septembrie şi decembrie 1793 şi au fost folosite în circa două treimi din departamente. Aceste armate de civili erau menite să asigure apro-

vizionarea Parisului și a marilor orașe de provincie cu alimente și să prindă dezertorii din armată, pe cei care stocau hrană, pe preoții refractari, „fanaticii" religioși, suspecții politici și rebelii regaliști. Armatele aveau, de asemenea, rolul de a mobiliza resursele națiunii pentru efortul de război, confiscând argintăria și clopotele bisericilor. Ele urmau să instaureze „justiția" revoluționară în regiunile din sud și vest, care nu dovediseră mare interes pentru revoluție.

Erau cam 6 000 de oameni în armata revoluționară pariziană, plus 1 200 de artileriști și 30 000 în armatele din provincie. Puțini dintre membrii lor erau muncitori salariați: majoritatea erau militanți sanculoți – mici negustori și meșteșugari. Activitatea armatei pariziene se extindea în 25 de departamente. Principalul obiectiv, care ocupa două treimi din efective, era asigurarea aprovizionării cu alimente a capitalei, prin rechiziționări în zonele mari producătoare de cereale din nord. Celălalt obiectiv principal al armatei pariziene, care ocupa o treime din oamenii săi, era să participe la sălbatica reprimare a revoltei federaliste din Lyon. O altă activitate, în care erau angajate atât armatele provinciale, cât și cea pariziană, era descreștinarea (vezi pagina 118). Armata pariziană a reușit să aprovizioneze foarte bine Parisul cu pâine până în primăvara lui 1794, ajutând astfel la apărarea revoluției. Armatele provinciale au făcut și ele treabă bună, aprovizionând marile orașe și frontul de la granița estică. Cu toate acestea, succesul lor promitea să fie de scurtă durată, în parte pentru că numărul soldaților era mic și în parte pentru că populația rurală dovedea o permanentă ostilitate față de acțiunile lor. Bucuria manifestată la desființarea lor în zonele rurale a fost ea însăși un indiciu asupra eficienței acestor armate.

Comitetul salvării naționale nu agrea armatele revoluționare pentru că erau anarhice și nu se supuneau autorităților. Era nemulțumit și pentru că ele generau opoziție față de revoluție prin metodele brutale cu care îi tratau pe țărani. Robespierre, care sprijinise armatele până în septembrie 1793, s-a întors împotriva lor din pricina campaniei de „descreștinare" pe care au dus-o. Convenția acceptase armata pariziană cu mari rezerve și n-a recunoscut niciodată duplicatele sale din provincii. Ele au fost sortit pieirii de îndată ce guvernul revoluționar a fost ferm consolidat.

d) Teroarea economică

În iulie, Convenția cedase presiunii populare exercitate de Roux și de sanculoți, votând o lege care pedepsea cu moartea stocarea de alimente. Aceasta a făcut probabil mai mult rău decât bine, pentru că negustorii refuzau să mai transporte cantități mari, ca să nu fie acuzați că stochează, agravându-se astfel criza de alimente. Convenția a acceptat, de asemenea, și controlul prețurilor, votând la 29 septembrie Legea maximului general. Noua lege fixa nu numai prețul pâinii, ci și pe cele ale multor bunuri și servicii de bază, la o treime peste prețurile în vigoare în iunie 1790. Fixarea prețurilor nu avea rost dacă salariile nu erau și ele controlate, întrucât acestea determinau în mare măsură nivelul prețurilor. Salariile au fost fixate la 50% peste nivelul din 1790. Când țăranii au refuzat să vândă cereale la prețul maximal, a fost permisă rechiziționarea, ca singura cale pentru a hrăni orașele și armata.

Prețul maximal i-a întors pe oameni unii împotriva celorlalți. Țăranii îl urau pentru că era adesea sub costul producției, așa că îl evitau ori de câte ori era posibil. Sanculoții aveau nevoie de el ca să poată trăi. Când s-au dus la țară cu armata revoluționară să impună prețul maximal, au avut loc ciocniri cu țăranii, iar conflictul dintre oraș și sat a fost exacerbat. Guvernul se afla într-o poziție delicată, pentru că țăranii ar fi încetat pur și simplu să mai semene dacă nu puteau obține profit. El avea nevoie de cooperarea țăranilor înstăriți, care dețineau cea mai mare parte din recoltă. Aceștia erau consilierii municipali și perceptorii de impozite, destinați să supravegheze rechiziționarea. Astfel, prețul maximal trebuia aplicat, în lipsa armatelor revoluționare locale, de bogații de la țară. Pentru a-i mulțumi, guvernul a revenit asupra prețurilor, majorându-le în februarie 1794, ceea ce i-a supărat pe sanculoți.

Măsurile guvernului au fost eficiente pe termen scurt. Orașele și armatele au fost hrănite, iar asignatul, care valora în august 22% din valoarea nominală, a crescut la 48% în decembrie 1793.

e) Teroarea politică

Teroarea a îmbrăcat trei forme. Exista o Teroare oficială, exercitată de comitetele salvării publice și ale siguranței generale, centrată în Paris și ale cărei victime erau aduse în fața Tribunalului revoluționar. Mai exista o Teroare în regiunile revoltelor federale, unde au avut loc cele mai mari atrocități. De asemenea, exista și Teroarea din celelalte zone ale Franței, aflată în mâna comitetelor de supraveghere, a reprezentanților în misiune și a armatelor revoluționare.

Comitetele, mai ales cel al siguranței generale, răspundeau de aducerea cazurilor în fața Tribunalului revoluționar din Paris. Până în septembrie 1793, Tribunalul audiase 260 de cazuri și pronunțase 66 de condamnări la moarte (26% din total). Pentru Robespierre și montagnarzi, Teroarea trebuia să fie legală și supravegheată de guvern. Intentând o serie de procese unor personalități notorii, ei dădeau curs cererilor populației, debarasându-se în același timp de oameni pe care îi credeau sincer dușmani ai republicii. Cea care conta acum era decizia de a pune sub acuzare, întrucât verdictul era automat – moartea. Achitarea ar fi apărut ca un vot de neîncredere în guvern. Tribunalul revoluționar a devenit scena unui șir nesfârșit de procese și condamnări la moarte: Maria Antoaneta la 16 octombrie, 31 de deputați girondini la 31 octombrie, Philippe Égalité la 6 noiembrie și doamna Roland, soția fostului ministru girondin, trei zile mai târziu.

Până la sfârșitul anului, revolta federală a fost înăbușită pretutindeni în țară, de către armata regulată. Între august și decembrie 1793, Marsilia, Lyon și Toulon au fost ocupate, iar rebelii din Vandeea înfrânți. A urmat peste tot o represiune cumplită. Generalul Westermann informa Comitetul salvării publice: „Vandeea nu mai există... A murit sub săbiile noastre, împreună cu femeile și copii ei... Am zdrobit copiii sub copitele calului meu, am masacrat femeile – ele, cel puțin, nu vor mai da naștere altor briganzi". Din ianuarie până în mai 1794, trupele s-au deplasat în zonă, împușcând aproape fiecare țăran pe care îl întâlneau, incendiindu-le gospodăriile și recoltele, omorându-le animalele. Femeile erau violate și mutilate. Când s-a încheiat „pacificarea", Vandeea era un deșert depopulat. Miile de oameni care s-au

predat umpleau închisorile. Nu puteau fi eliberați ca să nu se alăture din nou rebelilor, așa încât au fost și ei împușcați fără judecată – 2 000 numai în apropiere de Angers. În Vandeea, au fost condamnați de curțile revoluționare 7 000 de oameni, jumătate din totalul pe întreaga Franță. Majoritatea erau țărani; aproape nici unul burghez.

Reprezentanții în misiune erau adesea autorii celor mai cumplite atrocități. La Nantes, Carrier a înfăptuit oribilele „*noyades*" (înecuri). Circa 1 800 de oameni, din care aproape jumătate femei, au fost urcați în șlepuri care au fost duse la gurile Loarei și scufundate. La Toulon, 800 de oameni au fost împușcați fără judecată și alți 282 au fost trimiși la ghilotină de o comisie revoluționară. Lyon era al doilea oraș al Franței și avea să plătească scump rebeliunea. Couthon condusese asediul Lyonului și a apreciat că sunt necesare doar represalii moderate. Robespierre însă voia „severitate inexorabilă", deoarece măsurile umane ar fi încurajat de-a dreptul alte conspirații. Couthon a fost înlocuit de Collot și Fouché, ajutați de un detașament al armatei revoluționare pariziene. Oamenii au fost secerați de tunuri, în fața unor gropi săpate dinainte, și mulți alții au fost ghilotinați, cu totul 1 900. În aceste zone rebele din vest și sud-est, acoperind numai cinci departamente, au avut loc 70% din totalul execuțiilor din timpul Terorii. Chiar și aici, ele s-au limitat în zone restrânse: au fost sute de execuții la Nantes și abia o duzină la învecinatul Rouen.

Teroarea a fost pusă în practică în alte părți ale Franței de reprezentanții în misiune și de armatele revoluționare. Reprezentanții erau iacobini fanatici, care umpleau noile comitete revoluționare cu suporterii lor. Administrația își delegase atribuțiile, conform Legii suspecților din septembrie 1793, acestor comitete. Ele puteau aresta pe oricine credeau că ar constitui un pericol pentru republică și-l puteau ține la închisoare pe timp nedefinit, fără judecată. A avut loc o arestare în masă a suspecților (conform unei estimări, circa jumătate de milion, din care 10 000 au murit în închisoare). De asemenea, comitetele puteau să trimită vinovați în fața unuia din tribunalele revoluționare și să epureze administrația locală, destituindu-i pe moderați și înlocuindu-i cu militanți sanculoți. Aceste comitete simbolizau Teroarea la nivel

local. Spre sfârșitul lui 1793, cele mai multe comune rurale aveau câte unul. Ele au fost singura instituție permanentă a Terorii în mediul rural.

* În multe zone rurale, entuziasmul față de republică era slab. Saint-André, membru al Comitetului salvării publice, relata din Lot că democrația rurală produsese comune care erau indiferente sau ostile revoluției. Sprijinul pentru aceasta ar fi dispărut complet în cea mai mare parte a Franței, dacă n-ar fi existat reprezentanții, cluburile și comitetele de supraveghere. Chiar și așa, iacobinii locali nu se bucurau de mult sprijin. La Estaing (în Aveyron), ei au putut aduna doar două duzini de simpatizanți dintr-o populație de 900 de locuitori. Un studiu asupra Terorii a estimat că au avut loc 17 000 de execuții oficiale, 16% din ele la Paris și majoritatea celorlalte în regiunile răsculate (52% în Vandeea și 19% în sud-est). Dintre victime, 28% au fost țărani, în principal din Vandeea, și 31% muncitori, mai ales din Lyon și Marsilia. Dacă îi adăugăm pe cei executați fără judecată și pe cei care au murit în închisoare, numărul victimelor se situează probabil în jur de 50 000.

f) Descreștinarea

Decreștinarea a fost un atac împotriva bisericii, care a luat diferite forme. Au fost închise biserici, clopotele și argintăria au fost luate, au fost distruse cruci și troițe, iar preoții au fost uneori forțați să se căsătorească. Spre sfârșitul lui 1793, mai rămăseseră în Franța puțini preoți refractari, așa încât mișcarea de descreștinare a devenit un atac împotriva bisericii constituționale, care nu reușea să-i convingă pe țărani să sprijine revoluția. Mulți clerici constituționali sprijiniseră răscoala din Lyon, astfel că descreștinarea a făcut parte din lupta împotriva contrarevoluției. Deși Convenția nu agrea catolicismul și pe preoți, ea mai curând a încuviințat atacul asupra bisericii decât l-a încurajat.

În octombrie, a fost introdus un nou calendar revoluționar, pentru a-l înlocui pe cel creștin. Noul calendar începea cu 22 septembrie 1792, când fusese proclamată republica. Astfel, perioada dintre 22 septembrie 1792 și 21 septembrie 1793 a devenit anul I. Anul era împărțit în 12 luni de 30 de zile, cu cinci zile suplimentare (numite curând *sans-culottides*). Fiecare lună era împărțită în trei perioade de zece zile,

fiecare a zecea zi (*décadi*) fiind zi de odihnă. Un alt decret a dat fiecărei luni un nume, potrivit cu anotimpul în care se găsea: astfel, *vendémiaire* (luna culesului de vie) dura de la 22 septembrie la 21 octombrie, *floréal* (luna florilor) de la 20 aprilie la 19 mai. Noul calendar ignora duminicile și sărbătorile bisericești.

Principalul impuls în campania de descreștinare venea din partea sanculoților din Comuna pariziană și din armatele revoluționare, ca și din partea reprezentanților în misiune. Ei urau catolicismul, despre care credeau că trădase revoluția. Ca și abolirea monarhiei, distrugerea bisericilor era un simbol al hotărârii lor de a nimici tot ce avea legătură cu Vechiul regim. Comuna din Paris a încetat să mai plătească salariile clericilor în mai 1793, iar în noiembrie a ordonat ca toate bisericile din Paris să fie închise. Notre Dame a devenit Templul Rațiunii. Această mișcare s-a răspândit rapid pe teritoriul Franței. În primăvara lui 1794, majoritatea bisericilor din țară fuseseră închise. Cei mai entuziaști agenți ai descreștinării erau reprezentanți ca Fouché, care punea la intrările cimitirelor inscripții pe care se putea citi: „Moartea este un somn veșnic".

Preoții erau siliți să renunțe la preoție și mulți au fost constrânși să se căsătorească. Estimările numărului de preoți care au renunțat la chemarea lor variază de la circa 6 000 (10% din totalul preoților constituționali) la 20 000. Această încercare brutală de a extirpa secole de credință creștină a afectat profund populația de la sate. Pentru mulți oameni simpli din afara zonelor de război civil și a căilor importante de comunicare, descreștinarea, care a lăsat mari părți din țară fără preoți, a fost, dintre toate aspectele Terorii, cel care i-a afectat cel mai mult.

3 Dictatura Comitetului salvării publice

Către sfârșitul lui 1793, guvernul biruise problemele care amenințaseră existența republicii. Revoltele federaliste fuseseră înăbușite, orașele erau aprovizionate cu alimente și valoarea asignatului creștea. În război, armatelor franceze le mergea bine. La sfârșitul lui septembrie ele alungaseră trupele spaniole din Roussillon și pe cele piemonteze din

Savoia. Englezii au fost înfrânți la Hondschoote în aceeași lună, iar austriecii la Wattignies în octombrie. Cu o reînnoită siguranță de sine, comitetele Convenției puteau acum să înceapă să-și ia înapoi o bună parte din puterea pe care o transferaseră sanculoților și organizațiilor lor.

Mai devreme sau mai târziu, un conflict între guvern și sanculoți era inevitabil. În toamna lui 1793, în departamente domnea anarhia administrativă, deoarece comitetele revoluționare locale, armatele revoluționare și reprezentanții precum Fouché interpretau legea sau o ignorau, după bunul lor plac. Nici un guvern nu poate tolera la nesfârșit anarhia, totuși trebuia să acționeze cu grijă. Avea nevoie de sanculoți ca să ajute la rechiziționarea hranei și, cum nu existau partide politice, comitetele contau pe societățile populare pentru difuzarea instrucțiunilor guvernului și pentru propagandă. Comitetul siguranței generale a trebuit să încredințeze administrarea Terorii membrilor comitetelor locale de supraveghere.

Primii pași în îmblânzirea mișcării populare au fost făcuți în septembrie 1793. Convenția a hotărât că adunările generale ale secțiunilor nu se pot întruni decât de două ori pe săptămână. În octombrie, Convenția a votat un decret prin care guvernul urma să fie „revoluționar până la încheierea păcii". Aceasta însemna suspendarea pe o perioadă nedefinită a Constituției din 1793, care n-a fost niciodată pusă în aplicare.

a) Legea din 4 decembrie (14 *frimaire*) 1793

Un pas important pentru centralizarea puterii a fost legea din 4 decembrie, acceptată de „câmpie", ca și de „munte". Cele două comitete, deși își datorau autoritatea exclusiv Convenției, căpătau puteri executive depline. Comitetul siguranței generale răspundea de poliție și de siguranța internă: astfel, Tribunalul revoluționar și comitele de supraveghere treceau sub controlul său. Comitetul salvării publice avea atribuții mai ample. Pe lângă supervizarea miniștrilor și generalilor, el trebuia să stabilească politica externă, să epureze și să dirijeze administrația locală. Principalele autorități din comune și departamente, care fuseseră alese, au fost trecute în subordinea unor „agenți naționali",

numiți de guvernul central și răspunzători în fața acestuia. Reprezentanții în misiune, trimiși de Convenție în aprilie, au fost acum ferm trecuți sub autoritatea Comitetului salvării publice. Toate armatele revoluționare, cu excepția celei din Paris, urmau să fie dispersate.

Toate acestea au marcat sfârșitul anarhiei și au redus drastic autoritatea sanculoților. Au conferit Franței primul său guvern puternic de după 1787. Au marcat, de asemenea, o totală răsturnare a principiilor din 1789. Saint-Just avea dreptate când spunea că legea era opusul revoluționarului. Constituțiile din 1791 și 1793 statuaseră descentralizarea, alegeri pentru toate funcțiile, separarea puterii legislative de cea executivă și o justiție independentă politic. Acum toate acestea au fost schimbate și multe dintre caracteristicile Vechiului regim au reapărut. Robespierre le justifica spunând că era necesară o dictatură până când dușmanii externi și interni ai revoluției vor fi înfrânți. „Trebuie", spunea el, „să organizăm despotismul libertății pentru a distruge despotismul regilor." Era opusul ideilor de democrație și drepturi civile pe care le susținuse pe vremea când nu avea nici o funcție.

b) Căderea hébertiștilor

Principalul pericol pentru Robespierre venea din partea lui Hébert și a adepților lui. Ziarul său, *Le Père Duchesne,* care propovăduia maxima violență, era foarte popular în rândul sanculoților. Hébert îi sprijinise pe iacobini împotriva girondinilor și dorea o funcție importantă după lovitura din 2 iunie 1793. Nereușind să ajungă ministru de interne, el s-a întors împotriva iacobinilor. A acuzat Comitetul salvării publice de tiranie și a încercat să câștige putere devenind un susținător al nemulțumirii populare. Hébertiștii aveau puțini simpatizanți în Convenție, dar mulți în Clubul cordelierilor, Comună, armata revoluționară pariziană și în societățile populare. Robespierre îi antipatiza profund pentru că ocupaseră un loc de conducere în campania de descreștinare, care i-a întors pe catolici împotriva revoluției. Îi displăcea și extremismul lor politic: solicitările lor pentru executarea mai multor deținători de stocuri de alimente și pentru redistribuirea proprietății. Pentru a-i izola pe hébertiști de mase, la 26 februarie 1794 (8 *ventôse*) Saint-Just

a propus un decret de confiscare a proprietăților suspecților, care urmau să revină săracilor.

La începutul lui martie, Hébert declara la Clubul cordelierilor că este necesară o insurecție „care va aduce moartea celor care ne oprimă". Unii istorici consideră că Hébert nu încerca să ia puterea, ci voia numai o demonstrație de masă care să exercite presiune asupra guvernului. Indiferent ce voia, el nu acționa sub imperiul unei presiuni populare și a avut un ecou slab în cadrul secțiunilor. Robespierre a decis că a sosit momentul să-l distrugă. Hébert și 18 adepți ai săi au fost arestați. O opoziție din partea Convenției era improbabilă, întrucât nici unul dintre cei arestați nu era deputat, dar puteau fi tulburări pe străzile Parisului. În consecință, guvernul a acționat cu prudență. El nu i-a arestat pe liderii Comunei, iar hébertiștilor li s-a adus acuzația care îi discredita cel mai tare în ochii *sanculoților*: că sunt agenți străini, care vor o dictatură militară, pregătind terenul pentru restaurarea monarhiei. Plebea s-a lăsat păcălită de această propagandă oficială, așa încât, când hébertiștii au fost ghilotinați la 24 martie, Parisul a rămas calm.

Comitetul a profitat de situație pentru a-și așeza dictatura pe o bază mai solidă. Armata revoluționară pariziană a fost dezmembrată, Clubul cordelierilor a fost închis, iar societățile populare au fost obligate să se dizolve. Comuna a fost epurată și împânzită cu susținătorii lui Robespierre. Reprezentanții în misiune, care comiseseră o parte din cele mai mari atrocități în provincie, au fost rechemați la Paris.

c) Moartea lui Danton

O altă grupare opusă lui Robespierre s-a închegat în jurul lui Danton, care voia să restabilească independența autorităților locale, punând capăt centralizării impuse în decembrie. Totodată, el voia să aplaneze disensiunile din cadrul mișcării revoluționare și să oprească Teroarea. El a înțeles că pentru aceasta era necesar să se sfârșească războiul care, în mare măsură, provocase Teroare. Danton se îmbogățise considerabil și nu era clar de unde provenea noua sa bogăție. Aproape 400 000 de livre cheltuite de ministrul de justiție în timpul mandatului său nu puteau fi justificate. Părea că Danton fusese corupt. A fost acuzat că a

fost cumpărat de puteri străine, acuzație compromițătoare care îl vizase și pe Hébert.

Camille Desmoulins, prietenul lui Danton, l-a susținut în încercarea de a pune capăt Terorii. Încă din decembrie 1793, Desmoulins ceruse în ziarul său, *Le Vieux Cordelier*, eliberarea a „200 000 de cetățeni cărora li se spune suspecți". Editorul Nicolas Ruault comenta situația la data desfășurării ei:

> E trist să-i vezi pe patrioți cum se distrug unul pe celălalt, slăbindu-și atât propria putere, cât și cauza lor. Unii, care au propovăduit multă vreme crima și moartea, care au pus „Teroarea la ordinea zilei", cum au fost Danton și Camille Desmoulins, acum sunt atât de siguri de toate acestea încât fac cale întoarsă și propun „comitetele de clemență" în locul comitetelor revoluționare. Dar nebunii care conduc Comitetul salvării publice și Convenția națională nu îi ascultă; mirosul sângelui pe care l-au vărsat le dă curaj, ei îi consideră contrarevoluționari pe Danton și Camille Desmoulins.
> Până acum, cei doi sunt singurii pe care îi văd recăpătându-și rațiunea, singurii la care frenezia revoluționară a luat sfârșit, care au remușcări pentru trecut și aprehensiuni pentru viitor; ei prevăd că toate aceste crime, aceste execuții sângeroase pot întoarce opinia publică chiar împotriva revoluției pe care o inițiase și sprijinise.

Comitetul salvării publice îl considera pe Danton o amenințare, pentru că, spre deosebire de Hébert, el avea mulți adepți în Convenție. Credea că politica lui de pace și de încetare a Terorii va deschide drum revenirii la monarhie. Astfel că el a fost adus în fața Tribunalului revoluționar și la 5 aprilie 1794, a fost executat împreună cu mulți dintre adepții săi, printre care și Desmoulins. Teroarea părea că a căpătat acum o inerție proprie. Membrii comitetelor deveniseră inumani și se purtau într-un mod de care le-ar fi fost rușine cu numai doi ani înainte. Soția lui Desmoulins a încercat să organizeze o demonstrație în sprijinul lui. A fost arestată și dusă la eșafod în aprilie împreună cu soția

lui Hébert. În nici un fel nu puteau fi ele considerate ca reprezentând o amenințare pentru comitet.

Căderea lui Hébert și cea a lui Danton au avut efectul de a înăbuși orice critică la adresa Comitetului salvării publice. Trăiau acum toți într-o atmosferă de ură și suspiciune, în care deputații nu mai aveau curajul să spună nimic, pentru că un cuvânt imprudent putea aduce pedeapsa cu moartea. Thibaudeau, un deputat montagnard, descria admirabil situația în memoriile sale:

> Convenția națională nu mai era decât un parlament nominal, un instrument pasiv al Terorii. Pe ruinele independenței sale se ridicase acea dictatură monstruoasă, care ajunsese la o asemenea faimă sub numele de Comitetul salvării publice. Teroarea i-a izolat și i-a abrutizat pe deputați, ca și pe cetățenii obișnuiți. Intrând în Adunare, fiecare dintre membrii ei își supraveghea cuvintele și gesturile ca nu cumva să se scoată din ele vreo crimă. Și într-adevăr, totul conta: unde te așezai, un gest, o privire sau un zâmbet.
>
> Majoritatea Convenției nu era mai teroristă decât majoritatea națiunii. Nu ea ordonase *les noyades* la Nantes sau *les mitraillades* la Lyon. Dar, pentru că nu erau în stare sau se temeau să critice deschis ceea ce dezaprobau în sinea lor, deputații păstrau o tăcere sumbră. Ședințele, altădată atât de lungi și furtunoase, erau de cele mai multe ori calme și apatice și durau numai o oră sau două. Deputații își mai puteau folosi umbra de libertate ce le rămăsese doar în chestiuni de mică importanță, iar pentru cele hotărâtoare așteptau ca inițiativa să vină din partea Comitetului salvării publice și să-i urmeze tăcuți direcția. Membrii acestuia, raportul său, erau așteptați ca șefi de stat... Raportorul urca la tribună în mijlocul unei tăceri desăvârșite și... propunerile lui erau întotdeauna adoptate... [Comitetul] luase într-adevăr în stăpânire toate atribuțiile legislativului și executivului, gândul și fapta.

d) Marea Teroare

Guvernul voia să aibă puteri depline în materie de represiune, astfel că, în mai 1794, a desființat toate tribunalele revoluționare din provincie. Toți dușmanii republicii trebuia acum să fie aduși la Paris, pentru a fi judecați de Tribunalul revoluționar de aici. Aceasta nu însemna că Teroarea ar fi devenit mai puțin severă. Deși „facțiunile" lui Danton și Hébert fuseseră nimicite, o parte dintre simpatizanții lor erau încă în viață, așa că Teroarea trebuia să continue până când erau eliminați și ei. Pe Robespierre nu-l interesa apărarea celor nevinovați, dacă asta ar fi permis dușmanilor periculoși ai revoluției să scape.

După ce s-au făcut tentative de a-i asasina, Robespierre și Couthon au conceput proiectul legii din *prairial*, votată la 10 iunie 1794. „Cei care au încercat să inducă în eroare opinia publică... să pervertească obiceiurile și să corupă conștiințele" au fost definiți ca „dușmani ai poporului". Termenii erau atât de vagi, încât aproape oricine putea fi inclus. Nici un fel de martori nu urmau să fie audiați, iar ședința urma să fie decisă de „conștiința juraților" și nu de dovezile aduse. Inculpații nu aveau dreptul la apărare asistată și singurele verdicte posibile erau moartea sau achitarea. Această lege elimina orice aparență de judecată dreaptă și era menită să accelereze procesul justiției revoluționare. Ceea ce a izbutit. În cele nouă săptămâni de după 10 iunie, au fost condamnați la moarte de către Tribunalul revoluționar mai mulți oameni decât în cele 14 luni ale întregii sale existențe. Mulți dintre ei erau din clasele superioare: 38% dintre nobili, 26% dintre clerici și aproape jumătate din burghezia bogată, care au fost victime ale Terorii, au fost executați în această perioadă.

Președintele Tribunalului scria Comitetului salvării publice: „Poate că ar trebui să curățăm închisorile dintr-o singură lovitură și să mântuim pământul libertății de acest gunoi". Răspunsul Comitetului, „Aprobat", era semnat de Robespierre, Barère și Billaud, deși ulterior Barère a încercat să dea întreaga vină pe Robespierre, afirmând:

1 Toate mințile erau paralizate de ascendentul pe care Robespierre îl câștigase asupra iacobinilor și se aplecau sub crudul jug al te-

> rorii pe care el o organizase. Legea a fost votată mai curând prin tăcerea legislatorilor decât prin acordul lor.

Nimeni n-a îndrăznit să critice în vreun fel Comitetul. „Revoluția e înghețată”, spunea Saint-Just.

Ruault exprima repulsia generală față de Marea Teroare, când scria:

> În ultimele săptămâni, am asistat la moartea tuturor celor care încă mai supraviețuiau în Franța dintre oamenii săi mari și vestiți, ca și dintre cei mai bogați... tot ce mai rămăsese din familia Lamoignon și aproape tot Parlamentul din Paris; faimosul Lavoisier și aproape toți colegii lui, fermierii generali, foști membri ai Adunării Constituante, ca Le Chapelier, ca și *Madame* Elisabeta, sora lui Ludovic al XVI-lea etc.
>
> Cine va crede vreodată că Lavoisier și ceilalți au fost susținători ai sclaviei sau tiraniei? Nimeni, dar ei erau nobili, bogați și luminați, ei trebuiau să fie trimiși la moarte. Cei din Comitetul salvării publice nu sunt altceva decât... căpetenii ale sanculoților. În această iarnă și primăvară, comitetul a făcut minuni pentru binele statului și apărarea patriei. A scos din nimic 14 armate, salpetru, arme și tunuri cu miile, cu milioanele. Dar acum se face detestat prin oroarea și frecvența execuțiilor, care sunt complet inutile. Orice fel de guvern ar fi la putere, el va avea întotdeauna criticii săi, oamenii care-i vor dezavua. Este ăsta un motiv să-i omori?

e) Robespierre își pierde susținătorii

Nu există nici o îndoială că Robespierre credea în Dumnezeu, pe care-l numea Providență, care se afla „întipărită în orice inimă pură și simțitoare”. El avea o credință autentică în viața de după moarte, în care cei virtuoși vor fi răsplătiți. El ura campania de descreștinare a sanculoților, în parte din motive religioase și în parte pentru că ea îi afec-

ta pe catolici și genera dușmani ai revoluției. El voia să-i unească pe toți francezii într-o nouă religie, cultul Ființei supreme, pe care a convins Convenția să-l accepte printr-un decret din 7 mai 1794. Acesta începea cu: „Poporul Franței recunoaște existența Ființei supreme și a nemuririi sufletului". Această nouă religie n-a mulțumit pe nimeni. Catolicii erau supărați pentru că ea ignora doctrina catolică, ritualul bisericesc și pe papă. Anticlericalii, inclusiv majoritatea membrilor Comitetului siguranței generale, au fost împotriva ei deoarece credeau că era un prim pas prudent spre reintroducerea religiei romano-catolice. Ei presupuneau că Robespierre se instituia pe sine ca mare preot al noii religii.

Robespierre pierdea, de asemenea, și sprijinul mișcării populare. Sanculoții erau dezamăgiți de executarea hébertiștilor, de dizolvarea societăților populare și de sfârșitul democrației directe din secțiuni. Erau supărați și de creșterea maximului de prețuri în martie. Aceasta a dus la inflație și, în iulie, asignatul scăzuse la 36% din valoarea nominală. Când la conducerea Comunei se aflaseră hébertiștii, nu se aplicase maximul la salarii, care crescuseră considerabil peste limita permisă. Guvernul a decis că va trebui să acționeze, întrucât profiturile manufacturierilor dispăreau. Prin urmare, la 23 iulie, Comuna, ai cărei oameni erau acum adepții lui Robespierre, a hotărât să aplice maximul asupra salariilor. Aceasta a dus la o scădere a salariilor cu până la jumătate și a sporit nemulțumirea în rândul majorității sanculoților, care erau muncitori salariați, deși aceia dintre ei care angajau lucrători au salutat-o.

Marea Teroare a scârbit populația, muncitori și burghezi deopotrivă. După victoria în războiul extern, ea nu mai părea necesară. armatele franceze preluaseră ofensiva în primăvara lui 1794 și, după ce i-au învins pe austrieci la Fleurus la 26 iunie, au recucerit Belgia. Toate trupele străine au fost alungate din Franța, francezii trecând Rinul, Alpii și Pirineii.

Cu toate acestea, dictatura celor două comitete a rămas inatacabilă, până când au început să se certe între ele. În aprilie, Comitetul salvării publice și-a înființat propriul său departament de poliție, condus de Robespierre, pentru a-i urmări pe funcționarii incorecți. Comitetul siguranței generale a fost profund afectat de acest amestec în

atribuțiile sale privind siguranța internă, astfel că cele două comitete au devenit rivale mai curând decât aliate. Au avut loc, de asemenea, conflicte și în interiorul Comitetului salvării publice. Unii membri nu agreau legile lui Saint-Just din *ventôse* și au avut grijă ca ele să nu fie niciodată puse în practică. Billaud și Collot fuseseră foarte legați de Hébert, așa încât se simțeau amenințați de Robespierre, mai ales Collot, ale cărui excese la Lyon fuseseră criticate de Robespierre.

f) *Thermidor*

În acest moment de mari disensiuni, Robespierre a dispărut din viața publică pentru mai bine de o lună. Nu a ținut nici un discurs în Convenție din 18 iunie până la 26 iulie și numai două la Clubul iacobinilor, între 11 iunie și 9 iulie. S-a dus la Comitetul salvării publice numai de două-trei ori și a renunțat chiar și la activitatea sa în departamentul de poliție. Se poate să fi fost epuizat, atât fizic, cât și emoțional, pentru că toți membrii Comitetului munciseră multe ore, timp de luni întregi, fără repaus. Când a revenit la suprafață, a fost pentru a se adresa Convenției și nu Comitetului. La 26 iulie (8 *thermidor*), el și-a abandonat obișnuita prudență și a ținut o cuvântare în care își agresa colegii. A fost unul dintre cele mai proaste discursuri ale sale, despre care s-a spus că ar fi fost ca o rătăcire a unui om extenuat, care nu mai știe încotro merge. El a încheiat spunând:

> Să recunoaștem că există o conspirație împotriva libertății; că ea își dobândește forța de la o coaliție criminală ce uneltește în chiar sânul Convenției; că această coaliție are complici în interiorul Comitetului siguranței generale și în departamentele sale; ... că membri ai Comitetului salvării publice au intrat în complot... Care este soluția? Pedepsirea trădătorilor.

Când i s-a cerut să-i numească pe cei pe care îi acuza, Robespierre a refuzat.

Moderați precum Carnot și teroriști ca Fouché și Collot s-au simțit cu toții amenințați, așa că s-au unit pentru a complota împotriva

lui Robespierre. La 9 *thermidor* (27 iulie), când Robespierre a încercat să ia cuvântul, a fost împiedicat să vorbească. Convenția a votat apoi arestarea lui Robespierre, a fratelui său, a lui Couthon și a lui Sain-Just. Deoarece au fost duși la închisorile aflate în subordinea Comunei, ei au fost curând eliberați și s-au întrunit la primărie. Liderii Comunei voiau acum o insurecție în sprijinul lui Robespierre și a tovarășilor lui. Ei au ordonat membrilor Gărzii naționale din secțiuni, aflate încă sub comanda lor, să se mobilizeze. Însă nici Clubul iacobinilor și nici Comuna nu i-au mai putut mobiliza pe acești militanți, așa cum făcuseră la 5 septembrie 1793, din pricina dictaturii instaurate de cele două comitete. Comitetul siguranței generale dirija acum comitetele revoluționare ale secțiunilor, iar societățile populare fuseseră dizolvate.

În seara de 27 iulie, s-a creat o mare confuzie, pentru că și Convenția făcea apel la Garda națională, ca să o sprijine împotriva Comunei. La început, cea mai mare parte a secțiunilor n-au acționat în nici un fel: numai 16 din ele au trimis trupe în ajutorul Comunei. Dar acestea includeau și câteva dintre vestitele unități de artilerie și, timp de câteva ore, Convenția s-a aflat la discreția comandantului Gărzii naționale. Numai lipsa de curaj a acestuia și a lui Robespierre au salvat Convenția. Robespierre nu avea nici cea mai mică încredere într-o răscoală populară nepregătită dinainte (cele mai izbutite mișcări avuseseră nevoie de cel puțin o săptămână de pregătiri) și voia să se mențină în cadrul legii. În timp ce el aștepta pasiv, Convenția i-a scos în afara legii pe deputații a căror arestare o ordonase anterior și pe liderii Comunei. Ceea ce însemna că puteau fi executați fără proces. Decretul de scoatere în afara legii a convins multe secțiuni să sprijine Convenția, dar când au ajuns la *Hôtel de Ville*, au constatat că acesta nu era apărat de nimeni. Robespierre a fost arestat și, la 28 iulie, el și alți 21 au fost executați. În următoarele câteva zile, peste 100 de membri ai Comunei l-au urmat pe Robespierre la eșafod.

4 Importanța lui Robespierre

Aprecierile istoricilor asupra lui Robespierre diferă foarte mult între ele. Unii găsesc foarte greu de explicat reputația de care s-a bucurat

acesta. Ei susțin că Robespierre n-a fost un gânditor original, ci exprima doar ideile banale care circulau printre montagnarzi. Nu era nici un mare orator. Discursurile sale erau întotdeauna lungi, iterative și plictisitoare, rostite cu voce slabă și monotonă. Nu era o figură impunătoare ca Danton, care putea domina Convenția prin forța personalității sale și a fost descris de Richard Cobb ca un „omuleț afectat, vag ridicol, susceptibil... nu un geniu remarcabil, ci un etern câștigător al premiului doi".

Presupusa lui putere în cadrul Clubului iacobinilor și al Comitetului salvării publice era – se afirmă – iluzorie. El n-a condus și nici n-a supervizat vreodată nici pe montagnarzi și nici Comitetul. Comitetul nu avea un președinte, iar deciziile erau luate în comun – Robespierre era doar unul dintre cei 12 membri egali. Nu era nici măcar principalul purtător de cuvânt al Comitetului în Convenție: Barère ocupa această funcție. A fost, totuși, unul dintre cei doi membri ai Comitetului care n-au părăsit niciodată Parisul (mulți au plecat pentru perioade îndelungate ca reprezentanți în misiune sau, precum Carnot, pe front) și ar fi putut deci să joace un rol mai important decât majoritatea celorlalți în deciziile Comitetului. Dar nu există nici o probă documentară a acestui fapt, întrucât Comitetul nu păstra procese-verbale ale ședințelor sale.

Robespierre a avut, cu siguranță, o reputație de apărător al suveranității populare și al libertăților poporului și a fost cu adevărat popular. La alegerile pentru Convenție, el a ieșit primul pe listă la Paris, câștigând mai multe voturi decât Danton sau Marat. Pentru unii, Robespierre era democratul sincer, care s-a opus distincției între cetățenii „activi" și cei „pasivi". El considera că deputații și funcționarii publici trebuie să fie răspunzători pentru acțiunile lor și supuși scrutinului public. De aceea a vrut să înființeze un departament special de poliție, care să garanteze că funcționarii publici nu vor abuza de atribuțiile lor. Totuși, cât timp a fost în funcție, el n-a făcut nimic pentru a promova politici sociale și democratice.

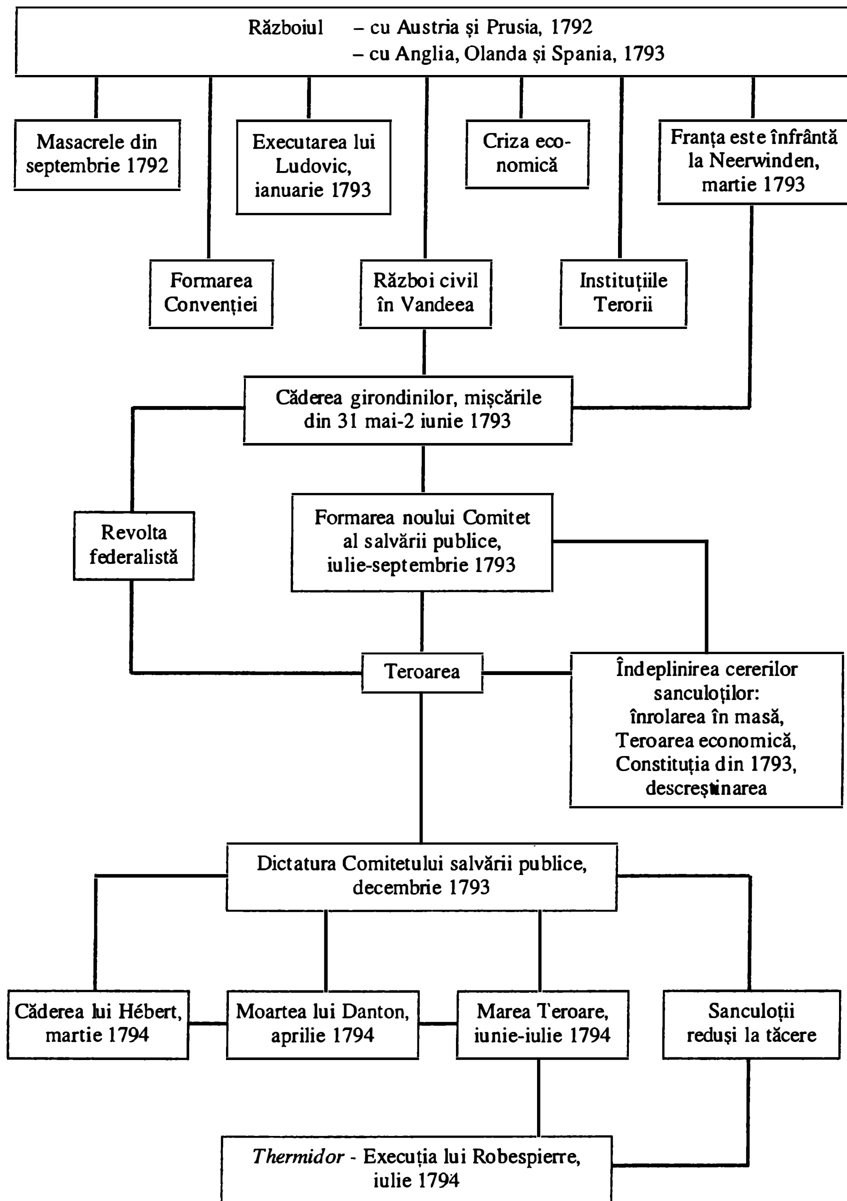
Robespierre este văzut uneori ca un fanatic setos de sânge, decis să-și trimită toți oponenții la ghilotină. Este adusă ca dovadă legea din *prairial*, pe care el și Couthon au propus-o și care a dus la Marea Teroare. Totuși, Robespierre i-a apărat pe cei 73 de girondini care

protestaseră împotriva epurării Convenției la 2 iunie 1793, când mulți iacobini doreau executarea lor. El a condamnat public excesele lui Collot și Fouché la Lyon, deși ceruse mai multă severitate după represaliile moderate ale lui Couthon.

Contradicțiile par să abunde în atitudinile și acțiunile lui Robespierre. Mulți l-au văzut ca pe un politician prudent și calculat, care pregătea cu grijă terenul și nu acționa niciodată până când nu era sigur de succes. Totuși, un studiu recent a dovedit că era cronic ezitant și înclinat să dispară din atenția publică sau să se îmbolnăvească atunci când apărea o criză majoră, așa cum a făcut în săptămânile dinainte de *thermidor*. Neobișnuita sa cutezanță din *thermidor* a fost atât de străină de firea lui, încât istoricii au explicat-o ca fiind datorată oboselii mintale și deprimării. Totuși, se poate ca el să-și fi asumat un risc calculat și să fi pierdut. Până în ultima clipă, pariul său ar fi putut funcționa.

Există argumente solide pentru ca Robespierre să fie considerat un moderat. Avea un criteriu pe care-l aplica pentru tot ce făcea: vor apăra acțiunile sale revoluția? Dacă extremiștii creau dușmani ai revoluției, ei trebuiau să fie opriți. El l-a condamnat pe Hébert și atrocitățile reprezentanților în misiune, pentru că produceau atât de mulți oponenți republicii. A fost de acord să nu se mai insiste cu aplicarea maximului în primăvara lui 1794, pentru că a înțeles că regimul nu se poate război cu întreg mediul rural. A condamnat descreștinarea din cauza efectelor sale politice – i-a întors pe țărani împotriva guvernului. Era chiar dispus să fie surprinzător de indulgent cu slăbiciunile celorlalți. Viciile personale puteau fi trecute cu vederea, când nu constituiau o amenințare pentru regim. Dintre toți membrii Comitetului salvării publice, el a șovăit cel mai mult în privința sacrificării lui Danton.

A fost Robespierre marele revoluționar care a dirijat evenimentele și le-a provocat? Unii istorici cred că da. Din inițiativa sa au fost înființate Tribunalul revoluționar și Comitetul salvării publice și a fost votată legea din *prairial*. Deși nu a participat direct la mișcarea populară din 2 iunie 1793, el a fost cel care a inspirat-o și ghidat-o din umbră. Amenințările la adresa revoluției din primăvara lui 1793 – invazia străină, războiul civil și criza economică – au fost înlăturate sau aduse sub control până la sfârșitul anului. Dar aceasta a fost opera Comitetului în ansamblul său și se pare că alți membri au jucat un rol

Rezumat – Guvernul revoluționar și Teroarea

mai important decât Robespierre în înfăptuirea sa. Carnot, de exemplu, are în mare măsură meritul organizării cursului victorios al războiului. Se prea poate că Robespierre este adesea utilizat ca o prescurtare pentru Comitetul salvării publice și că atunci când vorbim despre realizările lui Robespierre ar trebui să vorbim despre realizările marelui Comitet.

Reputația lui Robespierre rămâne un mister. „Încă nu știm", scrie Colin Lucas, „cum a reușit acest om, care n-a avut niciodată cu adevărat putere, să-și formeze o asemenea reputație, încât numele său era cunoscut în întreaga Franță."

Să luăm notițe despre *„Guvernul revoluționar și Teroarea"*

Notițele pentru perioada septembrie 1792 – iulie 1794 trebuie să vă ajute să înțelegeți cum și de ce a apărut Teroarea; ce efecte a avut extinderea războiului în 1793; cum a apărat Comitetul salvării publice revoluția și cum s-au ridicat și au decăzut sanculoții ca mișcare politică. Următoarele titluri și subtitluri vă vor fi de folos:

1. Lupta pentru putere: girondinii și iacobinii
1.1. Convenția
1.2. Masacrele din septembrie, 1792
1.3. Procesul lui Ludovic al XVI-lea
1.4. Războiul se extinde, 1793
1.5. Efectele războiului – război civil; criză economică, înfrângerile militare; mecanismul Terorii este pus la punct
1.6. Căderea girondinilor
1.7. Noul Comitet al salvării publice
1.8. Revolta federalistă
2. Dominația sanculoților
2.1. Ideile și organizarea lor
2.2. Concesii făcute sanculoților: Constituția din 1793 și înrolarea în masă
2.3. Mișcările din 4-5 septembrie 1793 – formarea armatei revoluționare

2.4. Teroarea economică
2.5. Teroarea politică
2.6. Descreștinarea
3. Dictatura Comitetului salvării publice
3.1. Legea din 14 *frimaire* 1793
3.2. Căderea hébertiștilor
3.3. Moartea lui Danton
3.4. Marea Teroare
3.5. Robespierre își pierde susținătorii
3.6. *Thermidor*
4. Importanța lui Robespierre

Să răspundem la întrebări-eseu despre „Guvernul revoluționar și Teroarea"

Perioada pe care o acoperă acest capitol pare să fie preferată de examinatorii de la examenul de bacalaureat. De obicei, întrebările se încadrează în trei grupe: 1) Teroarea; 2) Comitetul salvării publice; 3) Robespierre; 4) războiul. Exemple tipice:

1. „Justificați domnia Terorii"

Subiectul nu e chiar atât de simplu precum pare, pentru că Teroarea n-a fost un eveniment unic, ci o serie de evenimente, fiecare din ele trebuind explicate. Trebuie să explicați nu numai de ce a început Teroarea, ci și cum și de ce și-a schimbat caracterul. Întocmiți o listă a tuturor fazelor diferite ale Terorii, începând cu 10 august 1792. Enumerați apoi motivațiile Terorii în fiecare etapă. Există rațiuni comune tuturor etapelor Terorii? Există o rațiune care justifică, mai presus decât celelalte, Teroarea și care necesită mai multe comentarii decât restul?

2. „Succesul Comitetului salvării publice în rezolvarea problemelor Franței este cel care i-a asigurat căderea?"

Întocmiți o listă a problemelor cu care s-a confruntat Comitetul. În dreptul fiecăreia, notați dacă acesta a rezolvat-o și cum. Apoi faceți o listă cu motivele căderii Comitetului. Ce legătură au ele cu succesele acestuia?

3. Robespierre este singura persoană, cu excepția lui Ludovic al XVI-lea, în legătură cu care, după toate probabilitățile, vi se vor pune întrebări concrete dacă veți avea de tratat Revoluția franceză. Iată un exemplu tipic:

„Evaluați realizările și deficiențele lui Robespierre ca lider revoluționar".

Răspunzând unor subiecte de acest tip, nu vă limitați la a enumera „realizările" și „deficiențele" lui. Încercați să le așezați în ordinea importanței și să decideți dacă succesele au fost mai importante decât eșecurile și de ce.

4. Subiectele legate de război se referă de obicei la motivele pentru care a izbucnit sau la consecințele pe care le-a avut. Exemple:

a) „De ce aproape întreaga Europă se afla în război cu Franța la sfârșitul lui 1793?"

Răspunzând la această întrebare, va trebui să vă referiți la motivele pentru care a izbucnit războiul în 1792. Pentru aceasta va trebui să vă întoarceți la notițele de la capitolul precedent. Ca de obicei, așezați motivele în ordinea importanței. Apoi, veți face același lucru pentru extinderea războiului în 1793.

b) „Care au fost efectele războaielor externe asupra evenimentelor interne din Franța, în perioada 1792-1799?"

Aceasta este o întrebare care se pune foarte des. Pentru a răspunde, aveți nevoie de date din capitolele 4 și 6, ca și din cel de față. Vedeți, de asemenea, comentariile asupra acestei întrebări de la pagina 162.

Întrebări bazate pe izvoare despre „*Guvernul revoluționar și Teroarea*"

1 Teroarea

Citiți comentariile lui Ruault de la pagina 123 și ale lui Thibaudeau de la pagina 124. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) De ce crede Ruault că Danton și Desmoulins „sunt singurii... recăpătându-și rațiunea"?
b) De ce consideră Thibaudeau Convenția ca fiind doar „un parlament nominal"?
c) Ce credea el că „dezaprobau în sinea lor" deputații și pe cine se temeau să critice?
d) Cum indică Ruault și Thibaudeau către cine se îndreaptă simpatiile lor?

2 Robespierre

Citiți observațiile lui Robespierre de la paginile 107-108. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Ce înțelege Robespierre prin „virtute"?
b) De ce crede el că „în Franța, pericolul vine dinspre clasele burgheze de mijloc"?
c) Ce exemple puteți da, privind ideile sale sociale?

3 Marea Teroare

Citiți cu atenție comentariile lui Ruault de la pagina 126 și răspundeți apoi la întrebări:

a) Care sunt categoriile pe care Ruault le consideră a fi principalele victime ale Marii Terori?
b) De crede el că acestea au fost executate?
c) Este adevărat că membrii Comitetului salvării publice erau „căpeteniile sanculoților"?
d) Care sunt „minunile" pe care Comitetul le-a făcut „pentru binele statului"?

CAPITOLUL 6

Reacția thermidoriană și Directoratul

1 Reacția thermidoriană

Când Robespierre a fost executat, s-a produs o mare explozie de satisfacție și ușurare. Charles de Lacretelle relata despre reacțiile din Paris: „Oamenii se îmbrățișau pe stradă și în locurile de distracții și erau atât de surprinși că se află încă în viață, încât bucuria lor s-a transformat în frenezie".

Thermidorienii, cum li se spunea celor care contribuiseră la răsturnarea lui Robespierre, erau un grup amestecat – membri ai celor două mari comitete, foști adepți ai Terorii și deputați ai „câmpiei". „Câmpia" a ieșit acum din obscuritate și a preluat puterea. Erau cei care câștigaseră de pe urma revoluției cumpărând *biens nationaux* sau obținând contracte guvernamentale. Ca regicizi, erau ferm atașați republicii și nu doreau revenirea la monarhie, nici chiar la una constituțională. De asemenea, ei nu-i agreau pe iacobini, care dăduseră prea multă putere sanculoților și interveniseră pe piața liberă. Pentru ei, democrația populară, anarhia și teroarea erau sinonime. Lor li s-au alăturat mulți montagnarzi, ceea ce a făcut ca iacobinii să rămână în Convenție o mică minoritate tăcută.

a) Teroarea ia sfârșit

Curând, Teroarea a luat sfârșit. Între ultimele zile din iulie 1794 și 31 mai 1795, când a fost desființat Tribunalul revoluționar, au fost executați numai 63 de oameni, dintre care unii fuseseră adepți de frunte ai Terorii. Suspecții au fost eliberați din închisoare, legea din *prairial* a fost abrogată, iar Clubul iacobinilor a fost închis. Deputații erau

hotărâți să ia în stăpânire instituții care făcuseră posibilă Teroarea. Aceasta însemna renunțarea la centralizarea instaurată de Comitetul salvării publice. Ei au decretat că 25% din membrii celor două comitete trebuie schimbați în fiecare lună. În august, au fost înființate 16 comitete ale Convenției care să preia cea mai mare parte a sarcinilor comitetelor siguranței generale și salvării publice. Cel din urmă a fost limitat la a se ocupa de război și de diplomație. La Paris, Comuna a fost desființată. În administrația locală, puterea a revenit moderaților și deținătorilor de proprietăți, care conduseseră până în iunie 1793.

Thermidorienii au decis, de asemenea, să trateze cu fermitate și problema religioasă, renegând biserica constituțională. În septembrie 1794, Convenția a hotărât că nu va mai plăti salariile clericilor, separând astfel pentru prima dată în mod oficial biserica și statul. Practicarea liberală a tuturor religiilor a fost garantată în februarie 1795, deși toate formele exterioare de răzvrătire, cum ar fi haina bisericească sau trasul clopotelor, erau interzise.

b) Insurecțiile din *germinal și prairial*

Thermidorienii voiau să renunțe la controlul prețurilor, pe de o parte, pentru că ei credeau în piața liberă și, pe de altă parte, pentru că aceste prețuri nu erau aplicabile. Au fost desființate în decembrie 1794. Atelierele de stat care fabricau arme au fost închise sau au revenit în proprietate privată. Rezultatul a fost o scădere a valorii asignatului și o mare inflație. Guvernul trebuia să-și cumpere materiale de război la prețul pieței și era nevoit deci să tipărească un număr tot mai mare de asignate pentru a le plăti. În august 1794, înainte ca maximul să fie desființat, asignatul avea 34% din valoarea sa din 1790. El a scăzut la 8% în aprilie 1795 și la 4% în mai. Situația a fost agravată de o recoltă slabă în 1794 și de o creștere uriașă a prețului pâinii.

Iarna lui 1794-1795 a fost de o duritate fără precedent. Fluviile au înghețat și fabricile s-au închis. Asocierea colapsului economic cu frigul a dus la creșterea enormă a mizeriei, sinuciderilor și deceselor cauzate de malnutriție, pe măsură ce lipsa de alimente se transforma în foamete. Ruault descria situația:

> Făina destinată Parisului este oprită pe drum și furată de cetățeni, fără îndoială încă mai flămânzi decât noi, dacă există așa ceva în întreaga republică. Totuși, nu peste tot lipsește grâul! Există încă o mulțime, depozitat în departamentele din nord etc. Țăranii refuză cu desăvârșire să-l vândă pe bani de hârtie; trebuie să le duci pânzeturi sau argintărie, bijuterii sau cruci de aur ca să capeți câteva banițe.
>
> Discordia s-a instalat mai bine ca oricând în interiorul Convenției. Ne-am întors la situația în care ne găseam la sfârșitul lui aprilie '93 și la una de o sută de ori mai rea în privința chestiunilor financiare. Prea multe asignate, prea multă indulgență din partea guvernului, prea multă bunăvoință arătată dușmanilor democrației, prea multă asprime și cruzime față de foștii patrioți.

Printre cei care flămânzeau se aflau acum și cei cu venituri fixe: funcționarii de stat și rentierii. Ei și-au întors furia împotriva Convenției.

În *germinal* (1 aprilie) a avut loc mai degrabă o demonstrație decât o răscoală. Circa 10 000 de oameni au dat buzna în Convenție și au cerut pâine, Constituția din 1793 și eliberarea patrioților închiși. Ei așteptau sprijinul montagnarzilor din Convenție, dar n-au primit nici unul. Când au apărut soldații Gărzii naționale loiale, insurgenții s-au retras fără să opună nici un fel de rezistență. Represiunea care a urmat nu a fost dură. Barère, Collot și Billaud, cu toții foști membri ai marelui Comitet al salvării publice, au fost condamnați la deportare, iar cei cunoscuți ca activiști în timpul Terorii au fost dezarmați.

În *prairial* a fost vorba de o treabă mult mai serioasă. A fost o răscoală armată, ca acelea din august 1792 și 2 iunie 1793. La 1 *prairial* (20 mai 1795) revoltele provocate de foamete au dus la pătrunderea femeilor în Convenție, urmate de o parte din Garda națională. Timp de trei ore a fost un haos total, până când deputații montagnarzi au convins Convenția să voteze decretele prin care erau eliberați patrioții și se înființa o Comisie alimentară. Seara, au sosit soldații Gărzii naționale loiale și au eliberat Adunarea. A doua zi, circa 20 000 de soldați ai Gărzii naționale au înconjurat Convenția. Li se opuneau cam 40 000 de membri loiali. Tunarii Convenției s-au dus către rebeli și au

îndreptat tunul acestora împotriva Adunării, dar nimeni n-a fost dispus să tragă. Rebelii și-au prezentat în mod pașnic cererea și apoi s-au retras, după ce președintele Convenției a făcut unele vagi promisiuni. La 3 *prairial* (22 mai), Convenția a trecut la ofensivă. Suburbiile rebele au fost înconjurate de 20 000 de soldați din armata regulată, care le-au forțat să predea armele și tunul. De data asta, represiunea a fost violentă: 40 de montagnarzi au fost arestați și șase au fost executați. O comisie militară a mai condamnat la moarte încă 36, între care și tunarii ce trecuseră de partea rebelilor. Circa 6 000 de militanți au fost dezarmați și arestați. *Prairial* a marcat sfârșitul sanculoților ca forță politică și militară. De acum, nu vor mai putea amenința și intimida o adunare aleasă prin vot. În anul IV condițiile au fost aproape la fel de proaste ca în anul III, cu toate acestea n-a avut loc nici o răscoală. Demoralizați, fără arme și fără lideri, sanculoții erau o forță uzată.

* De ce au eșuat ei? În parte, pentru că erau divizați – soldații Gărzii naționale din câteva secțiuni erau loiali Convenției – și, în parte, pentru că nu aveau experiență politică. Când dețineseră superioritatea și înconjuraseră Convenția, au lăsat să le scape ocazia. Unii istorici consideră eșecul lor ca rezultând, mai cu seamă, din pierderea sprijinului burgheziei radicale, de care se bucuraseră între 1789 și 1793. Alții consideră armata factorul cheie – armata regulată a fost folosită împotriva cetățenilor Parisului pentru prima dată după revolta contra lui Réveillon, din primăvara lui 1789. Intervenția ei a fost decisivă și a demonstrat cât de dependent era noul regim de armată. Nu a fost pentru ultima dată când armata a intervenit în politica internă a Franței.

c) Teroarea albă

Teroarea albă a fost o reacție violentă împotriva foștilor adepți ai Terorii și ai tuturor celor care profitaseră de pe urma revoluției, din partea celor care fuseseră anterior persecutați. Albul era culoarea Bourbonilor, deci Teroarea albă înseamnă că a fost vorba de o mișcare regalistă. Ceea ce era parțial adevărat, întrucât emigranții reveniți în țară și preoții refractari urmăreau să profite de repulsia antiiacobină inspirată de persecuțiile anului II. La Nîmes, „companiile soarelui" au fost con-

stituite de regaliști pentru a-i ataca pe foștii adepți ai Terorii. Totuși, cei mai mulți dintre cei care au participat la Teroarea albă nu erau regaliști și nu aveau intenția să reinstaureze Vechiul regim, pe seniori și pe Bourboni. Principala lor preocupare era răzbunarea împotriva tuturor celor care fuseseră membri ai societăților populare și ai comitetelor de supraveghere. Ei erau cei care furnizaseră victime tribunalelor revoluționare. S-au îndreptat, de asemenea, împotriva celor care se îmbogățiseră de pe urma revoluției, cum erau cumpărătorii de *biens nationaux*, preoții constituționali și funcționarii guvernamentali.

Teroarea albă nu a cuprins întreaga Franță. A fost limitată la douăzeci de departamente la nord și vest de Loara și la sud de Lyon. La Paris, ea s-a limitat la activitățile „tineretului de aur” (*jeunesse dorée*), ai cărui membri erau numiți uneori „*muscadins*” (filfizoni). Aceștia erau tineri din clasa de mijloc – slujbași ai bancherilor și avocaților, actori, muzicanți, dezertori din armată și fiii celor suspecți sau executați. Se îmbrăcau extravagant, cu gulere pătrate, purtau cercei și părul lung răsucit la ceafă, ca al celor care urmau să fie ghilotinați. Se constituiau în bande pentru a-i bate și intimida pe iacobini și sanculoți, dar nu au făcut multă vărsare de sânge.

Mult mai violentă a fost Teroarea albă în nord-vest și în sud-est. În Vandeea, luptele de gherilă au reînceput în 1794, după represiunea brutală. În Bretania, a început în primăvară răscoala chouanilor, care se opuneau recrutării, sub conducerea lui Jean Cottereau, cunoscut sub numele de Chouan. Grupurile de 50 până la 100 de oameni erau o serioasă amenințare la adresa legii și ordinii în regiune, atacând convoaiele cu cereale și omorând funcționari ai administrației locale din afara orașelor. Din vara lui 1794 până în primăvara lui 1796, ei au dispus de cea mai mare parte a Bretaniei și, sub conducerea unor lideri regaliști, au cerut ajutor englezilor. În iunie 1795, 3 000 de soldați, proveniți din emigranți, au debarcat în Golful Quiberon, unde li s-au alăturat mii de chouani. Prevenit, generalul Hoche i-a izolat cu ajutorul a 10 000 de soldați și i-a silit să se predea. Au fost luați 6 000 de prizonieri, incluzând peste 1 000 de emigranți: 640 au fost împușcați, împreună cu 108 chouani, în cel mai mare dezastru suferit vreodată de trupele emigranților. Guvernul a decis că așa-numita *chouannerie* tre-

buie eradicată și l-a trimis pe Hoche cu o armată uriașă de 140 000 de oameni, să-i nimicească pe rebelii chouani și pe cei din Vandeea. Detașamentele volante au fost trimise în regiunile de la nord și sud de Loara, iar în vara lui 1769 ele izbândiseră.

În sud, bandele ucigașe ale Terorii albe nu au constituit o amenințare la fel de mare pentru republică, așa încât armata a fost foarte puțin folosită pentru distrugerea lor. Aceasta le-a permis să devină stabile și să se răspândească rapid, după dezarmarea foștilor adepți ai Terorii și militanți. Acolo unde Teroarea atinsese culmi ale sălbăticiei, în Lyon și în valea Ronului, au avut loc masacre în închisori, amintind de cele din septembrie 1792. Bande de tineri, asemenea celor numiți la Paris *jeunesse dorée*, au omorât în 1795, în sud-estul Franței, până la 2 000 de oameni. Omorurile au continuat pe parcursul lui 1795 și în mare parte din 1797.

d) Constituția anului III

Thermidorienii voiau o nouă Constituție, care să garanteze principalele puncte ale revoluției de la 1789 – abolirea privilegiilor, libertatea individului și conducerea treburilor locale și naționale de o adunare aleasă și de funcționari aleși. Ei mai voiau și să se asigure că o dictatură ca aceea a Comitetului salvării publice va fi imposibilă în viitor și că nu se va produce nici o reîntoarcere la monarhie sau la suveranitatea populară după modelul *sanculoților*. Deși Constituția permitea tuturor bărbaților de peste 21 de ani, care plăteau impozite directe, să voteze în adunările primare, adevărata putere era exercitată de electori, cei aleși de adunările primare. Electorii îi alegeau pe deputați și aveau de plătit impozite echivalente cu 150-200 de zile de muncă. Această sumă era atât de mare, încât numărul electorilor scăzuse de la 50 000, în 1790-1792, la 30 000. Electorii erau deci cei foarte bogați, care suferiseră de pe urma revoluției în 1793-1794.

Pentru a preveni apariția unei dictaturi, thermidorienii au separat ferm legislativul de executiv. De asemenea, au împărțit legislativul în două camere, mișcare ce fusese deliberat respinsă în Constituția din 1791. Urma să existe un Consiliu al celor cinci sute, ai cărui membri aveau toți peste treizeci de ani. Acest consiliu urma să inițieze legis-

lația și să o supună unui Consiliu al bătrânilor, cu 250 de membri în vârstă de peste 40 de ani. Cel de-al doilea consiliu putea să aprobe sau să formuleze obiecții la proiectele de lege, dar nu le putea introduce sau schimba. Nu se cerea o calificare anume pentru consilierii din cele două camere. Alegerile urmau să aibă loc anual, când o treime din membri se retrăgeau.

Executivul urma să fie un Directorat din cinci persoane, alese de Consiliul bătrânilor dintr-o listă întocmită de Cei cinci sute. Directoratul rămânea în funcție cinci ani, dar câte unul din membri, desemnat prin tragere la sorți, trebuia să se retragă în fiecare an. Directorii nu puteai fi membri ai nici unuia din consilii și puterile lor erau limitate. Nu puteau iniția sau stopa prin veto legi, nu puteau declara război și nu aveau nici o autoritate asupra vistieriei. Influența lor era totuși considerabilă, lor revenindu-le răspunderea diplomației, a armatei și a aplicării legilor. Miniștrii (care, de asemenea, nu puteau face parte din consilii) erau numiți de directori și răspundeau în fața acestora, ca și împuterniciții guvernamentali, care au luat locul reprezentanților în misiune și agenților naționali și urmăreau ca politica guvernului să fie pusă în aplicare în provincie.

În ciuda unui complex sistem de bariere și contraponderi menite să prevină o dictatură, noua Constituție avea multe slăbiciuni. Alegerile anuale favorizau instabilitatea, majoritatea putând fi rapid modificată în ambele consilii. De asemenea, nu exista nici un mijloc de rezolvare a conflictelor dintre legislativ și executiv. Consiliile puteau paraliza Directoratul, refuzând să voteze legile pe care le cerea guvernul. Întrucât directorii nu puteau nici să dizolve consiliile, nici să se opună legilor votate de ele, n-aveau cum să învingă opoziția consiliilor decât prin acțiuni neconstituționale. Nici legislativul nu avea o poziție mai solidă, dacă intra în conflict cu executivul. Nu putea schimba componența Directoratului decât înlocuind unicul director care se retrăgea anual cu un candidat propriu. Nici o modificare nu se putea face în Constituție mai devreme de nouă ani.

Întrucât Convenția știa că nu se bucură de popularitate și se temea că alegerile libere ar putea genera o majoritate regalistă, a decretat că două treimi dintre deputații consiliilor trebuie alese dintre actualii deputați ai Convenției.

e) Insurecția din *vendémiaire* (5 octombrie 1795)

Monarhiștii constituționali, care doreau revenirea la o monarhie limitată, ca în Constituția din 1791, câștigaseră sprijin larg, pentru că păreau să ofere întoarcerea la stabilitate. Ei speraseră să-l urce pe tron pe fiul lui Ludovic al XVI-lea, închis în Temple, dar acesta a murit în luna iunie. Aflat în nordul Italiei, contele de Provence, fratele lui Ludovic al XVI-lea, s-a proclamat imediat rege, sub numele de Ludovic al XVIII-lea și, la 24 iunie, a emis declarația de la Verona. Acesta era un document reacționar, care a făcut și mai grea sarcina restaurării monarhiei. Ludovic promitea să repună complet în vigoare „vechea constituție" a Franței, ceea ce însemna revenirea la cele trei ordine și la parlamente. Mai promitea și să restituie „proprietățile furate", cele ale bisericii și emigranților. Aceasta a atras adversitatea tuturor celor care cumpăraseră *biens nationaux* și a celor care beneficiaseră de abolirea dijmei și a drepturilor senioriale. A fost un mare câștig pentru republică.

Revolta fățișă a izbucnit în capitală la 5 octombrie (13 *vendémiaire*), când 25 000 de parizieni înarmați s-au adunat să atace Convenția. Ei depășeau numeric cu mult pe cei 7 800 de soldați ai trupelor guvernamentale dar acestea, aflate sub comanda generalului Bonaparte, aveau tunuri, iar rebelii nu. A fost una dintre cele mai sângeroase mișcări revoluționare, cu peste 300 de morți și răniți în luptă. Totodată, ea a marcat încă un punct crucial: până în 1830, populația Parisului nu va mai încerca să intimideze o adunare aleasă prin vot.

Neînțelegerile dintre regaliști și lipsa de popularitate a declarației de la Verona au făcut ca insurecția din *vendémiaire* să apară ca foarte misterioasă. De obicei, a fost prezentată ca o insurecție regalistă provocată de decretul celor două treimi care, s-a spus, îi împiedica pe regaliști să obțină o majoritate în alegerile pentru consilii. Totuși, cea mai mare parte dintre rebeli era formată din meșteșugari și ucenici: o treime din cei arestați era constituită de lucrători. Insurecția nu a fost îndreptată numai împotriva decretului celor două treimi, ci a avut și cauze economice, pentru că mulți oameni, inclusiv rentierii – mici proprietari – și funcționarii din administrație fuseseră greu loviți de inflație. Un reprezentant guvernamental relata la 16 iulie:

> Salariul muncitorului este mult prea mic pentru a-i acoperi necesitățile zilnice; ca să supraviețuiască, nefericitul rentier trebuie să-și vândă ultima surcică de mobilă... în lipsa altor mijloace de subzistență, proprietarul își mănâncă, o dată cu venitul, și din capital; funcționarul public, care este în întregime dependent de salariul său, suferă și el chinurile privațiunii.

Acești oameni, care se aflau acum printre rebeli, îi susținuseră pe thermidorieni și apăraseră Convenția în timpul insurecțiilor din *germinal* și *prairial*.

Represiunea care a urmat a fost ușoară. Numai doi oameni au fost executați, deși s-au luat măsuri pentru a preveni alte mișcări. Adunările secțiunilor au fost desființate, iar Garda națională a fost trecută sub comanda noului general al armatei din interior, Napoleon Bonaparte. Pentru a doua oară în decurs de șase luni, armata servise republica thermidoriană.

2 Directoratul

Noua treime aleasă în Consiliu după *vendémiaire* și dizolvarea Convenției a fost predominant regalistă, dar n-a putut influența desemnarea directorilor. Întrucât declarația de la Verona amenințase să-i pedepsească pe toți regicizii, „convenționalii" au ales directori care erau cu toții regicizi (Carnot era cel mai cunoscut), ca o garanție împotriva unei restaurații regaliste. Directorii voiau să asigure un guvern stabil și liberal, care să conserve cuceririle revoluției. Dar problemele cu care se confruntau erau descurajante. Războiul părea să nu aibă sfârșit și avea nevoie de bani. Vistieria era goală, impozitele erau neplătite, iar valoarea asignatului scăzuse vertiginos. Erau mulți cei care credeau că Directoratul din Franța nu va dura mai mult de câteva luni. El însă a supraviețuit și încă mai multă vreme decât oricare dintre celelalte regimuri revoluționare. Aceasta, pe de o parte, pentru că era hotărât să restabilească domnia legii și pentru că dușmanii săi erau discreditați. Erau puțini cei care doreau o reîntoarcere, fie la Teroarea iacobină a

anului II, fie la monarhia absolută a Vechiului regim. Mulți erau dispuși să accepte o monarhie constituțională cu puteri limitate, dar regaliștii erau divizați între ei. Extremiștii, care sprijiniseră declarația de la Verona, îi detestau pe monarhiștii constituționali mai rău decât republicanii. Apatia publică a ajutat și ea ca Directorul să supraviețuiască – după șase ani de revoluție și trei ani de război, fervoarea revoluționară dispăruse cu totul. Armata a susținut Directoratul, pentru că o restaurație regalistă ar fi însemnat sfârșitul războiului. Ofițerii din armată nu voiau să fie lipsiți de nici una dintre ocaziile de promovare sau de jaf pe care le oferea războiul. Înainte de toate, armata a fost cea care a permis Directoratului să învingă toate contestările aduse autorității sale, dar aceasta a fost o armă cu două tăișuri. Armata care a menținut Directoratul la putere putea constitui cea mai serioasă amenințare pentru supraviețuirea acestuia în cazul în care ar fi fost nemulțumită.

a) Conspirația lui Babeuf, 1796

Gracchus Babeuf a fost unul dintre cei care nu au agreat Constituția anului III, pentru că dădea putere celor bogați. El credea că țelul societății trebuie să fie „fericirea comună" și că revoluția trebuie să asigure pentru toată lumea posibilitatea de a se bucura în mod egal de binefacerile vieții. El considera că, întrucât proprietatea privată generează inegalitate, singura cale de a instaura adevărata egalitate era „instituirea administrării în comun a proprietății și desființarea posesiunii private". Aceste idei erau mult mai radicale decât cele promovate în anul II și i-au determinat pe mulți istorici să-l considere pe Babeuf primul comunist. El a fost original și în modul în care s-a gândit să organizeze Conspirația Egalilor. Babeuf a înțeles că o răscoală nu va putea surveni în mod spontan, ci că ea trebuie pregătită de un mic grup de revoluționari pasionați. Prin propagandă și agitație, ei vor convinge instituții-cheie ca armata și poliția, care vor furniza forța armată necesară cuceririi puterii și sprijinului ulterior. După cucerirea puterii, conducătorii revoluționari nu o vor preda unei adunări alese, ci vor instaura o dictatură, cu scopul de a opera schimbări fundamentale în organizarea societății. Istoricii marxiști ca Soboul stabilesc importanța lui

Babeuf în teoriile lor susținând că, prin Buonarotti (un confrate conspirator), ideile lui au fost transmise lui Blanqui, în secolul al XIX-lea, și de acolo lui Lenin.

Importanța lui Babeuf în Revoluția franceză a fost mică. Conspirația sa de răsturnare a Directoratului a fost curând dezvăluită de un alt conspirator. N-a primit nici un fel de sprijin din partea sanculoților și prea puțin din partea foștilor iacobini. A fost arestat în mai 1796 și a fost executat un an mai târziu, împreună cu un alt conspirator.

b) Lovitura de stat din *fructidor* 179~

Alegerile din 1797 au evidențiat o orientare crescândă în favoarea monarhiștilor. Lumea se săturase de război peste granițe și de conflict religios în țară și găsea atrăgătoare ideea unei monarhii constituționale, crezând că ea va aduce pace și stabilitate. Din cei 216 foști membri ai Convenției care sperau să fie realeși, numai 11 au fost votați. Monarhiștii au câștigat 180 din cele 260 de locuri puse în joc, ajungând la 330 de membri în cele două consilii. Departamentele bogate, dens populate din nord au ales cel mai mare procent de monarhiști, ceea ce sugerează că Directoratul pierduse sprijinul burgheziei bogate. Alegerile în care în unele departamente au votat mai puțin de 10% din electori nu au conferit monarhiștilor o majoritate în consilii. Totuși, prezența lor însemna că Directoratul nu mai avea sprijinul majorității și nu mai putea conta decât pe o treime din deputați. Părea că monarhiștii nu au altceva de făcut decât să aștepte următoarele alegeri, când alți „convenționali" vor trebui să renunțe la locurile lor. Monarhiștii puteau obține atunci o majoritate, având posibilitatea să restaureze monarhia pe căi legale. Adversarii Directoratului au avut succes și în alegerile pentru administrația provinciilor.

Regaliștii și-au demonstrat forța când consiliile au numit trei dintre simpatizanții lor în funcții importante. Unul a fost ales președinte al Celor cinci sute și altul președinte al Consiliului bătrânilor. Barthélemy, noul director, era considerat favorabil monarhiștilor, ca și Carnot. Carnot era un moderat, gata să cedeze din teritoriile cucerite pentru a realiza o pace durabilă, motiv pentru care nu era agreat de

generali. Astfel, rămâneau numai doi directori care erau republicani fervenți. Ei erau hotărâți să împiedice o restaurație regalistă și au cerut ajutor armatei. Bonaparte îl trimisese deja pe Augereau spre Paris cu trupe în sprijinul directorilor republicani. În noaptea de 3 spre 4 septembrie 1797 (17-18 *fructidor*, anul V), aceștia au ordonat armatei să ocupe toate punctele importante din Paris și să înconjoare sediul consiliilor. Apoi a ordonat arestarea celor doi directori, Carnot și Barthélemy, și a 53 de deputați.

Puținii deputați, care au frecventat consiliile după lovitura de stat, au dovedit cât erau de speriați, aprobând două legi cerute de directorii rămași. Una dintre ele anula alegerile în 49 de departamente, îndepărtând 177 de deputați fără a-i înlocui. Normandia, Bretania, regiunea pariziană și nordul nu mai aveau nici un fel de reprezentare parlamentară. Un al doilea decret prevedea deportarea în Guyana a lui Carnot (care evadase și fugise în străinătate), a lui Barthélemy, a celor 53 de deputați arestați și a câtorva regaliști de frunte. Directorii au anulat și alegerile pentru administrația locală și au făcut ei înșiși numiri. Era clar pentru toată lumea că sosise sfârșitul regimului parlamentar și al Constituției anului III și că executivul câștigase o importantă victorie asupra legislativului. Totodată, rezulta că Directoratul poate guverna fără să țină seama de consiliile ostile.

După *fructidor*, noul Directorat a luat măsuri împotriva emigranților și a preoților refractari. Emigranților care reveniseră în Franța li s-au acordat două săptămâni pentru a părăsi țara, altfel vor fi executați. În următoarele luni, mulți dintre ei au fost vânați și condamnați la moarte. Clerului i se cerea acum să depună un jurământ de aversiune față de regalitate: cei care refuzau erau deportați în Guyana. 14 000 de preoți care nu au depus jurământul au fost condamnați la deportare. Cu toate acestea, Teroarea care a urmat loviturii din *fructidor* a fost mai limitată decât cea a anului II și nu a fost rezultatul entuziasmului popular. A fost exercitată exclusiv de guvern și armată, în încercarea de a lichida mișcarea regalistă. Ea a avut succes pe termen scurt, dar prin îndepărtarea catolicilor a creat noi oponenți ai Directoratului.

c) Reforma financiară

Multe dintre problemele monetare ale Directoratului s-au datorat regimurilor precedente, care tipăriseră din ce în ce mai multe asignate pentru a acoperi costul războiului. Cum acestea își pierduseră aproape orice valoare, în februarie 1796, Directoratul a emis o nouă bancnotă, numită *mandat territorial*. Și aceasta a început curând să piardă din valoare și în iulie avea sub 5% din valoarea nominală. În februarie 1797, a încetat să mai fie un mijloc legal de plată.

Criza monetară fusese catastrofală pentru funcționarii din administrație, rentieri și muncitori, a căror putere de cumpărare a înregistrat un declin rapid. Monedele de metal deveniseră acum singura monedă legală și se găseau în număr insuficient: se aflau în circulație numai un miliard de livre, față de două miliarde și jumătate în 1789. De aici a rezultat deflație, cu prețuri în cădere rapidă și credite scumpe. Inflația din 1795-1797 făcuse Directoratul nepopular în rândul muncitorilor. Acum el era nepopular printre oamenii de afaceri.

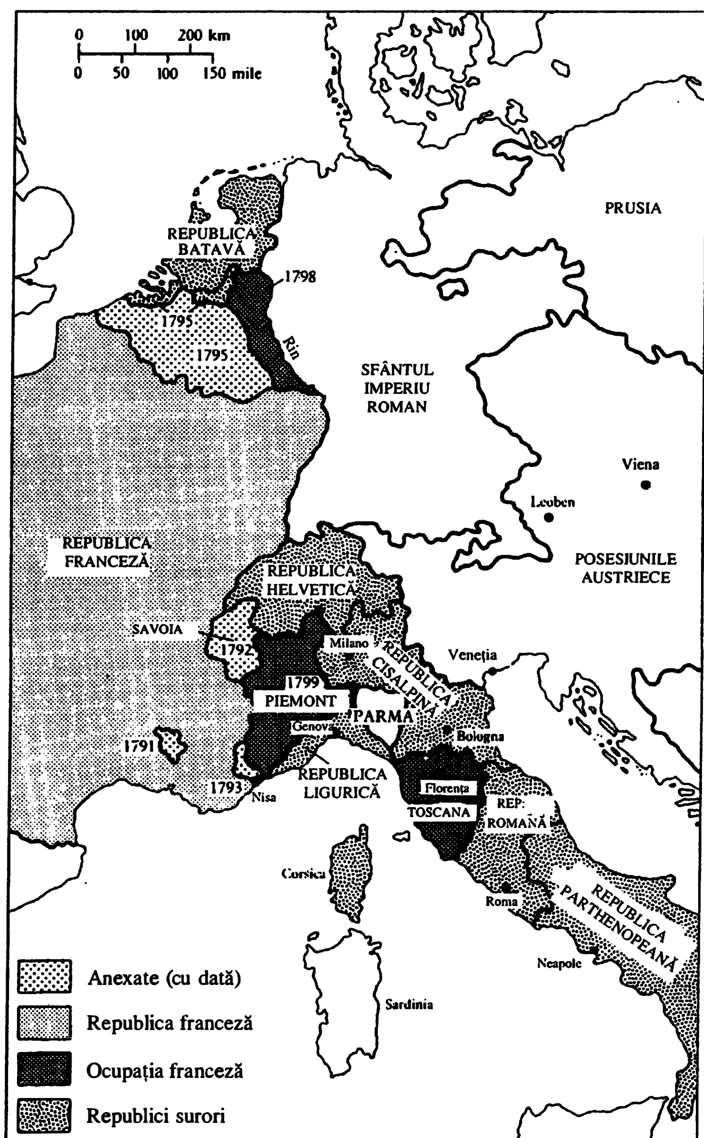
De la lovitura din *fructidor* și până în primăvara lui 1799, Directoratul n-a avut multă bătaie de cap cu consiliile epurate, astfel că Ramel, ministrul de finanțe, a folosit prilejul pentru a introduce câteva reforme importante. În septembrie 1797, două treimi din datoria națională au fost convertite în titluri de valoare, care puteau fi folosite la cumpărarea proprietăților statului. Această acțiune a adus un beneficiu imediat guvernului, reducând dobânda anuală asupra datoriei naționale de la 240 milioane de franci (care însemna cam un sfert din cheltuielile guvernului) la 80 de milioane. Ea n-a fost însă de mare folos deținătorilor de titluri. În decurs de un an, valoarea titlurilor scăzuse cu 60% și, la scurt timp după aceea, ele și-au pierdut orice valoare, când guvernul a refuzat să le mai accepte pentru cumpărarea de *biens*. Aceasta însemna de fapt parțiala declarare a falimentului statului, pentru că două treimi din datoria națională au fost lichidate în acest mod. Ruina rentierilor a fost desăvârșită, dar „falimentul celor două treimi" a contribuit la stabilizarea finanțelor franceze pentru o vreme. Ajutat de scăderea cheltuielilor militare după încheierea păcii cu Austria, Ramel a reușit să echilibreze bugetul pentru prima oară de la începutul revoluției.

Ramel voia să crească veniturile și să scadă cheltuielile, astfel că, în 1798, el a introdus patru forme principale de impozitare directă: un impozit pe autorizația de comerț, un impozit funciar, unul pe proprietăți mobile și unul nou, pe uși și ferestre. Această reformă a fost una dintre cele mai durabile realizări ale Directoratului și a supraviețuit până în 1914. În același timp, Ramel a schimbat și metoda de încasare a lor, de care se ocupaseră anterior autoritățile locale alese. Acum a fost introdus controlul central: impozitele urmau să fie stabilite și percepute de delegați numiți de directori.

Întrucât în timp de război deficitul era permanent, guvernul a trebuit să revină la practicile Vechiului regim, reintroducând impozitele indirecte, chiar dacă nu și detestata *gabelle*, taxa pe sare. *L'octrois* a fost impus din nou și a fost foarte nepopular, pentru că a dus la creșterea prețurilor produselor la oraș. O altă sursă de venit a fost jefuirea statelor străine, mai ales Italia și Germania, care fuseseră ocupate de armatele franceze.

d) Războiul: 1794-1799

Bătălia de la Fleurus, din iunie 1794, a fost prima dintr-o serie de victorii, până când toate statele membre ale primei coaliții, cu excepția Angliei, au fost scoase din război. În vara lui 1794, Belgia a fost ocupată și, în iarna următoare, Provinciile Unite au fost invadate. Francezii au cucerit regiunea Rinului și au trecut granița în Spania. Rusia a intervenit în Polonia și era clar că aceasta va fi din nou împărțită. Prin urmare, Prusia a încheiat pace cu Franța, ca să poată fi liberă să pretindă teritorii poloneze, deși în ultimul an și jumătate jucase un rol neînsemnat în războiul împotriva Franței. În tratatul de la Basel din 6 aprilie 1795, Prusia a promis să cedeze Franței teritoriile sale de pe malul stâng al Rinului. În schimb, primea teritorii pe malul drept. Acest tratat a disponibilizat trupele franceze pentru o ofensivă împotriva celorlalți inamici. Între timp, Provinciile Unite deveniseră Republica Batavă, în ianuarie 1795, după o răscoală împotriva lui Wilhelm al V-lea, care a fugit în Anglia. Pierzând sprijinul Prusiei, olandezii au făcut grabnic pace cu Franța, ai cărei aliați au fost constrânși să devină. Francezii sperau că

Expansiunea Franței revoluționare

puternica flotă olandeză îi va ajuta să încline balanța pe mare în defavoarea Marii Britanii. Spania a încheiat și ea pace în iunie, cedând Franței partea sa din Insula Haiti (St. Domingo). Dintre marile puteri, numai Marea Britanie și Austria au rămas în război cu Franța.

În 1796, principalul obiectiv al Franței era să învingă Austria. Carnot a conceput planul campaniei și a pregătit o mișcare în clește împotriva Austriei. Armatele conduse de Jourdan și Moreau urmau să se îndrepte spre Viena prin Bavaria, în vreme ce armatele din Alpi și din Italia urmau să cucerească Piemontul și Lombardia, trecând apoi Alpii spre Viena. Principalul atac urma să fie dat de Jourdan și Moreau, care primiseră 140 000 de soldați. Campania din Italia, condusă de generalul Bonaparte, care avea 27 de ani, urma să joace un rol secundar. Acesta nu avea experiență de luptă și avea numai 30 000 de soldați neplătiți și nedisciplinați. Cu toate acestea, Napoleon avea să transforme Italia în principalul câmp de bătălie împotriva Austriei. A reușit asta câștigând loialitatea oamenilor săi, cărora le-a promis o pradă bogată. La o lună după ce preluase comanda, el învinsese Piemontul, obligându-l să încheie pace. În aceeași lună mai, el i-a învins pe austrieci la Lodi și a intrat în Milano. Mantova era esențială pentru accesul în trecătorile din Alpi spre Viena și Napoleon a cucerit-o în cele din urmă, în februarie 1797. Drumul spre Viena părea deschis, dar francezilor nu le mersese peste tot foarte bine. Arhiducele Carol îl împinsese pe Moreau înapoi spre Rin, așa că Napoleon a semnat un armistițiu cu Austria la Leoben, în aprilie.

Napoleon a decis termenii armistițiului fără să consulte Directoratul. Avea deja destulă siguranță de sine pentru a-și face propria politică externă, ignorând astfel instrucțiunile precise ale directorilor. Ei voiau să folosească Lombardia ca monedă de schimb pentru recunoașterea dominației franceze pe malul stâng al Rinului. Napoleon a unit Lombardia, Modena și legațiile pontificale, formând Republica Cisalpină. Austria a recunoscut Belgia, pe care Franța o anexase în octombrie 1795, ca teritoriu francez. În schimbul Lombardiei și Belgiei, Napoleon a dat Austriei Veneția și o parte din Republica Venețiană, deci ieșire la Marea Adriatică. Soarta malului stâng al Rinului era neclară: urma să fie decisă de un Congres al Sfântului imperiu

roman. Directoratul și generalii frontului de pe Rin erau furioși că trebuiau să accepte ce făcuse Napoleon. Cum regaliștii câștigaseră alegerile în Franța, Directoratul știa că s-ar putea să aibă nevoie de el. Pacea de la Campoformio, din octombrie 1797, a confirmat înțelegerile de la Leoben.

Anglia era acum singura țară în război cu Franța. Francezii voiau să invadeze Anglia, dar pentru asta era nevoie de supremație pe mare. Cu ajutorul flotelor olandeză și spaniolă (Spania devenise aliata Franței în octombrie 1796), ei sperau să poată obține această supremație. Aceste speranțe au fost năruite de două victorii britanice în 1797. În februarie, flota spaniolă a fost înfrântă în largul capului São Vicente, iar cea olandeză a fost distrusă aproape în întregime la Camperdown, în octombrie. Prin urmare, războiul cu Anglia continua.

* Pe continent, perspectivele unei păci durabile se îndepărtau, pe măsură ce francezii continuau să-și extindă influența. Lovitura de stat din *fructidor* i-a demis pe cei doi directori, Carnot și Barthélemy, care erau dispuși să revină în vechile frontiere ale Franței, pentru a obține o pace de durată. Directorii aflați acum la putere voiau toți să păstreze cuceririle Franței și chiar să le extindă. Politica externă a Franței a devenit astfel tot mai agresivă. Elveția era importantă pentru Franța deoarece stăpânea cele mai importante trecători spre Italia. În ianuarie 1798, armatele franceze au intrat în Elveția pentru a-i ajuta pe elvețieni să ia puterea și să transforme Elveția în Republica Helvetică. Geneva a fost anexată Franței. În Italia, statul papal a fost invadat și a fost instaurată Republica Romană: papa a fugit în Toscana. Franța avea multe republici „surori" în apropierea granițelor sale: trei în Italia (Cisalpină, Ligurică – cea care înlocuise Republica Genoveză în iunie 1797 – și Romană) plus republicile Batavă și Helvetică. Toate se aflau sub influență sau dominație franceză. Între timp, francezii erau ocupați cu retrasarea hărții Germaniei, în negocieri cu Congresul Sfântului imperiu roman, la Rastatt. În martie 1798, Congresul a cedat Franței malul stâng al Rinului și a fost de acord ca principii care pierduseră acolo pământ să fie despăgubiți primind domenii ecleziastice în alte regiuni ale Germaniei. Puterea Franței revoluționare ajunsese la apogeu în primăvara lui 1798. Ea domina vestul, centrul și sudul Europei,

mult mai eficient decât o făcuse vreodată Ludovic al XIV-lea (vezi harta de la pagina 151).

În 1798, Anglia era singura țară în război cu Franța. Armata Angliei a fost trecută sub comanda lui Napoleon, care să o pregătească pentru invazie, dar acesta a abandonat ideea, atunci când Franța nu a reușit să câștige supremația pe mare. El a hotărât, în schimb, să lovească Anglia cucerind Egiptul. Ocuparea Egiptului de către francezi ar fi întrerupt drumurile comerciale britanice spre India, ar fi constituit o bază pentru o expediție franceză în India prin Marea Roșie, care să îi convingă pe prinții indieni să se ridice împotriva dominației britanice. Ar fi permis, de asemenea, Franței să dețină supremația în bazinul estic al Mediteranei și ar fi oferit atât o piață de desfacere pentru produsele franțuzești, cât și o sursă de materii prime, mai ales bumbac. În mai 1798, Napoleon s-a îmbarcat la Toulon cu 35 000 de soldați, a cucerit Malta în drum și a ajuns în Egipt la 2 iulie. A cucerit Alexandria, i-a învins pe mameluci în bătălia piramidelor și a continuat ocupând Cairo, în cursul aceleiași luni. Încă o strălucită campanie rapidă, anulată însă la 1 august, când Nelson a capturat sau distrus 11 din cele 13 nave franceze de război la Abukir. Astfel, armata franceză a rămas izolată în Egipt.

* Înfrângerea Franței în bătălia Nilului (sau de la Abukir) a încurajat și alte țări să-i declare din nou război. A fost formată a doua coaliție, și Rusia, care nu participase anterior la conflictele armate cu Franța, i-a declarat război în decembrie. Țarul Pavel se înfuriase la ocuparea de către francezi a Insulei Malta, al cărei protector se declarase el însuși în 1797. În martie, Franța a declarat război Austriei, pentru că permisese trupelor rusești să treacă pe teritoriul ei. De îndată ce războiul a fost reluat, Franța a ocupat restul Italiei, Piemontul a fost anexat Franței, iar Neapole a fost transformat într-o altă republică „soră" – Parthenopeană. Aceste prime succese au fost urmate de o serie de înfrângeri. Francezii au fost împinși înapoi de la Rin de austrieci, iar rușii au înaintat în nordul Italiei. Francezii s-au retras din întreaga Italie, cu excepția Genovei, în timp ce rușii au intrat în Elveția. Părea că Franța va fi invadată, pentru prima dată după șase ani, dar, așa cum se întâmplase anterior, ea a fost salvată de certurile dintre aliați.

Austria, în loc să sprijine Rusia în Elveția, și-a trimis cele mai bune trupe la nord de Rin. Aceasta a permis Franței să treacă la ofensivă în Elveția, unde rușii au fost siliți să se retragă, în toamna lui 1799. Pentru Franța, primejdia trecuse.

e) Renașterea iacobină

Persecuția regaliștilor după *fructidor* a fost severă, astfel că aceștia au preferat să evite adunările electorale în 1798. Iacobinii au obținut rezultate bune în alegeri, dar aveau mai puțin de o treime din deputați. Directoratul putea conta pe o majoritate în noua legislatură, totuși directorii au convins consiliile ca, prin legea din 22 *floréal* (11 mai), să anuleze alegerea a 127 de deputați, dintre care 86 erau suspectați a fi iacobini. Deputații care i-au înlocuit pe cei respinși au fost în mare parte aleși de către directori, o altă încălcare a Constituției din 1795. Lovitura de stat din *floréal* a fost mai puțin drastică decât cea din fructidor, dar și mai puțin justificată: nimeni nu putea pretinde că republica era în pericol. O dată în plus, Directoratul și-a arătat disprețul față de voința electoratului.

În 1798, armata franceză număra doar 270 000 de oameni, așa că Jourdan a propus ca recrutarea să fie reluată, pentru prima dată după 1793. Consiliile au aprobat-o în septembrie 1798. Împotrivirea a fost amplă. O mare parte din Belgia, unde recrutarea a fost de asemenea aplicată, s-a revoltat în noiembrie și a fost nevoie de două luni pentru ca răscoala să poată fi înăbușită. Din primul contingent de 203 000 de oameni, numai 74 000 au ajuns în armată.

Alegerile din 1799 au ilustrat încă o dată lipsa de popularitate a Directoratului. Din cei 187 de candidați ai guvernului, numai 66 au fost aleși. Printre ceilalți deputați se aflau circa 50 de iacobini, inclusiv câțiva care fuseseră eliminați în *floréal*. Ei erau încă în minoritate, dar mulți deputați moderați erau acum dispuși să le calce pe urme. Aceștia fuseseră dezamăgiți de guvern, când veștile despre înfrângerile militare ajunseseră la Paris. Situația militară era considerată atât de disperată, încât consiliile erau convinse că sunt necesare măsuri de urgență și au votat legile propuse de iacobini. În iunie 1799, Jourdan a

reclamat o nouă *levée en masse*: toți bărbații între 20 și 25 de ani urmau să fie înrolați imediat. Cum armatele fuseseră împinse înapoi în interiorul Franței, republica nu mai putea acoperi costurile războiului prin rechiziții în străinătate. A fost decretat prin urmare un împrumut forțat, prin care să fie adunate 100 de milioane de livre, ceea ce însemna că bogații ar fi trebuit să cedeze până la trei sferturi din venitul lor. Și mai cumplită pentru *notables* a fost Legea ostaticilor, din 12 iulie. Regiunile ostile noilor legi puteau fi declarate „răzvrătite". Autoritățile locale aveau atunci dreptul să aresteze rude ale emigranților, nobili sau rebeli. Acestea puteau fi închise, amendate și proprietățile lor confiscate, pentru a răscumpăra pagubele cauzate de cei care provocaseră dezordinea. Aceste măsuri păreau o întoarcere la Teroarea anului II, când se făcuseră arestări arbitrare și toți bărbații fuseseră considerați suspecți; totuși, numai 10 milioane de livre din împrumutul forțat au fost adunate până în noiembrie. Recrutarea ar fi trebuit să procure 402 000 soldați, dar, ca în 1798, a existat o rezistență considerabilă și numai 248 000 de oameni (60%) au intrat în armată. Mulți s-au alăturat briganzilor sau rebelilor regaliști pentru a evita înrolarea. Legea ostaticilor practic nu a fost aplicată, din cauza opoziției autorităților locale.

În 1799 s-a produs o virtuală prăbușire a administrației locale în provincii. Directoratul nu putea convinge notabilii locali să accepte funcții și nu dispunea de forțe armate suficiente pentru a-și impune decretele. Conducerea locală era adesea preluată de regaliști, care refuzau să ridice împrumutul forțat, să persecute preoții refractari sau să-i prindă pe dezertori. Garda națională nu era destul de numeroasă, pentru a păstra ordinea în absența trupelor regulate, astfel că importante zone rurale nu erau deloc supravegheate. Brigandajul a fost o consecință a colapsului administrativ. În noiembrie 1799, în Ardèche era război civil: împuterniciții guvernamentali erau omorâți imediat ce erau numiți.

Spre sfârșitul verii lui 1799, situația militară s-a îmbunătățit. Rușii au fost alungați din Elveția în septembrie. Sieyès, care devenise unul dintre directori, a văzut aici ocazia de a înscena o lovitură de stat. El voia să întărească executivul, dar știa că Cei cinci sute nu vor fi de acord și că inițiativa nu e constituțională. Pentru o lovitură de stat era

necesar sprijinul armatei. Care dintre generali ar fi de încredere? A fost abordat Moreau, dar el l-a recomandat pe Bonaparte, care se întorsese din Egipt la 10 noiembrie. „El este omul care vă trebuie", i-a spus el lui Sieyès. „O să vă facă lovitura de stat mult mai bine decât mine."

f) *Brumaire*

În drumul său spre Paris, Bonaparte a fost salutat cu entuziasm de populație, drept cel mai victorios dintre generalii republicii, cel care adusese pacea în 1797. El se hotărâse să joace un rol de frunte în viața politică franceză. A fost de acord să participe la lovitura lui Sieyès, dar numai cu condiția să se instaureze un guvern provizoriu, format din trei consuli, care să întocmească proiectul unei noi constituții. Sieyès voia să mute consiliile la Saint-Cloud, pentru că la Paris iacobinii din Consiliul celor cinci sute erau suficient de numeroși pentru a se opune planurilor sale. Sub pretextul unui complot terorist, Bătrânii au convins consiliile să se mute la Saint-Cloud. O dată ajunse acolo, au înțeles la 19 *brumaire* (10 noiembrie) că singurul complot era cel organizat de Sieyès. Consiliul celor cinci sute s-a înfuriat, așa că Bonaparte a acceptat cu mari rezerve să se adreseze ambelor consilii. Apariția lui în Consiliul celor cinci sute, însoțit de grenadieri înarmați, a fost întâmpinată cu strigăte de „Banditule" și „Jos tiranul". A fost agresat fizic de deputații iacobini și a trebuit să fie salvat de ceilalți ofițeri. Nu era deloc limpede că soldații vor interveni împotriva reprezentanților aleși ai națiunii. Fratele lui Napoleon, Lucien, președintele Consiliului celor cinci sute, i-a venit în ajutor, spunând soldaților că niște deputați încearcă să le asasineze generalul. Atunci, soldații au intervenit și au golit sala în care se întruneau Cei cinci sute. Rămășițele celor două consilii au aprobat apoi un decret, care desființa Directoratul și îl înlocuia cu o comisie executivă provizorie, formată din trei membri, între care Sieyès și Napoleon. Populația a rămas indiferentă față de lovitura de stat, acceptând-o apatic. Un manifest parizian ilustra cât de dezamăgiți de Directorat erau mulți francezi și ce sperau ei că va realiza schimbarea de regim:

> Franța dorește ceva măreț și durabil. Instabilitatea a fost ruina sa și acum ea reclamă stabilitate. Nu-și dorește o monarhie... dar vrea unitate în acțiunea puterii care pune în aplicare legile. Vrea un legislativ liber și independent... Vrea ca reprezentanții ei să fie conservatori pașnici și nu novatori nesupuși. În fine, ea vrea să se bucure de binefacerile provenite din zece ani de sacrificii.

Puțini au înțeles semnificația loviturii de stat din *brumaire*. Revoluția se terminase.

g) De ce a dat greș Directoratul?

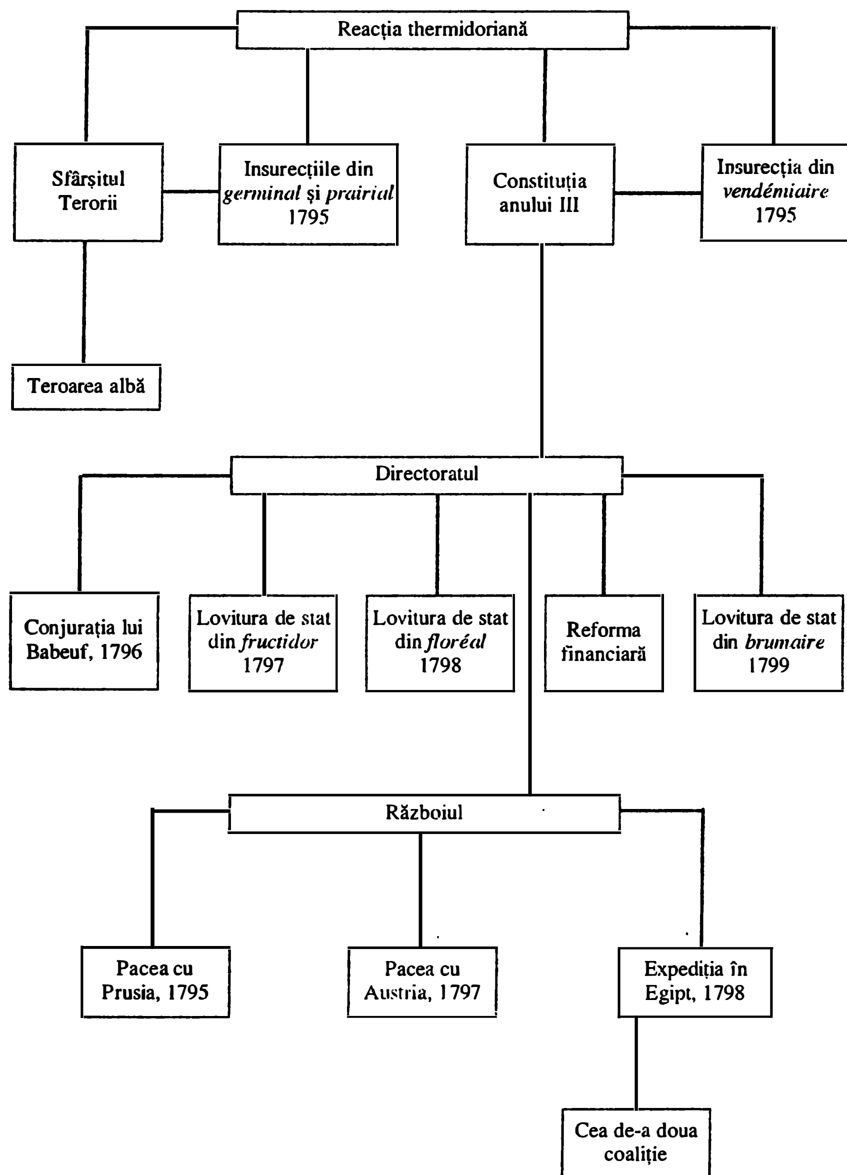
Directorii doriseră să formeze un guvern stabil, care să conserve cuceririle revoluției de la 1789, evitând extremele: dictatura iacobină sau regalismul. Eșecul lor în a obține stabilitate s-a datorat în parte Constituției anului III, ce prevedea alegeri anuale. Ea nu oferea soluții pentru reglarea disputelor dintre executiv și legislativ sau pentru modificarea constituției mai devreme de nouă ani. În consecință, directorii au intervenit în rezultatele alegerilor, pentru a-și asigura o majoritate în consilii. Ei au epurat consiliile în *fructidor* 1797 și *floréal* 1798. Napoleon le-a spus celor din Consiliul bătrânilor că Constituția încetase să mai fie respectată: „Voi înșivă ați încălcat-o la 18 *fructidor*, la 22 *floréal*... Nimeni nu mai are acum pic de respect pentru ea".

Thermidorienii folosiseră armata pentru a înăbuși insurecțiile din *germinal*, *prairial* și *vendémiaire*, iar Directoratul o folosise pentru a înfăptui lovitura de stat din *fructidor*. De aceea, unii istorici consideră că Directoratul a fost dependent de armată și că o preluare a puterii de către aceasta era inevitabilă. Totuși, nu generalii au fost cei care au pus la cale lovitura de stat din *brumaire*. Și de această dată, ei au fost chemați de politicieni, care au presupus că militarii vor părăsi apoi scena în favoarea civililor, așa cum făcuseră după *fructidor*.

Cea mai mare parte a celor care, în mod normal, ar fi sprijinit Directoratul – deținătorii de *biens*, notabilii bogați – au fost îndepărtați de politica acestuia, mai ales de împrumutul obligatoriu. Faptul a fost ilustrat de refuzul lor, în număr din ce în ce mai mare, de a vota în

alegerile anuale sau de a prelua funcții în administrația locală. Populația în ansamblul ei era apatică. Inerția generală ar fi putut ajuta Directoratul să supraviețuiască, dar ea însemna că nimeni nu era dispus să-l apere. Oamenii erau indiferenți și lipsiți de entuziasm, pentru că războiul dura de atâta vreme și ei voiau, înainte de toate, pace. Dar războiul devenise o necesitate pentru Directorat. Avea nevoie de el pentru a-i ține pe generalii ambițioși și pe soldații nedisciplinați în afara Franței, pentru a aduce bani în trezoreria franceză și pentru a obține victoriile și prestigiul care să permită regimului să supraviețuiască. „Directoratul", scria Napoleon aflat în exil pe Insula Sf. Elena, „era dominat de propriile sale slăbiciuni: ca să existe, avea nevoie de război, așa cum alte guverne au nevoie de pace." Una dintre cauzele popularității lui Napoleon era faptul că adusese pacea la Campoformio, în 1797. După aceea, războiul pe continent ar fi putut fi evitat, dacă Directoratul n-ar fi acționat pentru extinderea influenței franceze în Italia și Elveția și n-ar fi aprobat expediția în Egipt. Acestea au dus la formarea celei de-a doua coaliții, la înfrângeri militare, răscoale împotriva Franței. Reluarea războiului a provocat de asemenea și un val de acțiuni iacobine, incluzând împrumutul obligatoriu și Legea ostaticilor. Iacobinii n-au fost niciodată mai mult decât o minoritate urbană și nu constituiau o amenințare directă la adresa Directoratului, dar reanimând teama de o Teroare ca aceea a anului II, ei i-au convins pe mulți că Directoratul nu poate și nu trebuie să supraviețuiască.

Aceste evenimente au discreditat Directoratul și au dat naștere unor politicieni care nu mai erau atât de devotați republicii cum fuseseră *„convenționalii"*. Numai 12% din cei aleși pentru consilii în 1799 fuseseră membri ai Convenției și numai 5% din ei erau regicizi. Mai mult de jumătate dintre deputații aleși în 1799 erau aleși pentru prima dată. Acești deputați erau dispuși să accepte punctul de vedere al lui Sieyès, că e nevoie de o schimbare a Constituției și că asta înseamnă să se debaraseze de Directorat. Nu numai că erau dispuși să salute noul regim, dar au luat parte la constituirea lui. Din 498 de înalți funcționari ai Consulatului, 77% fuseseră deputați în timpul Directoratului. Acești oameni de dreapta și de centru doreau stabilitate și erau gata să accepte un regim autoritar pentru a o obține.

Rezumat: Reacția thermidoriană și Directoratul

Să luăm notițe despre „Reacția thermidoriană și directoratul"

Notițele pentru perioada 1794-1799 trebuie să vă ajute să înțelegeți de ce a luat sfârșit Teroarea, cum au fost în cele din urmă înfrânți sanculoți și de ce a existat atâta instabilitate politică. De asemenea, ele trebuie să vă lămurească în ce fel a fost învinsă prima coaliție și de ce a fost formată o a doua. Vă vor fi utile următoarele titluri și subtitluri:

1. Reacția thermidoriană
1.1. Sfârșitul Terorii
1.2. Insurecțiile din *germinal* și *prairial* 1795
1.3. Teroarea albă
1.4. Constituția anului III. Care erau părțile ei slabe?
1.5. Insurecția din *vendémiaire* 1795
2. Directoratul
2.1. Conjurația lui Babeuf, 1796
2.2. Lovitura de stat din *fructidor* 1797
2.3. Reforma financiară
2.4. Războiul – pacea cu Prusia și Austria. Formarea celei de-a doua coaliții
2.5. Renașterea iacobină – lovitura de stat din *floréal* 1798
2.6. Lovitura de stat din *brumaire* 1799
2.7. De ce a dat greș Directoratul?

***Să răspundem la întrebări-eseu despre** „Reacția thermidoriană și Directoratul"*

Nu veți găsi probabil nici o întrebare specifică referitoare la reacția thermidoriană și puține despre Directorat. La acest al doilea subiect, cea mai frecventă întrebare este: „De ce a dat greș Directoratul?". Faceți o listă cu toate motivele pe care le găsiți pentru eșecul Directoratului. După ce ați stabilit lista, reordonați-o, așezând motivele în ordinea descrescătoare a importanței lor. Aveți grijă să faceți legătura

între ele. Este mult mai probabil să întâlniți întrebări care implică informații din acest capitol, dar pentru care este nevoie și de cunoștințe din alte capitole. De exemplu:

1. „Ce influență au avut sanculoții asupra Revoluției franceze?"

Cea mai mare parte a răspunsului la această întrebare o găsiți în capitolul 5, dar cunoștințele despre insurecțiile din *germinal și prairial* intră și ele tot aici.

2. „Care au fost efectele războiului extern asupra evenimentelor interne din Franța, între 1792 și 1799?"

O bună parte din răspunsul la această întrebare se găsește în capitolele 4 și 5, dar există și în capitolul de față o mulțime de lucruri care trebuie luate în considerare. Alcătuiți o listă cu evenimentele legate de război. Care dintre ele au avut repercusiuni în interiorul Franței și de ce? Care a fost semnificația acestor evenimente?

Întrebări bazate pe izvoare despre „Reacția thermidoriană și Directoratul"

1 Insurecțiile din 1795

Citiți cu atenție relatarea lui Ruault de la pagina 139 și pe cea a unui reprezentant guvernamental, de la pagina 145. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) De ce „țăranii refuză cu desăvârșire să vândă [grâul] pe bani de hârtie"?
b) Care era situația „la sfârșitul lui aprilie '93"?
c) În ce fel guvernul arătase „prea multă bunăvoință... dușmanilor democrației" și „asprime... față de foștii patrioți"?
d) Ce segmente ale burgheziei avuseseră de suferit și cum?

2 Lovitura de stat din *brumaire*

Citiți cu atenție conținutul manifestului de la pagina 158 și comentariile lui Napoleon de la aceeași pagină. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Este adevărat că „instabilitatea a fost ruina sa”?

b) De ce credeți că în manifest se spune „nu-și dorește o monarhie”?

c) Care erau cei „zece ani de sacrificii”?

d) Ce vrea să spună Napoleon când se referă la *„18 fructidor, 22 floréal”?*

CAPITOLUL 7

Impactul revoluției

Contemporanii au considerat Revoluția franceză un eveniment de importanță majoră. Ducele de Dorset scria guvernului englez, încă din 16 iulie 1789, despre „cea mai mare revoluție de care am auzit vreodată”. Totuși, ulterior, unii istorici, mai ales englezi și americani, au tins să-i nesocotească însemnătatea. Ei susțin că multe dintre reformele care au avut loc în timpul revoluției – comerț liber, toleranță religioasă, abolirea funcțiilor venale și a privilegiilor fiscale – s-au produs în Vechiul regim. Ele ar fi avut loc și dacă nu ar fi existat nici o revoluție. Ridicarea burgheziei și dominația economică a englezilor au avut de asemenea loc înainte de revoluție și nu au fost prea afectate de ea. Cât de adevărate sunt toate acestea? În acest capitol vom examina care dintre schimbările produse între 1789 și 1799 au fost de durată, cine a câștigat și cine a pierdut în Franța de pe urma revoluției și ce urmări a avut ea în afara Franței.

1 Dezmembrarea Vechiului regim

Cele mai multe caiete de doleanțe din 1789 erau moderate și nici unul nu sugera abolirea monarhiei. Totuși, în scurt timp, începând cu decretele din august și cu *Declarația drepturilor*, au avut loc schimbări fundamentale, care au suprimat majoritatea instituțiilor fostului regim. Aceasta a determinat istorici ca americanul G.V. Taylor să susțină că nu revoluționarii au făcut revoluția, ci revoluția i-a făcut pe revoluționari. „Starea de spirit revoluționară”, scria el, „exprimată de *Declarația drepturilor omului* și de decretele din 1789-1791, a fost rezultatul – și nu cauza – unei crize care a început în 1787.”

Cea mai faimoasă dintre instituțiile abandonate a fost cea a monarhiei, abolită în 1792. Schimbarea nu avea să dureze, întrucât monarhia a revenit în 1814, deși nu mai era aceeași cu cea din 1789. Atribuțiile sale urmau să fie limitate, în special de o adunare aleasă, care avea dreptul să voteze legi. Adunările care au funcționat în timpul revoluției nu erau tocmai democratice, de vreme ce, după primele adunări, votul a fost încredințat unei mici minorități de proprietari. Totuși, legislativul ales prin vot avea să fie una dintre schimbările permanente aduse de revoluție.

Reformele Adunării Constituante s-au dovedit a fi, în ansamblu, cele mai radicale și cele mai durabile din revoluție. Franța Vechiului regim a fost dezmembrată și apoi reconstruită conform noilor principii. Majoritatea instituțiilor Vechiului regim au fost abolite și n-au mai revenit niciodată. Deosebirile legale dintre stări au dispărut, ca și privilegiile nobililor, ale bisericii și ale așa-numitelor *pays d'états* – deși nobilimea a avut o revenire sub Napoleon. Au dispărut de asemenea subdiviziunile fiscale (*généralités*) și intendenții, vechile tribunale și cele 13 parlamente. Întreaga structură fiscală a Vechiului regim a fost abandonată: impozitele directe (*taille, captation și vingtième*); fermierii generali; impozitele indirecte ca *gabelle și aides*; taxele vamale interne; funcțiile venale, breslele și corporațiile au fost desființate, ca și alte practici restrictive. Biserica a fost drastic transformată de pierderea dijmei și a pământurilor sale. Vânzarea de *biens nationaux* a produs cea mai mare schimbare în domeniul proprietății asupra pământului pe timp de o sută de ani: o zecime din pământuri au fost puse simultan în vânzare.

Ce a înlocuit ceea ce a fost distrus? A fost stabilită structura administrativă a Franței moderne: departamentele, districtele și comunele, noi tribunale ordinare, pentru cazuri penale și civile, o vistierie centralizată, impozite de care nimeni nu era scutit și standardizarea greutăților și măsurilor în sistemul zecimal. A fost deschis accesul pe bază de merit în cariera administrativă, în cea militară și în cea bisericească. Toate acestea – atât partea distructivă, cât și cea constructivă – au fost înfăptuite în doi ani și aveau să dureze. A fost o realizare remarcabilă.

Cele trei stări ale Vechiului regim au fost și ele afectate de revoluție, dar măsura în care ele au avut de suferit sau de profitat este un subiect de controversă pentru istorici.

2 Impactul social

a) Clerul

Biserica a fost dintre cei care au pierdut în revoluție. Într-o primă etapă, ea și-a pierdut cea mai mare parte din averi, venitul din dijme, pământurile (care au fost preluate de stat) și privilegiile fiscale, care nu au fost niciodată recuperate. Ulterior, i s-a retras monopolul asupra educației, ca și controlul asupra ajutorării săracilor și asupra spitalelor. Clericii au devenit funcționari de stat, plătiți de acesta, și mulți dintre ei o duceau mai bine, pentru că primeau de la guvern mai mulți bani decât câștigau înainte. Constituția civilă a clerului, din 1790, a divizat profund biserica. Cei care n-au acceptat Constituția (cam jumătate din clerici) au fost persecutați ca potențiali sau actuali contrarevoluționari. Peste 200 au fost uciși în masacrele din septembrie 1792 și peste 900 au devenit victime oficiale ale Terorii. Circa 25 000 (o șesime dintre clerici) au emigrat sau au fost deportați. Multe parohii nu aveau preot, iar în timpul campaniei de descreștinare din anul II, majoritatea bisericilor au fost închise. Chiar și clerul constituțional a fost abandonat când guvernul a refuzat să îi mai plătească salarii în 1794. Statul a fost separat de biserică și avea să rămână așa până la Concordatul lui Napoleon cu papa, în 1802. Această ruptură a avut efectul nefericit al unor relații ostile între stat și biserică, în cea mai mare parte a secolului al XIX-lea. Capii bisericii îi considerau pe republicani teroriști și persecutori și au devenit neîncrezători în orice tentativă de reformă. Republicanii considerau biserica obscurantistă și o priveau ca pe principalul lor inamic, dorind o revenire la separarea bisericii de stat. Aceasta nu se va realiza decât în 1905.

b) Nobilimea

Nobilii au fost printre primii lideri ai revoluției, dar s-au retras din viața publică din 1792 și au fost cei care au pierdut cel mai mult în revoluție. Și-au pierdut drepturile feudale, care în anumite regiuni puteau ajunge la 60% din venitul lor. „Nu ne-am revenit niciodată”, scria

marchizul de la Tour du Pin, „după lovitura dată averii noastre în acea noapte" (4 august 1789). Și-au pierdut, de asemenea privilegiile fiscale și în consecință au plătit impozite mai mari. *Capitația* și la *vingtième* reprezentau în mod normal cam 5% din venitul lor: noul impozit funciar era de 16%. Au pierdut funcțiile venale, predominanța în funcții superioare din armată, biserică și stat și chiar dreptul de a-și lăsa moștenire domeniile nedivizate fiului cel mare (moștenirile trebuiau să fie împărțite în mod egal între fii). În 1790, titlurile nobiliare au fost desființate. Încă de la începutul revoluției o parte din nobili au emigrat, iar în cele din urmă, cel puțin 16 500 au plecat din țară (7-8% din totalul nobililor). Proprietățile lor au fost confiscate, ceea ce a afectat între un sfert și jumătate din totalul pământurilor nobiliare. Circa 1 200 de nobili au fost executați în timpul Terorii și mulți au fost închiși ca suspecți mai multe luni de zile. Astfel, nobilii par să fie principalele victime ale revoluției: mulți și-au pierdut pământurile și unii viața.

Recent, istoricii au ajuns să considere această imagine ca exagerată. Nobilii care au rămas în Franța și nu au fost persecutați în timpul Terorii (majoritatea) și-au păstrat pământurile și nu și-au pierdut niciodată poziția economică dominantă. Evidența impozitelor sub Napoleon indică faptul că nobilii se aflau încă printre cei mai bogați oameni din Franța. În 1811, din 30 de plătitori ai celor mai mari impozite din Lozère, 26 erau nobili. Sub Napoleon mulți nobili emigranți au revenit în Franța și au început să-și răscumpere pământurile. În Sarthe, nobilii pierduseră 100 000 de pogoane, dar le-au recuperat pe toate până în 1830. Deși nu există statistici precise pentru întreaga Franță, se pare că nobilii au recuperat în ansamblu un sfert din pământul pe care îl pierduseră. Elita politică, ce conducea Franța, atât înainte, cât și după revoluție, era formată din mari proprietari funciari și înalți funcționari, atât nobili, cât și burghezi, numiți notabili. Din cauza căderii economice provocată de revoluție, ei au continuat să investească în pământ mai curând decât în industrie, mai ales atunci când atât de mult pământ a fost scos pe piață, ieftin, prin vânzarea de *biens nationaux*. Francis d'Ivernois întreba ce francez e atât de nebun

> încât să-și riște averea într-o firmă comercială sau în competiția cu manufacturile străine? Ar trebui să se mulțumească cu un profit de zece, cel mult doisprezece la sută, în vreme ce statul îi oferă posibilitatea unui câștig de treizeci, patruzeci sau chiar cincizeci la sută, dacă își plasează banii într-una din proprietățile confiscate.

Această categorie de notabili a guvernat Franța cel puțin până în 1880 și, în acest sens, Vechiul regim a continuat o bună parte din secolul al XIX-lea.

c) Burghezia

Marxiștii au spus întotdeauna că Revoluția franceză a fost o revoluție burgheză. Unii istorici, ca Albert Soboul, susțin că revoluția a fost dusă la bun sfârșit de clasa de mijloc (burghezia), industrială și comercială. „Oamenii de afaceri și întreprinzătorii", scrie el, „și-au asumat rolul dominant, ocupat până atunci de averile ereditare... curând, acești oameni, dornici să-și asume riscuri și cu spirit de inițiativă, au renunțat la speculații și și-au investit capitalul în producție, contribuind în acest mod la dezvoltarea capitalismului industrial."

Aproape toți istoricii englezi și americani resping acest punct de vedere. Ei semnalează faptul că burghezia a continuat să investească în pământ mai curând decât în industrie, așa cum făcuse și înainte de revoluție. Au existat puțini reprezentanți ai comerțului, finanțelor sau industriei în adunările alese: 85 de deputați din 648 în Adunarea Constituantă, 83 din 891 în Convenție. Puțini la număr, ei nu au preluat conducerea afacerilor politice. Nu încape îndoială că au fost votate legi care ar fi putut în cele din urmă să fie de folos industriașilor – desființarea barierelor vamale interne, a breslelor și a prețurilor controlate, interzicerea asociațiilor muncitorești și introducerea unui sistem uniform de măsuri și greutăți. Totuși, era greu de profitat de pe urma acestor legi noi, înainte ca mijloacele de transport să se perfecționeze suficient pentru a forma o piață națională, ceea ce se va întâmpla abia la apariția căilor ferate. Cea mai mare parte a negustorilor și manufac-

turierilor o duceau mai prost în 1799 decât în 1789. Revoluția franceză nu a fost așadar înfăptuită, nici la începuturile și nici pe parcursul ei, de burghezia comercială sau industrială.

Cu toate acestea, Revoluția franceză *a fost* o revoluție burgheză, întrucât burghezia a fost principalul ei beneficiar și a furnizat toți liderii ei de după 1791. Multe dintre reformele Adunării Constituante erau gândite ca valabile pentru toți cetățenii în mod egal, dar numai burghezia a putut profita pe deplin de ele. Muncitorii și țăranii au beneficiat în mică măsură de accesul la o carieră profesională pe bază de merit, pentru că ei nu erau instruiți. Când au fost puse în vânzare *les biens*, ele au fost vândute în loturi mari, ceea ce a avantajat tot burghezia, care în 1799 deținea în Franța între 30 și 40% din pământ. Sistemul de votare favoriza, de asemenea, burghezia, întrucât era limitat la deținătorii de proprietăți. În consecință, aproape toți membrii diferitelor adunări au fost burghezi, ca și toți miniștrii. Cei mai mulți revoluționari burghezi erau juriști. Ei au fost în număr de 166 în Adunarea Constituantă și alți 278 erau funcționari publici, majoritatea cu studii de drept. Aceștia au fost cei care au câștigat cel mai mult din revoluție, întrucât aveau pregătirea necesară pentru a profita de accesul la funcții pe bază de merit. Se părea că această categorie va avea de suferit în urma desființării funcțiilor venale, pentru că despăgubirea lor avea în vedere valoarea din 1770 a funcțiilor și erau plătiți în asignate, care s-au depreciat rapid. Totuși, mulți a fost aleși în noile funcții locale și naționale, care erau bine plătite. Administrația centrală avea sub 700 de funcționari în anii 1780, dar în 1794, datorită războiului, numărul lor crescuse la 6 000. Numărul funcționarilor în întreaga țară a crescut de cinci ori, la circa 250 000, cam 10% din burghezie. Burghezia ocupase întotdeauna nivelurile inferioare și de mijloc în sistemul judiciar și în administrație. Prin revoluție, ea a preluat și posturile cele mai înalte, care fuseseră deținute, toate, de către nobili. Dominația burgheziei în administrație avea să se mențină pe tot parcursul secolului al XIX-lea.

Au fost burghezi care nu au profitat de pe urma revoluției: negustorii din porturile de la Atlantic, fabricanții de obiecte de lux și rentierii, plătiți în asignate, care și-au pierdut cea mai mare parte din

valoare. În 1797, rentierii și-au pierdut majoritatea investițiilor în „falimentul celor două treimi” al lui Ramel. Cu toate acestea, cei mai mulți burghezi au avut de câștigat de pe urma revoluției și n-ar fi acceptat decât acele regimuri care promiteau să le conserve cuceririle.

d) Țărănimea

Este aproape imposibil să-i împărțim pe țărani în categorii distincte: proprietari de pământ, arendași și pălmași. Deși existau în sate țărani din toate aceste categorii, majoritatea nu puteau fi incluși numai într-una din ele. Ei dețineau în proprietate o parte din pământ, alte părți le luau în arendă și din când în când se angajau ca mână de lucru.

Țărănimea a înregistrat un amestec de câștiguri și pierderi pe parcursul revoluției. Când s-a produs o criză în industria textilă, mulți și-au pierdut veniturile provenite din meșteșugurile domestice. Altora le-au crescut arenzile cu până la un sfert, când s-a permis proprietarilor să adauge la arendă valoarea dijmei desființate. Recrutarea, în 1793 și din nou în 1798, i-a afectat pe toți și, adăugând și descreștinarea din 1793-1794, mulți țărani s-au întors împotriva revoluției, afectați de maximul fixat la prețul cerealelor în anul II și de rechizițiile pentru alimentarea orașelor și armatei. Consecința tuturor acestor măsuri a fost o largă mișcare populară de rezistență, care în Vandeea a explodat în revoltă fățișă. În Bretania și Normandia, unde abolirea feudalismului a adus puține binefaceri, pentru că cei mai mulți țărani luau pământ în arendă, a avut loc mișcarea chouanilor. Și în sud a existat o amplă opoziție, întrucât revoluția părea să-i avantajeze mai mult pe protestanții bogați din orașe ca Nîmes, decât pe catolicii din zonă. În unele regiuni, opoziția a fost inclusă în contrarevoluția regalistă, dar în genere, țăranii nu doreau o revenire a Vechiului regim, care ar fi putut aduce cu sine reintroducerea drepturilor feudale. Opoziția lor era așadar mai curând antirevoluționară decât contrarevoluționară. Ei doreau stabilitate, vechiul lor mod de viață și eliminarea „străinilor” (funcționari de la Paris sau din afara districtului lor) care se amestecau în treburile lor. Rezistența a generat represiune și execuții – aproape 60% dintre vic-

timele oficiale ale Terorii au fost țărani sau muncitori și mulți alții au fost omorâți când armata a devastat Vandeea.

Cu toate acestea, cei mai mulți țărani au beneficiat într-un fel sau altul de pe urma revoluției. Toți au avut de câștigat prin abolirea impozitelor indirecte și totalul obligațiilor lor fiscale a scăzut. Cei care dețineau pământ au profitat de pe urma desființării drepturilor feudale și a dijmei. În nord și est, unde biserica deținuse mult pământ, țăranii au putu să cumpere o parte din *biens*, deși îndeobște cei mai înstăriți au avut această posibilitate. În sud-vest, chiar și dijmașii au cumpărat *biens*, devenind suporteri ai revoluției. Țăranii au mai câștigat și de pe urma inflației, care a crescut continuu între 1792 și 1797. Ei și-au putut achita datoriile cu asignate a căror valoare se deprecia, iar cei care luau în arendă și-au plătit arenzile. Reformele judiciare și ale administrației locale au fost în avantajul tuturor țăranilor. Desființarea tribunalelor senioriale a fost o mare binefacere, ele fiind înlocuite cu un sistem mult mai echitabil. Judecătorii de pace din fiecare canton ofereau o justiție imparțială și la costuri mici. Dreptul de autoguvernare asigurat autorităților locale i-a favorizat și pe țărani, mai ales la nivel comunal, unde consiliile erau alese de țărani și formate din țărani. Peste un milion de oameni au făcut parte din aceste consilii în 1790 și mult mai mulți ulterior. În nord și est, cei mai mulți dintre aceștia erau țărani bogați, deși în Poitou au deținut puterea țărani mai săraci, arendași și dijmași. Țăranii considerau autonomia locală ca una dintre cele mai mari cuceriri ale lor prin revoluție. Atât autonomia comunelor, cât și judecătorii de pace au supraviețuit și au jucat un rol important în secolul al XIX-lea.

Țăranii săraci, fără pământ, lucrători cu ziua, sunt considerați în mod curent drept cei care au avut de suferit de pe urma revoluției. Ei nu au avut nici un avantaj din abolirea drepturilor feudale și au fost greu loviți de inflația din 1792-1797, când salariile nu creșteau în același ritm cu prețurile. Mulți supraviețuiau datorită meșteșugurilor casnice, iar când cererea în acest domeniu a dispărut, ei au rămas fără lucru. Totuși, nu au pierdut totul. Au avut de câștigat de pe urma desființării impozitelor indirecte. Între 1797 și 1799 ei au câștigat din deflație, astfel încât, în 1799, salariile lor reale erau mai mari decât fuseseră în 1789.

Prin urmare, revoluția i-a afectat pe țărani în moduri diferite, dar pentru cei mai mulți (ca și în cazul burghezilor), câștigurile au depășit pierderile, în special pentru cei care aveau pământ. Lecomte-Puyraveau, împuternicit guvernamental în Deux-Sèvres, a evaluat impactul revoluției asupra țăranilor. El scria în 1789 că țăranul

> chiar dacă s-a plâns [de recrutare și rechiziții], și-a vândut surplusul de produse alimentare la prețuri extraordinare și timp de trei ani și-a putut achita arenda cu modesta producție din grădina casei... Cât despre cultivatorul mai inteligent, care știa să citească și să scrie, el a fost cooptat în funcții comunale. Aceasta l-a măgulit, iar satisfacția de a emite dispoziții l-a făcut să-i placă noul regim și să-i fie devotat.

e) Muncitorii urbani și sărăcimea

Sanculoții salutaseră revoluția și făcuseră mult pentru a-i asigura succesul, atacând Bastilia și aducând familia regală la Paris, în octombrie 1789. Ei aveau să fie amarnic dezamăgiți de primele roade ale revoluției. Mulți au devenit șomeri când parlamentele au fost desființate și nobilii au emigrat. Breslele au fost desființate în 1791, lucru ce a fost în avantajul ucenicilor, dar nu și al meșterilor lor. Celor care mai aveau încă de lucru li s-a interzis să facă grevă. Ei au jucat din nou un rol conducător în 1792, când au răsturnat monarhia, și în 1793, când Comitetul salvării publice a trebuit să dea curs multora dintre cererile lor, ca de pildă prețul maximal la pâine. Totuși, până la urmă, liderii revoluționari burghezi nu au fost dispuși să le satisfacă cele mai multe dintre doleanțe. Muncitorii urbani nu agreau economia liberală, de piață, totuși ea le-a fost impusă în 1794, având ca rezultat o creștere dramatică a prețurilor. Recolta slabă și iarna aspră din 1794-1795 i-au adus la disperare și la insurecțiile din *germinal și prairial*, care au fost înăbușite. După aceea, muncitorii nu au mai jucat un rol politic în revoluție. Situația lor economică a continuat să decadă în 1797, datorită inflației provocate de devalorizarea asignatelor. Salariile creșteau, dar mult mai lent decât prețurile. A existat totuși o ameliorare în ultimii ani

ai Directoratului, între 1797 și 1799, când deflația a făcut ca salariile reale să fie mai mari decât fuseseră foarte multă vreme. Au fost, de asemenea, și ani cu recolte bune, când prețul pâinii a scăzut la doi *sous* livra (care era de 14 *sous* în iulie 1789).

Sărăcimea a suferit mai mult decât alții în timpul revoluției. În timpuri normale, cam un sfert din populația marilor orașe se bizuia pe ajutoarele pentru săraci. Acest număr a crescut o dată cu șomajul, dar în același timp, mijloacele lor de a obține ajutoare dispăreau. Principala sursă de sprijin pentru săraci fusese biserica, ce consacra acestora o parte din venitul provenit din dijmă. Când dijma a fost desființată și pământurile bisericești naționalizate, biserica n-a mai putut finanța ajutorarea săracilor. Când săracii se îmbolnăveau, ei erau îngrijiți în spitale întreținute tot de biserică, iar acestea au fost în egală măsură afectate de pierderea veniturilor bisericii. Au fost închise. Constituția din 1793 spunea că toți cetățenii au drept la asistență publică, dar guvernele revoluționare erau veșnic în criză de bani, așa că nu s-a făcut nimic. Chiar și în 1847, numărul spitalelor din Franța era cu 42% mai mic decât în 1789, deși populația era cu șapte milioane mai numeroasă. Consecința declinului înregistrat de rolul bisericii în finanțarea ajutoarelor pentru săraci și a spitalelor a fost aceea că săracii nu au putut face față crizei economice din 1794-1795, când o recoltă slabă a fost urmată de o iarnă aspră. Mulți au murit, fie de foame, fie din pricina bolilor, pe care subnutriții nu le puteau înfrunta. În Rouen, rata mortalității s-a dublat în 1795-1796 și s-a triplat în anul următor. S-a înregistrat, de asemenea, o creștere accentuată a numărului sinuciderilor. Săracii reacționau în singurul mod pe care-l cunoșteau: se alăturau bandelor de briganzi, care erau endemice în multe părți ale Franței, în ultimii ani ai Directoratului.

3 Economia

Marxiștii cred că, debarasându-se de feudalism, lichidând monopolul breslelor și unificând piața națională, revoluția, cum spunea Soboul, „a marcat o etapă decisivă în tranziția de la feudalism la capitalism”. Cei

mai mulți istorici englezi tratează cu dispreț această interpretare. Ei susțin că revoluția mai curând a întârziat decât a accelerat dezvoltarea capitalismului în Franța și că a constituit un dezastru economic. Până în 1791, sectorul cu cea mai rapidă dezvoltare în economia Franței era comerțul naval. În acel an, a izbucnit o răscoală a sclavilor din Insula Haiti din Indiile Occidentale, care asigura trei sferturi din comerțul colonial al Franței. A urmat, în 1793, războiul cu Anglia, pe parcursul căruia coasta franceză a fost ținută sub blocadă. Porturile prospere de la Atlantic, cum erau Bordeaux sau Nantes, au suferit grav, ca și industriile din interior – rafinării de zahăr, manufacturi de in și tutun – care depindeau de ele. În 1797, Franța avea numai 200 de nave oceanice, o zecime din numărul existent în 1789. Exporturile franceze au scăzut cu 50% în anii 1790. Comerțul exterior reprezentase 25% din produsul intern brut al Franței în 1789; în 1796 scăzuse la 9%.

Războiul a avut efecte variate asupra industriilor franceze. Unele au beneficiat, întrucât exista cerere pentru materialele din care se confecționau uniformele, fier și cărbune pentru producerea armelor. Cel mai mult a câștigat industria bumbacului. Fusese virtual ruinată de competiția engleză, dar datorită războiului și cuceririlor franceze a înflorit din nou. Produsele engleze nu aveau acces în teritoriile controlate de francezi, astfel că producția franceză de bumbac a crescut de patru ori între anii 1780 și 1810. A fost totuși un câștig pe termen scurt și nu a putut fi menținut. O dată războiul terminat în 1815, bumbacul a fost din nou lovit de competiția britanică și câteva dintre cele mai mari manufacturi franceze au dat faliment. În timpul războiului s-a produs un transfer al zonelor industriale dinspre Atlantic spre Rin. Acesta a favorizat orașe ca Strasbourg, care s-a îmbogățit din comerțul continental de tranzit. Dar altor regiuni și industrii nu le-a mers la fel de bine. Sursele de materii prime au fost izolate de război și piețele externe au fost pierdute. Industria inului în Bretania (care exportase în Indiile Occidentale și America de Sud) a scăzut cu o treime, producția industrială la Marsilia cu trei sferturi. În 1799, producția în ansamblu scăzuse la două treimi din nivelul de dinainte de război. O altă neșansă a industriei a fost inflația din 1792-1797, care a însemnat investiții

puține. Când banii de hârtie au fost retrași în 1797, industria a fost confruntată cu alte probleme. Exista o lipsă de bani pe piață, ratele dobânzilor erau mari și prețul produselor agricole (și, prin urmare, cererea țăranilor de bunuri industriale) s-a prăbușit.

Agricultura a stagnat în timpul revoluției. Producția ținea pasul cu creșterea demografică, dar aceasta se realiza prin creșterea suprafețelor cultivate, mai curând decât prin creșterea productivității, care nu s-a produs până în anii 1840. Recoltele au rămas mici și tehnicile vetuste s-au conservat. Erau folosite în continuare pluguri de lemn (nu de metal) trase de boi, iar strângerea recoltei se făcea mai mult cu secera decât cu coasa. Cei mai mulți țărani produceau numai necesarul pentru subzistență și loturile rămâneau mici, mai ales când, prin lege, pământul unui țăran era împărțit în mod egal între fiii săi.

Revoluția a împiedicat deci dezvoltarea economiei franceze, care a crescut lent până în anii 1840. Deși Franța rămăsese din punct de vedere industrial în urma Angliei în 1789, diferența dintre ele a crescut și mai mult în timpul revoluției. Abia o dată cu apariția căilor ferate, industriașii francezi au putut profita de existența unei piețe naționale. Căile ferate au scăzut costul transporturilor și au dat un mare imbold industriei grele, a cărbunelui, fierului și oțelului. Abia atunci, producția industrială a devenit ceva obișnuit. Aceasta s-a întâmplat între 1830 și 1870 și a pus capăt vechiului regim economic, ceea ce revoluția nu reușise să facă.

4 Impactul în Europa

Unul dintre efectele Revoluției franceze a fost acela că a schimbat harta Europei. Franța a pierdut aproape toate teritoriile pe care le anexase, cu excepția Avignonului, deși avea să recupereze Savoia și Nisa în 1860. În alte părți, schimbările produse au fost durabile. Orașele-state Genova și Veneția nu și-au redobândit niciodată existența independentă, iar pierderea Belgiei de către Austria a fost definitivă. Sfântul imperiu roman își trăia sfârșitul și procesul redesenării hărții Ger-

maniei începuse prin desființarea statelor ecleziastice. În afara Europei, războaiele din timpul revoluției au condus la ocuparea Ceylonului și a Capului Bunei Speranțe de către englezi, care le-au deținut până în secolul XX.

Revoluția franceză a afectat și ideile oamenilor, prin urmare și politica pe care ei au urmat-o. Când atât de multe instituții solide, credințe și practici erau atacate – monarhia, religia, privilegiile – o serie de scriitori s-a ridicat în apărarea lor și așa a luat naștere ideologia conservatoare. Edmund Burke apăra tradiția, credința, schimbările lente. El susținea că revoluțiile violente generează haos și trebuie evitate, adăugând:

1 Ar fi bine să uităm, o dată pentru totdeauna, *Enciclopedia* ... și să ne întoarcem la vechile reguli și principii care i-au făcut până acum pe prinți să fie mari și națiunile fericite.

Burke a influențat, după 1815, activitatea unor oameni de stat ca Metternich. Suveranii, care în anii 1780 sprijiniseră reformele le considerau acum periculoase și astfel s-a creat o reacție conservatoare, care a durat pe parcursul secolului al XIX-lea.

Ideile conservatoare nu au fost singurele generate sau născute ca reacție la Revoluția franceză. Pretutindeni pe unde au ajuns armatele franceze, s-a produs o largă difuzare a ideilor și metodelor franceze, ele formând republici, instaurând guverne reprezentative, confiscând pământuri bisericești și abolind privilegii. Aceste reforme puteau fi, și adesea au fost, răsturnate după retragerea francezilor. Dar ideile n-au putut fi eradicate atât de ușor. Concepte ca suveranitatea poporului, egalitatea în fața legii, dispariția arestărilor arbitrare, libertatea cuvântului și asocierilor, accesul la funcții pe bază de merit au avut toate un răsunet larg. Multe dintre aceste idei au fost ignorate în practică pe parcursul revoluției, dar cu toate acestea ele au contribuit la crearea mitului revoluționar, care a influențat atât de multă lume în afara Franței, mai ales burghezia liberală. Liberalismul din secolul al XIX-lea datora mult Revoluției franceze.

Naționalismul a fost o altă forță importantă produsă de Revoluția franceză. Liderii revoluționari au inițiat în mod deliberat formarea

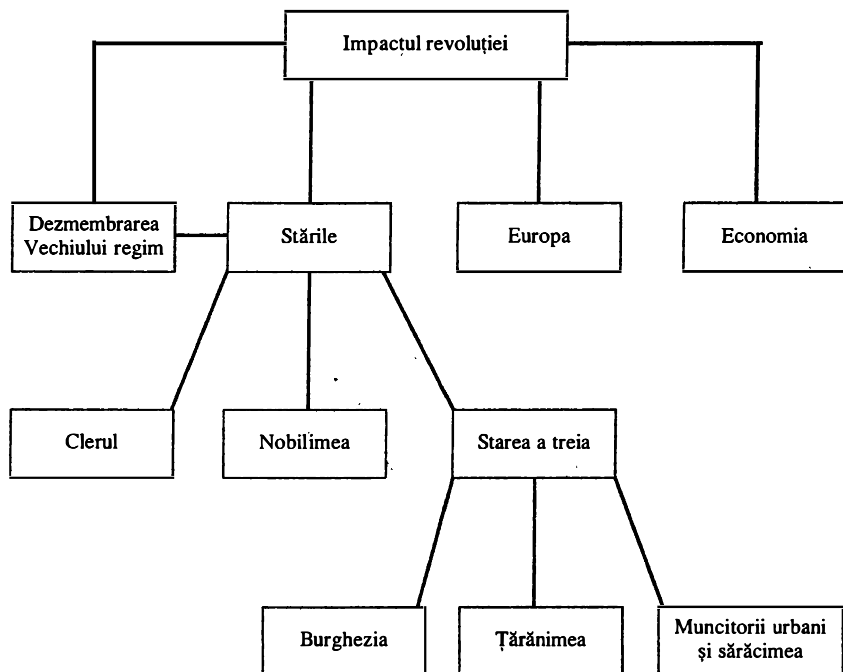
unei națiuni unificate, înlăturând privilegiile provinciilor, taxele vamale interne și diferitele sisteme de legi. Suveranitatea, spunea *Declarația drepturilor*, aparține națiunii. Simboluri ca tricolorul (noul drapel național), *La Marseillaise* (adoptată ca imn național în 1795), marile sărbători naționale (prima dintre ele a fost *Fête de la fédération* – Ziua Federației, la 14 iulie 1790, aniversând căderea Bastiliei), erau folosite pentru a suscita fervoarea patriotică. Viața în armată a contribuit și ea la crearea loialității față de națiune. Era adesea pentru prima dată că țăranii ieșeau din regiunile lor sau că veneau în contact cu limba franceză. Cu toate acestea, succesul liderilor revoluționari în unificarea națiunii nu trebuie exagerat. Chiar și în timpul celei de-a III-a republici, țăranii din sud și din vest aveau mai degrabă fidelități locale decât naționale și îi considerau pe cei din afara regiunii lor „străini" nedoriți. Totuși, victoriile Franței în războaie au fost puse adesea pe seama elanului soldatului francez. În afara Franței, dreptul la autodeterminare pe care francezii l-au proclamat i-a inspirat pe mulți. În Italia, sentimentul național a fost animat pentru prima dată, în parte datorită exemplului francez, iar în Germania, de asemenea, oamenii au început să se gândească la formarea unei Germanii unite.

O importantă moștenire a Revoluției franceze a fost dreptul de a rezista opresiunii, consfințit de Constituția din 1793. Kolokotrones, bandit și patriot grec, spunea că, după părerea lui:

> 1 Revoluția franceză și înfăptuirile lui Napoleon au deschis lumii ochii. Înainte, națiunile nu știau nimic și oamenii credeau că regii erau zei pe pământ și că erau obligați să spună că tot ce fac ei e bine. Cu schimbările actuale, oamenii sunt mai greu de guvernat.

Prima parte a secolului al XIX-lea a devenit „epoca revoluțiilor", în mare măsură pentru că francezii au oferit un model, pe care alții au vrut să-l copieze, ceea ce l-a determinat pe Thomas Paine să declare:

> 1 După cum se vede, în lumea politică nimic în materie de reformă nu ar trebui considerat improbabil. Este o epocă a revoluțiilor, în care ne putem aștepta la orice.

Rezumat – Impactul revoluției

Să luăm notițe despre „Impactul revoluției"

Notițele trebuie să vă ajute să înțelegeți ce schimbări durabile a adus Revoluția franceză, atât în interiorul Franței, cât și în afara ei. Următoarele titluri și subtitluri vă vor fi de folos:

1. Dezmembrarea Vechiului regim
2. Impactul social
2.1. Clerul
2.2. Nobilimea

2.3. Burghezia
2.4. Țărănimea
2.5. Muncitorii urbani și sărăcimea
3. Economia
4. Impactul în Europa

***Să răspundem la întrebări-eseu despre** „Impactul revoluției”*

Când veți răspunde la întrebări privind revoluția în ansamblul ei, va trebui să vă consultați notițele de la celelalte capitole. Capitolul de față vă va ajuta să legați între ele mai multe fire. Iată câteva întrebări tipice:

1. „Care dintre schimbările survenite în Franța între 1789 și 1799 au fost durabile?”

Multe dintre schimbările durabile au avut loc între 1789 și 1791, în timpul Adunării Constituante. Astfel că va trebui să citiți cu atenție notițele de la capitolele 3 și 4. Faceți o listă a schimbărilor, sub titluri ca: grupurile sociale, instituțiile, economia, teritoriul. Apoi împărțiți-le în două categorii: reforme care au durat și care nu. Încercați să decideți dacă unele dintre reformele durabile au fost mai importante decât altele și de ce.

2. „Cât de schimbată era Franța în 1799 față de cea din 1789?”

Pentru a răspunde la partea a doua a acestei întrebări va trebui să vă consultați notițele de la capitolul 2. Faceți o listă cu principalele trăsături ale Vechiului regim. Într-o coloană separată, notați dacă aceste trăsături s-au păstrat în 1799 și de ce.

Glosar

aides – impozite pe hrană și băutură.
anobli – persoană recent înnobilată.
armées revolutionnaires – armate ale civililor, formate între 1791 și 1794 pentru a rechiziționa cereale din mediul rural și a hrăni orașele.
assignats – bani de hârtie în circulație generală între 1791 și 1797.
banalités – dreptul unui senior de a-i obliga pe cei ce luau pământ în arendă să folosească morile, cuptoarele de pâine și teascurile sale.
biens nationaux – proprietăți ale bisericii și ale emigranților, confiscate de stat și vândute la licitație.
cahiers – liste de doleanțe întocmite de cele trei stări, înainte de întrunirea Stărilor Generale.
capitation – impozit pe cap de locuitor, plătit de toată lumea, cu excepția clerului
champart – părți din recoltă plătite de țărani seniorului lor.
chouans – țărani din Bretania și Normandia care au luptat împotriva revoluției între 1793 și 1796
Commune – administrația municipală a Parisului.
conventionnel – membru al Convenției.
corvée – obligația țăranilor de a efectua munci neplătite la drumuri.
don gratuit – „dar gratuit" plătit de biserică regelui în locul impozitelor.
emigrés – cei care au fugit din Franța în timpul revoluției.
fédérés – membri ai Gărzii naționale care au venit din provincii la Paris în 1792, contribuind la răsturnarea monarhiei.
feuillants – monarhiști constituționali moderați, care au părăsit Clubul iacobinilor în iunie 1791.
gabelle – impozit pe sare.
généralités – circumscripții financiare în Vechiul regim
jeunesse dorée – „tineretul de aur". Tineri burghezi care au participat la Teroarea albă, atacând iacobini și sanculoții.

journée – zi în care sanculoții ieșeau în stradă, adesea pentru a intimida Adunarea aleasă.

laboureur – țăran înstărit, care reușea să producă necesarul său de hrană.

lettres de cachet – ordine scrise sigilate, emise de regele Franței, prin care oamenii puteau fi închiși fără judecată.

levée en masse – mobilizare a întregii națiuni franceze pentru război, în august 1793.

lit de justice – ceremonial în cadrul căruia regele insista ca parlamentele să înregistreze edictele regale.

livre – unitate monetară principală în Franța, valorând 20 *sous*.

lods et ventes – drepturi feudale plătite seniorului în cazul vânzărilor de proprietăți.

maximum – preț fixat pentru cereale și produse de bază.

menu peuple – oamenii de rând.

montagnards – nume dat deputaților iacobini, care stăteau pe locurile de sus (*la montagne* – „muntele") în Adunare.

noblesse de robe – magistrați care își cumpăraseră funcții ce confereau titlu nobiliar.

octrois – taxe pe bunurile care intrau în orașe.

parlements – 13 înalte curți de apel, care aveau dreptul să înregistreze edictele regale și să le critice (a nu se confunda cu parlamentele de azi).

parlementaire – membru al unui parlament.

pays d'états – provincii lângă frontierele Franței, care aveau drepturi speciale și privilegii.

rente – venit fix din investiții (de exemplu, o acțiune guvernamentală).

rentier – persoană ce trăiește din rentă.

sans-culottes – lucrători urbani: salariați și mici proprietari.

sections – cele 48 de unități ale administrației locale a Parisului.

seigneur – stăpânul domeniului feudal.

taille – principalul impozit direct înainte de revoluție, plătit de toți cei care nu erau nobili.

tricolore – drapelul național francez: roșu, alb, albastru.

vingtième – impozit pe venit, în principiu de 5%, dar adesea mai mare, plătit de toată lumea, cu excepția clerului.

Lecturi suplimentare

Există două cărți remarcabile referitoare la Revoluția franceză în ansamblu:

William Doyle, *The Oxford History of the French Revolution* (OUP, 1989) și
D.M.G. Sutherland, *France, 1789-1815: Revolution and Counter-revolution* (Fontana, 1985).

Așa cum rezultă din subtitlu, această a doua carte se ocupă de opoziția la revoluție mai pe larg decât se obișnuiește într-o istorie a revoluției în general.

În ultimii 20 de ani, s-au făcut imens de multe cercetări asupra Revoluției franceze, așa încât cărțile scrise înaintea acestei perioade trebuie tratate cu multă atenție. De exemplu:

Alfred Cobban, *A History of Modern France, vol. I, 1715-1799* (Penguin, 1957).

Această carte este depășită, mai ales în ce privește originile revoluției. Lucrări într-un singur volum care sunt încă utile, deși oarecum depășite sunt:

F. Furet și D. Richet, *The French Revolution* (Weidenfeld, 1970),
A. Goodwin, *The French Revolution* (Hutchinson, ediția a V-a. 1970),
Norman Hampson, *A Social History of the French Revolution* (Routledge, 1966)
George Rudé, *Revolutionary Europe, 1783-1815* (Fontana, 1964),
Albert Soboul, *A Short History of the French Revolution, 1789-1799* (University of California Press, 1965) și
M. J. Sydenham, *The French Revolution* (Batsford, 1965).

Există numeroase cărți care tratează diferite aspecte ale revoluției. Despre Vechiul regim vezi:

> **G.B. Behrens**, *The Ancien Régime* (Thames and Hudson, 1967) și **Peter Robert Campbell**, *The Ancien Régime in France* (Blackwell, Historical Association Studies, 1988).

O lucrare clasică referitoare la originile revoluției este:

> **Georges Lefebvre**, *The Coming of the French Revolution* (Pinceton, 1947).

Se poate susține că aceasta este cartea lui cea mai bună și, în mod cert, cea mai accesibilă.
Un excelent rezumat al cercetărilor recente îl constituie:

> **William Doyle**, *The Origins of the French Revolution* (OUP, ediție revăzută, 1989)

Singura carte, dar una foarte bună, despre cauzele intrării Franței în război este:

> **T.C.W. Blanning**, *The Origins of the French Revolutionary Wars* (Longman, 1986)

Pentru sanculoți vezi:

> **Gwyn A. Williams,** *Artisans and Sans-culottes* (Libris, reeditare, 1989)

iar pentru țărănime:

> **P.M. Jones**, *The Peasantry in the French Revolution* (CUP, 1988).

Este o carte splendidă și care acoperă tema mult mai amplu decât indică titlul.
Teroarea este prezentată, succint și incisiv, în:

Norman Hampson, *The Terror in the French Revolution* (Historical Asociation pamphlet, General Series 103).

Există două biografii relativ recente ale lui Robespierre:

George Rudé, *Robespierre* (Collins, 1975) și
Norman Hampson, *The Life and Options of Maximilien Robespierre* (Duckworth, 1974)

Acest al doilea volum este o carte dificilă, dar merită citită până la capăt. Cea mai bună carte despre Directorat este:

Martin Lyons, *France Under the Directory* (CUP, 1975).

Are multe capitole de mic interes pentru candidații la examenul de bacalaureat, dar folosită selectiv este inestimabilă. Mai este utilă:

M.J. Sydenham, *The First French Republic, 1792-1804* (Batsford, 1974).

Două cărți, ambele scurte și foarte incitante, se ocupă de interpretările aduse revoluției.

T.C.W. Blanning, *The French Revolution – Aristocrats v Bourgeois?* (Macmillian Education, 1987) și
Alfred Cobban, *The Social Interpretation of the French Revolution* (CUP, 1964)

Surse documentare despre Franța în revoluție

Există două excelente colecții de documente:

John Hardman, *The French Revolution, 1785-1795* (Arnold, 1981) și
R. Cobb și C. Jones, *The French Revolution, 1789-1795* (Simon and Schuster, 1989)

Această carte mai conține și scurte și valoroase articole referitoare la diferitele aspecte ale revoluției și câteva splendide ilustrații.
Culegeri de documente mai găsiți în:

L.W. Cowie, *The French Revolution* (Macmillian Education, 1987)
și
D.G. Wright, *Revolution and Terror in France, 1789-1795* (Longman, 1974).

Index

acces la istorie

Editorul colecției: Keith Randell

Colecția *Acces la istorie* oferă o introducere concisă și foarte accesibilă în studiul perioadelor importante ale istoriei europene. Fiecare titlu este o lectură plăcută adresată elevilor, studenților, dar și publicului larg. Toate capitolele includ planuri de studiu pentru elevi și studenți.

În cartea *Franța în revoluție* cititorii vor găsi un studiu cuprinzător asupra originii Revoluției franceze și a desfășurării evenimentelor din perioada cuprinsă între ultimii ani ai Vechiului regim și ascensiunea lui Napoleon. Textul cuprinde rezultatele ultimelor cercetări, autorul făcând o analiză atentă a evenimentelor și ideilor, analiză ce cuprinde guvernarea și societatea în perioada pre-revoluționară, etapele revoltei, dezvoltarea unei mișcări republicane, lupta pentru putere și Teroarea, reacția thermidoriană și impactul revoluției asupra societății franceze și a restului Europei.

ISBN 973-684-157-X

